

T. C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

1950 SEÇİMLERİ DEMOKRAT PARTİ İZMİR
PROPAGANDASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Didem Deniz

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Türkan Başığit

İZMİR - 2006

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “1950 Seçimleri Demokrat Parti İzmir Propagandası” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

. .2006

Didem Deniz

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün/...../..... tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin maddesine göre Yüksek Lisans öğrencisi DİDEM DENİZ'in "1950 Seçimleri Demokrat Parti İzmir Propagandası" konulu tezi incelenmiş ve aday / /2006 tarihinde, saat’ da jüri önünde tez savunusuna alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini/projesini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirerek tezin/projenin olduğuna oy ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÖZET

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan sosyo – kültürel ve siyasi değişimler, tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de etkisini göstermiştir. Bu düzen içerisinde demokrasi, özgürlük ve liberalizm geniş ölçüde yer almıştır. Türkiye ise bu değişimlere ilk olarak çok partili hayata geçişle başlamıştır.

1945 yılından sonra, Türkiye'de birçok siyasi parti kurulurken, Demokrat Parti diğer partilerden farklı olarak tüm ülkede ve özellikle İzmir'de büyük destek görmüştür. Bu desteğin sağlanmasında İzmir'in ekonomik ve sosyal yapısı etkili olmuştur. Diğer taraftan, CHP'nin halka karşı tutumu ve ekonomik darboğazlar Demokrat Parti'nin yükselişinde etkili olmuştur.

Demokrat Parti seçim propagandasını uygularken, hem ülkenin sosyal yapısını göz önüne almış, hem de her bölge için ayrı bir politika sergilemiştir. İzmir için ise seçim propagandasının temelini, sosyal haklar ve ekonomik iyileştirme oluşturmuştur.

ABSTRACT

The socio-cultural and political alterations after the World War 2 have showed their effects in Turkey as well as the whole world. In that formation, There are democracy, freedom and liberalism in this contexture extensively. The first alterations in Turkey started to changes with transition to the multiparty life.

After 1945, while many political parties were founded in Turkey, Democratic Party were supported in the whole country, especially in Izmir. The economical and social constitution of Izmir was effective by providing this support. On the other hand, CHP's attitude against public and economical bottlenecks have effects on the raise of Democratic Party.

While Democratic Party executed poll propaganda, they had considered both the social structure of the country and showed different political attitudes at the different regions. Social rights and economical reforms had constituted the basis of the poll propaganda of Izmir.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	VI
GİRİŞ	1
I- DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULUŞU VE SİYASİ HAYATTAKİ GELİŞMELER	
A- ÇOK PARTİLİ SİYASAL HAYATA GEÇİŞ VE DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULMASI	5
1- Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Etki Eden Faktörler	5
a- Savaş Sonrası Uluslararası Politika	6
b- İç Politika Değişkenleri	10
i- Siyasal Faktörler	10
ii- Ekonomik Faktörler	12
2- TBMM'nin Yapısı, Siyasi Partiler ve Seçim Sistemleri	17
a- TBMM'nin Yapısı	17
b- Seçim Sistemindeki Değişimler	19

B – DEMOKRAT PARTİ’NİN GELİŞİM SÜRECİ	22
1- Demokrat Parti’nin Kurulması ve Nitelikleri	22
2- Demokrat Parti’nin Tüzük ve Programı	30
a- Siyasi ve Sosyal Politikası	32
b- Ekonomi Politikası	33
c- Din Politikası	36
d- Eğitim Politikası	37
3- Demokrat Parti Teşkilatı	38
C – 1946 SEÇİMLERİ	39
1- Döneme Genel Bakış	39
2- 1946 Seçimlerine Katılan Partiler ve Çalışmaları	41
3- 1946 Seçim Sonuçlarının Değerlendirilmesi	47
a- 1946 Seçim Sonuçları	47
b- 1946 Seçimleri Sonrası Genel Durum	50
II – 1950 SEÇİMLERİ VE İZMİR	
A– İZMİR’İN SOSYO EKONOMİK YAPISI	53
1- Ekonomik Yapı	53
2- Siyasal ve Demografik Yapısı	57
B – DEMOKRAT PARTİ’NİN İZMİR’DE ÖRGÜTLENMESİ	65
1- İzmir’de Demokrat Parti’nin Kurulması	65

2- İzmirli Demokrat Partililer ve Parti Teşkilatı	65
3- İzmir Basını'nın Bakış Açısı	68
C - DEMOKRAT PARTİ CUMHURİYET HALK PARTİSİ İLİŞKİSİ	71
1- Genel Durum	71
2- Demokrat Parti'nin Birinci Kongresi	73
a- Kongre'de Görüşülen Konular	75
b- Genel Başkanlık Seçimi ve Hürriyet Misakı	77
3- 12 Temmuz Beyannamesi	79
4- Demokrat Parti'nin İkinci Kongresi ve Milli Teminat Andı (Milli Husumet Andı)	81
D – DEMOKRAT PARTİ'NİN İZMİR'DEKİ ÇALIŞMALARI	82
1- Kongre Kurultay ve Mitingler	82
a- 1946 İzmir İlçe Kongresi	82
b- Birinci İzmir İl Kongresi	83
c - 1947 İzmir Mitingi	85
d - 1950 DP İzmir İl Kongresi	86

III – 1950 SEÇİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

A- DEMOKRAT PARTİ'NİN SEÇİM ÇALIŞMALARI	90
1- Seçim Propagandaları	90
a- Yeter Söz Milletini	91
b- Devr-i Sabık Yaratmayacağız	92

c- Sosyal Politika Anlayışı	93
2- İzmir Seçim Çalışmaları	95
a- İlçelerdeki Çalışmalar	95
b- İzmir İl Kurulu Çalışmaları, Mitingleri ve Konuşmaları	96
c- Celal Bayar'ı İzmir Mitingi	99
3- DP'nin Seçim Beyannamesi	102
4- İzmir Milletvekili Adayları	103
B – SEÇİME KATILAN DİĞER PARTİLER	106
1- Cumhuriyet Halk Partisi	106
a - İzmir Milletvekili Adayları	106
b - İzmir ve CHP'nin İlişkisi	107
c - 1950 CHP İzmir İl Kongresi	109
d - Hilmi Uran'ın İzmir Ziyareti	110
e - Seçim Çalışmaları	111
2 – Millet Partisi	114
a- İzmir Milletvekili Adayları	115
b- Seçim Çalışmaları	115
C – TOPLUMSAL YAPININ SEÇİMLERE ETKİSİ	117
1 - Gelişen Siyasi ve Ekonomik Olaylar	117
2 - Basının Demokrat Parti ile İlişkisi	122
3 - Türk Halkı'nın Seçimi ve CHP'nin Yapısı	126
4 - Ordu'nun Siyasete Bakış Açısı	129

5 - Liderin Özellikleri	132
a- Celal Bayar	132
b- Adnan Menderes	133
6 – Seçim Sonuçları ve Değerlendirilmesi	135
SONUÇ	140
EKLER	144
KISALTMALAR	192
KAYNAKÇA	193

ÖNSÖZ

“1950 Seçimleri Demokrat Parti İzmir Propagandası” adlı tez çalışmasında, Türk siyasi hayatındaki, en önemli değişim noktalarından biri olan, Demokrat Parti’nin iktidara geliş süreci incelenmiş, İzmir ilindeki seçim çalışmalarından örnekler verilmiştir.

İzmir, tarih boyunca önemli bir ticaret merkezi olması açısından değer taşımaya rağmen, devlet tarafından gerekli desteği görmemiştir. Halkın devlete küskünlüğü sebebiyle, Ankara’dan uzaklaşması, İzmir’de muhalif seslerin daha kolay yer bulmasına yol açmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırka’nın İzmir’de yapmış olduğu bir mitinginden sonra kapatılması ile birlikte İzmir halkı, politikayla uğraşmayı bırakmış, kendi halinde bir yol çizmiştir.

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve II. Dünya Savaşı’nın getirdiği yoksulluk ve baskılar sonucunda ortaya çıkan siyasi ve ekonomik bunalım, tüm Türkiye’yi olduğu gibi İzmir’i de etkilemiştir.

II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte, savaş zenginleri de denilen yeni bir burjuvazi sınıfı ortaya çıkmıştır. Liberal bir politika izlenmesini isteyen bu grup, Demokrat Parti’nin de en büyük destekçisi olmuş, Mecliste, hakim oranda varlıklarını sürdüren, bürokratlara karşı savaş açmıştır.

İzmir, bürokratlar ve burjuva arasındaki savaşta, burjuvazinin ve liberalizmin destekçisi olmuş, özgürlük ve demokrasi yolunda adımlar atılmasında öncü bir güç haline gelmiştir.

Genel olarak halkın beklentileri, basının rolü ve İzmir'in siyasal hayatı gibi konuları araştırdığımız bu tez çalışmasında, daha çok gazetelerden ve dönemim önde gelen isimlerinin anı kitaplarından yararlanıldı. Demokrat Parti'nin İzmir'deki propagandasını araştırırken, bir yandan da, diğer partilerin, özellikle bir döneme damgasını vurmuş olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin, İzmir içindeki çalışmaları göz önünde bulundurulmuştur.

“1950 Seçimleri Demokrat Parti İzmir Propagandası” adlı tez çalışmasında yardımlarını hiçbir zaman eksik etmeyen Tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Türkan Başyiğit'e, Tez konumun belirlenmesinde yardımcı olan ve destekleyen Yrd. Doç. Dr. Kemal Arı'ya, tezin hazırlanma döneminde bana her türlü yardımı ve desteği sağlayan aileme, araştırmalarım boyunca bana yol gösteren; Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi, İzmir Milli Kütüphanesi, 9 Eylül Üniversitesi A.İ.İ.T.E. Kütüphanesi, Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ve İzmir Devlet İstatistik Enstitüsü Müdürlüğü çalışanlarına ve bu çalışmada bana yardımını ve desteğini esirgemeyen arkadaşım Hatice Kılıç'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

İzmir – Temmuz 2006

Didem Deniz

GİRİŞ

Siyasi Partilerin sistematik açıdan gelişmesi ve ayrı bir kurum olarak değerlendirilmesi savaş sonrası döneme rastlar: İkinci Dünya Savaşı'na kadar siyasi partiler bir örgüt olarak fazla ilgi çekmiyorlardı. Kamu hukukçuları eserlerinde, onlara özel bölümler ayırmıyorlar, anayasalarda siyasi partilere ilişkin maddeler görülüyordu. Derneklere ilişkin kanunların siyasi partilerin hukuki sorunlarını çözmeye yettiği düşünülüyordu. Siyasi Partinin demokrasi rejiminin temelini teşkil eden hak ve hürriyetlerden, düşünce ve dernek kurmak hak ve hürriyetlerinin doğal bir sonucu olduğu ve dernek olarak yeter derecede hukuka konu teşkil ettiği düşünülüyordu¹. Türkiye'de de 1961 Anayasası'na kadar derneklerle ilgili kanunlar aynı zamanda siyasi partilerinde çerçevesini çizmiştir.

Türkiye 1946 yılında - hatta daha da öncesi olarak 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasıyla - çok partili hayata geçmiştir. Bu tüm tarihçiler tarafından kabul edilen bir gerçektir. Ancak bu kanıdan önce çok partili hayatın ne olduğunu incelersek: “ *Çok partili sistemlerde, seçmen oyunu kullanırken, ülkeyi yönetecek olan hükümeti değil, kendi çıkar ve görüşlerini temsil edecek kişileri seçmiş olur. Çünkü hükümet, daha sonraki aşamada, partiler arasında yapılacak pazarlık ve uzlaşmalarda ortaya çıkacaktır. İki partili sistemlerde ise, seçmen kendi görüşlerini tam olarak yansıtacak bir parti bulamayabilir. Ama oyunu verdiği partinin, kendini temsil etmesinden çok, ülkeyi yönetmesi için sandık başına gitmektedir. İki sistem arasında,*

¹ Selahattin Canbolat, Bedrettin Canbolat, *Seçim Kanunları ve Siyasi Partiler Kanunu*, Yetkin yay., Ankara, 1987, s. 163.

seçimin anlamı değişmektedir”². İşte 1950 seçimlerinde, ülkenin kaderi değişirken, seçmenlerin hangi noktadan hareket ettiklerini incelemek doğru olacaktır.

II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan iki kutuplu dünyada, her ülke kendine uygun bir yön çizmiş ve bu doğrultuda hareket etmiştir. Tek parti yönetimlerinin hoş görülmediği, anti demokratik uygulamaların kaldırılmasının kabul edildiği, ülkelerin barış yolunu seçtiği bir dönemde, Türkiye, içeride, savaşın getirdiği ekonomik ve sosyal sıkıntılarla uğraşırken, dışarıda ise, Sovyetler Birliği ile Doğu’da toprak sorunu yaşıyordu.

Dünya değişim içindeydi. Kendine bir yol arıyordu. Bu sebeple tüm ülkeler ve özellikle büyük gler birbirlerini etkilemeye yeni bir dünya çizgisi oluşturmaya başladılar. Atatürk’ün de en büyük arzusu olan ve İnönü’nün de çeşitli söylevlerinde dile getirdiği çok partili hayatın kapıları, işte bu dış etkiler sonucunda açılmıştır. Ancak bu geçişin tek sebebini dış glere bağlamak doğru olmayacaktır. Dış etkenler kadar, hatta daha fazla, i faktörler de bu geçişin sağlanması etkili olmuştur.

Türkiye’de, İnönü’nün 19 Mayıs 1945 ve 1 Kasım 1945 tarihli iki konuşmasından sonra irili ufaklı onlarca parti kurulmuştur. Bunlar arasında en çok Demokrat Parti ilgi görmüştür. Halkın seçiminin Demokratlara yönelmesinde etkili olan unsurlar, tüm ülkede olduğu gibi İzmir için de geçerlidir.

Demokrasiye geçiş ya da yeni partilerin kurulması, inceleyeceğimiz dönem içinde, birçok kişinin görüş bildirmesine neden olmuştur. Demokrasiye geçişi erken bulanların dayandıkları gerekçe eğitim sorunudur. Bu görüşe göre; Türkiye’nin yüzde 80-85’inin okumamış insanlardan oluşması, Türkiye için sağlıklı bir kadroyu seemeyecekleri inancını ortaya çıkartıyordu. DP ise ulusun olgunluğunu şiddetle savunarak, bu görüşlere el altından yanıt veriyordu³. Onlara göre çok partili hayata geçiş için tüm koşullar sağlanmıştı. İki grup arasındaki temel tartışma eğitim ve kültür seviyesinin yeterliliğiydi. Türkiye’de eğitim sorunu vardı. Bu kabul edilebilir bir gerçekti. Ancak savaşlar, ekonomik sıkıntılar ve bürokrasi içinde kaybolmuş bir halkın

² Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, 7. baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 255-256.

³ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasinin İlk Yılları 1947- 1951*, 2. basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s. 120.

sesini duyurabileceği başka bir seçeneği de yoktu. CHP, baskıcı ve otoriter bir yönetim sergiliyordu. Halkın sorunlarını dinlemekten, onlarla iç içe olmaktan uzaktı. Köylüler ve çalışanlar için bazı yasalar çıkarmaya çalışsa da, halkın desteğinden ve sevgisinden uzak bir yöntem izlediği için, bu düzenlemeler destek görmüyordu. Hatta bazı uygulamalar halkın tepkisine yol açıyor, halka ekonomik güçlükler yüklüyordu. Bu durumdan en çok etkilenen bölgelerden biri de İzmir oldu. İzmir halkı, hükümetten ve devletten yardım görmemekten yakınıyor, ekonomik sıkıntı çekiyordu. Halk, baskıdan, şiddet görmekten ve ağır vergilerden yakınıyordu. Burjuva sınıfı ise, yatırımlarını genişletecek ortam bulamamaktan, ağır ekonomik programdan şikayetçiydi. Böyle bir ortamda ortaya çıkan DP, zengininden fakirine, işçisinden köylüsüne işadamına, gencinden yaşlısına tüm halk için umut kaynağı oldu.

Demokrat Parti gelişim süreci içerisinde birçok zorlukla karşılaştığı gibi halktan basından ve aydınlardan da büyük destek almıştır. Bu desteğin sağlanmasında, parti tabanının geniş tutulması, parti teşkilatlanmasına gösterdiği titizlik sağlamış olan temeller ve özellikle siyasi propagandalar önemli yer tutar .

Demokrat Parti'nin başarısının altındaki en önemli nedenlerden biri siyasi propagandasıdır. Propaganda: Bazı siyasal ve toplumsal düşünce ya da öğretileri kabul ettirmek, şu ya da bu tavrı veya şu ya da bu kişinin desteklenmesini sağlamak için kamuoyunun sistemli bir biçimde işlenmesidir⁴. Demokrat Parti, ülkenin içinde bulunduğu durumu da hesaba katarak siyasi propagandasını işleyebildiği sürece başarılı olmuştur.

Otoriter veya totaliter bir hükümet ya da bir devlet, tüm anlatım araçlarını denetlemeye yönelir. Bu durumda kitle iletişim araçlarının, dönemin egemen anlayışını bıkıp usanmadan yayarak, ilkin gündelik konuşmaları etkilemeleri gerekir. Nitekim bu araçlar, toplumsal bağıntılarının tümünü aynı beylik düşünceler çevresinde düzenleyerek, tam anlaşılmış bir kamuoyu görünüşü ya da yanılması yaratırlar. Aynı zamanda bu araçların, kültür modelleri ve zamanı, mekanı ve nesneleri özel kullanma biçimleri önerdikleri ve bu biçimlerin üretim ya da kamu yaşamı alanıyla olduğu kadar, özel

⁴ Büyük Larousse, *Propaganda*, C. XVIII, s. 9582.

alanla da kabul edilir. Son olarak, kitle iletişim araçları devleti, devleti simgeleyen kimseleri ve bunların günlük etkinliklerini de yüceltirler; çeşitli bildiriler, açış konuşmaları ve madalya törenleri, kurulu düzeni savunmak ve incelmek için bahanedir. Demokratik toplumlarda propaganda, hiçbir zaman hükümetlerin toplumdaki bölünmeleri yadsımak, düşünce birliğini toplumsal tekdüzelik aracı durumuna getirmek isteklerinin ifadesi değildir. Bu toplumlarda propaganda, polemik söz dağarcığının malıdır; bir şeye inandırmayı ya da bir şey yaptırmayı belirtmekten çok, savunucuları kınanmak istenen bir dava ya da ideolojiyi gözden düşürmeye yarar⁵.

DP'nin bir anda ülke içinde gelişmeye başlaması ve 1950'ye kadar, ülkenin en sevilen partisi haline gelmesi tartışılan bir konudur. DP'nin zaferi, acaba kendi propagandalarının eseri midir? Yoksa o zamanki CHP hükümetinin başarısız tutumu mudur? Ya da dünyanın içinde bulunduğu yapı sayesinde ekonomik ve sosyal gelişmelerin etkisinin bir sonucu mudur? Demokratların vaatleri halkın gerçekten istedikleri midir yoksa Demokratlar tarafından, ince bir politikayla, halka benimsetilmiş ve tekrar istenilmiş prensipler midir? DP'nin başarı sağlamasındaki sebepler nelerdir? Demokrat Partiyi diğer partilerden ayıran özellikler nelerdir? İktidara gelmek adına vaat ettiği şeylerin halkın üzerine etkisi nedir? Bu ve benzeri soruların akla takılmasıyla araştırdığımız bu konu, yine bu kriterler göz önüne alınarak incelenmiştir.

⁵ *A.g.e.*, s. 9582.

I – DEMOKRAT PARTİ’NİN KURULUŞU VE SİYASİ HAYATTAKİ GELİŞMELER

A - ÇOK PARTİLİ SİYASAL HAYATA GEÇİŞ VE DEMOKRAT PARTİ’NİN KURULMASI

1 - Çok Partili Siyasal Hayata Geçişe Etki Eden Faktörler

1945 yılı itibari ile savaşın bitmesi ve yeni güç dengelerinin ortaya çıkması; beraberinde dünyayı on yıllarca etkileyecek soğuk savaşın başlamasına sebep olmuştur. Bu değişim süreci Türkiye’de de etkisini göstererek; siyasal, sosyal ve ekonomik alanda birtakım değişimlere yol açmıştır.

Tek parti iktidarının artık dünya kamuoyu tarafından benimsenmemesi sebebiyle ya da daha açık bir ifadeyle, liberal demokrasinin etkisiyle, çok partili sisteme geçiş süreci hızlanmıştır. Bu değişimi sağlayan faktörler hem ülke içerisinden hem de dış ilişkiler yönünden etkili olmuştur.

Türk kamuoyu demokrasiye geçişi sağlayacak faktörleri, tek parti iktidarının sona ermesinde ve birden fazla partinin parlamentoda yer almasında görüyordu. Bunun yanı sıra genel inanç, iktidara gelecek herhangi bir partinin -her ne şekilde olursa olsun- bu iktidardan daha verimli ve daha ılımlı olacağıydı. Bu düşünce ileriki yıllarda Demokrat Parti’nin kurulup iktidara gelmesinde etkin rol oynayacaktır.

Cumhuriyetin ilanından itibaren denemeleri yapılan çok partili bir parlamento onu tamamlayacak demokrasi anlayışı, çeşitli sebeplerden ötürü başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Buradaki başarısızlığın temelinde yatan faktörler ileride kurulacak olan partilerin de temel korkusu olmuş, bu duruma düşülmekten kaçınılmıştır.

1945’lere gelinildiğinde dünya iki kutba ayrılmış, baskıcı yönetimler son bulmaya başlamıştır. Türkiye’de de etkisini gösteren bu gelişmeler, İsmet İnönü’nün 19 Mayıs 1945’deki konuşmasıyla başlangıcını yapmış; 1 Kasım 1945 konuşmasıyla da tam bir netliğe kavuşmuştur.

Çok partili hayata geçiş ani ve sebepsiz yere olmamıştır. Uluslararası politika ve iç faktörler adı altında siyasal hayatımızda değişimler yaratan bu faktörleri incelerken, bunların aynı zamanda Demokrat Parti’yi iktidara getiren noktalar olduğunu da göz önünde bulundurmamız gerekir.

a - Savaş Sonrası Uluslararası Politika

Bu başlık altında inceleyeceğimiz konu, Türkiye’nin demokrasi yolunda dış faktörlerden nasıl etkilendiği olacaktır. Cumhuriyet kurulduğundan beri barışçı politika izleyen Türkiye, yeni dinamiklerin etki ettiği dünyada bu politikasını sürdürmek, jeopolitik konumu açısından da sağlam bir noktada olmak istemindeydi. Ancak, savaş sonrası uluslararası değişim, Türkiye’yi artık geri dönmeyecek bir yola sokmuştu.

II. Dünya Savaşı’nın sona ermesi ile birlikte dünyada iki kutuplu ideolojik bir sistem oluştuğunu daha öncede belirtmiştik. Bu iki başat kuvvet, kendi ideolojilerinin egemen bir güç haline gelmesi için uğraşüyor, yeni güç dengeleri oluşturuyorlardı. Kısacası, II. Dünya Savaşı’ndan sonra milletlerarası politikanın yapısı değişmiş ve ikili bir yapı ortaya çıkmıştır⁶. Bu yapının bir başını Amerika Birleşik Devletleri diğer tarafını ise Sovyetler Birliği çekiyordu. Bu iki büyük güç dünya tarihinde ilk defa bu kadar etkin kutuplaşmada rol oynuyordu⁷. Truman Mart 1947’de yaptığı bir konuşmada bu iki gücü şu şekilde tanımlamıştır: “*Bu yaşam biçimlerinden biri, çoğunluğun iradesine dayanmakta ve özgür kurumlar, temsili hükümet, serbest seçimler ile kişisel özgürlük, konuşma ve din özgürlüğü ve politik baskılarından bağımsızlık konularında verilen güvencelerle öbüründen ayrılmaktadır. İkinci yaşam biçimi, azınlığın çoğunluğa*

⁶ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1914-1990*, C. I, 10. baskı, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1994, s. 420.

⁷ Bu iki devletin bu kadar güçlü olmasının sebebi olarak: “*II. Dünya Savaşı’nda Hitler Almanyası ile Mussolini İtalyasını dize getiren güçler İngiltere ya da Fransa değil, ABD ile Sovyetler Birliği idi...Savaşın her bakıma yıkık çıkan Avrupa devletleri bu iki “süper” devletin çevresinde kümelenenlerdir*”. Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 5.baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1996, s.181.

zorla kabul ettirdiği iradesine dayanır. Terör ve baskıyla, basın denetimiyle, uydurma seçimlerle ve kişisel özgürlüklerin bastırılmasıyla ayakta kalır”⁸. Bu ideolojilerden ilki dünyada ve Türkiye’de de kabul görmeye başlamış liberal temellere dayanan batılı bir demokrasi anlayışının ürünü olan ABD’nin ideolojisi idi. İkincisi ise sosyalist bir yapıya sahip olan Sovyetler Birliği’nin ideolojisiydi. Türkiye savaştan sonra liberal demokrasi anlayışını benimsemeye başlayarak, ABD tarafında yer aldı. Bu tercihin gerçekleşmesindeki faktörler çeşitlilik gösterir. Savaştan güç kazanarak çıkmış olan SSCB’ne karşı batılı müttefiklerin desteğine ihtiyacı olan Türkiye, siyasal düzenini batılı modele uyum sağlayacak bir yönde geliştirmek ve bunun gerektirdiği dönüşümü gerçekleştirmek zorunluluğunu hissediyordu⁹. Başka bir sebep ise 1945 yılında Sovyetlerin Boğazlar’da üs ile Kars ve Ardahan’ı Türkiye’den istemesidir. Bu durum hükümeti, Batı ile, özellikle Amerika ile yakın ilişkiler içine sokmuştur¹⁰. Ancak, bu yakınlaşma kolay olmayacaktır.

II. Dünya Savaşı’nda taraf tutmamaya çalışan Türkiye, bu tutumunu ödeyecek gibi görünüyordu. Ortaya yeni bir sorun çıkmıştı: uluslararası anlamda yalnızlık. Her ne kadar Birleşmiş Milletler örgütünün kurucuları arasına katılmışsa da, Birleşik Amerika Türkiye’yi Sovyet isteklerine karşı desteklemek eğiliminde değildi. Sovyetler Birliği, durumun farkına varmış, Türkiye üzerinde isteklerde bulunmak için en uygun zamanı seçmişti¹¹. Türkiye’nin uluslararası anlamda yalnız kalması, ne jeopolitik konumu açısından ne de siyasal ve ekonomik açıdan mümkün değildi. Bu sebeple iki seçeneği olan Türkiye, ya ABD ve batılı ülkelere yakınlık göstererek uyum sağlamaya çalışacak ya da Sovyetler Birliği ile anlaşmaya gidecekti. Türkiye ABD’ye yakınlığı seçti. Bu durum ise Türkiye’yi çok partili bir hayata sokacak ilk adımları atmak demekti. II. Dünya Savaşı ertesi, dünya yeniden toparlanırken, Batı, Türkiye’ye Mayıs 1945 tarihine kadar bir süre tanıdı. Bu tarihe kadar Türkiye, politik sistemini liberalize edebilirse, Birleşmiş Milletler Kuruluş Konferansı olarak toplanacak olan San Francisco

⁸ Balfour, *Adversaries*, s.71’den aktaran, Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, 5.baskı, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1994, s.436.

⁹ Tamer Müftüoğlu, Yavuz Sabuncu, *1945’den Günümüze Türkiye ile Batı Dünyası Arasındaki İlişkiler*, Özyurt Matbaacılık, ş.y.,1993 ,s.11.

¹⁰ Kemal Bağlum, *Anıpolitik 1945-1960*, Bilgi yay., İstanbul, 1991, s. 228.

¹¹ Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, 23. basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s.457.

toplantısına katılabilecekti¹². Zaten Cumhuriyetin temellerinde yatan düşüncelerden biri batılı anlamda bir demokrasi düşüncesi idi. Bu düşünce çerçevesinde denemelerde bulunulmuş ancak başarılı olunamamıştı¹³.

Türkiye, siyasal düzenini demokratikleştirmek adına ağır bir baskı altındaydı. Birleşmiş Milletler anayasasına imza koymuş olması ve Batı dünyasına katılma çabaları, onu, siyasal düzeninde değişiklik yapmaya zorluyordu. Birleşik Amerika kamuoyu da Türkiye'yi bu konuda etkiliyordu. "Marshall Yardımı" tartışmaları sırasında, Türkiye demokratik olmayan uygulamalardan dolayı şiddetle eleştirilmişti¹⁴. Burada dikkat edilmesi gereken husus ise, bu liberal ve demokratik baskının gerçekte nelere yol açtığıdır. Cem Eroğul bu görüşe farklı bir açıdan bakarak şu ifadeyi kullanmıştır : *"Son yirmi yıldaki iç ve dış olayların esas nedenlerini 1945 yılında aramak gerekir. Dünyaya damgasını vuran bloklar politikası ve soğuk savaş bu yılda doğmuş, Türkiye'yi bugünkü duruma getiren emperyalizmin uyduculuğu ve biçimsel demokrasi, yine bu yılda oluşmaya yüz tutmuştur. Demokrat Parti, tam anlamıyla, bu yeni düzenin bir ürünüdür"*¹⁵. Bu görüşe kısmen katılmak mümkündür, batılı ülkeler olarak tabir edeceğimiz Avrupa ülkeleri ve ABD'nin asıl amacı; yeni güç dengeleri sağlamak adına, Soyet-Rusya'nın tehditlerine karşı Ortadoğu'yu koruma altına almak ve bir nevi Ortadoğu'da kale oluşturmaktır. Bu durumun sonucu olarak Türk Hükümetinin seçtiği sonuç ise ikili olmuştur. Bunlardan ilki emperyalist güçlere yanaşmakken bir diğeri, biçimsel bir demokrasi düzeni oluşturmaktır¹⁶. Gerçekten de Türkiye, değişimini, daha sonraları daha net anlaşılacak olan biçimsel bir demokrasi ile sürdürmüş, demokrasi anlayışını tam olarak benimseyememiştir.

¹² Mehmet Altan, *Süperler ve Türkiye*, Afa yay., İstanbul, 1986, s.79.

¹³ Bu noktada değinilmesi gereken nokta devrimlerin henüz tam olarak benimsenmemiş olunmasıdır. Türkiye padişahlık döneminden yeni çıkmıştı, halkın eğitim ve ekonomik seviyesi düşüktü, savaşlar ve sefalet halkta derin yaralar açmıştı böyle bir durumda siyasal anlamdaki yeni bir güç tehlike teşkil edebilir, her an eski padişahlık günlerine dönülebilir laik düzenden vazgeçilebilirdi.

¹⁴ Emre Kongar, A.g.e., s.459.

¹⁵ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, 3. baskı , Ankara, 1998, s.17.

¹⁶ Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.19. Yine aynı yazar, DP'nin kurulmasında dış etkilerden bahsederken dış etkilerin ne derecede bir rol oynadıkları kesinlikle saptanamayacağını ancak ABD'nin o dönemlerde Türkiye'de liberalleşmeyi teşvik ettiğini ve San Francisco konferansı sırasında yoğunlaşan bu etkilerin, siyasal rejimin yeni bir yöne girişinde etki ettiğini söylemiştir. *A.g.e.*, s.86-87.

Duruma daha değişik bir yönden bakan Rıfkı Salim Burçak, Türkiye’de Demokrasiye Geçiş kitabında şu soruyu sormaktadır: Türkiye neden otoriter rejimini bu derece ciddi bir dış tehlikenin belirlediği bir sırada değiştiriyor ve ufukta bir Türk-Rus savaşı göründüğü bir zamanda, ne türlü bir sonuç vereceği bilinmeyen bir tartışma ve mücadele hayatına gidiyordu? Burçak’ın bu soruya cevabı şu şekilde olmuştur: İn, diktatryal idareye son verirken memleket güvenliğinin ancak demokratik devletler topluluğu içerisinde sağlanabileceğine inanıyordu¹⁷. Başka bir cevap ise şudur ki; Sovyet tehdidinin etkisiz hale getirilmesinde İn’nn yoğun emek harcadığı, bu tehlikeli durumun demokrasinin oluşturulmasına engel olmadığı; hatta İsmet İn’nn bu doğrultudaki kararlılığını artırdıęıdır¹⁸. Her ne şekilde olursa olsun ortada iki başlı bir dış etki vardır: Sovyet tehdidinden korunmak ve batılı ülke demokrasisine benzer bir oluşum yaratmak. Savaş tehdidi altında bile olsa, Türkiye, demokrasi yolunda bu önemli adımı atacaktır.

Yeni politik adımların Türkiye üzerinde ve sosyal hayatta etkisi belirli aşamalarda yapıcı olurken; sol görüşe etkisi yıkıcı olmuştur. şöyle ki; Sovyetlerin istekleri, iç politikada sol akımın sindirilmesine yol açacaktır. İç politikada liberalleşmenin sınırları çizilirken, yani demokrasi yolunda adımlar atılmaya çalışılırken, bu aynı zamanda , solun ezilmesine sebebiyet verecek, sonunda, solun siyasal örgütlenmesine de yasak konulacaktır¹⁹. Nadir Nadi bu dönemde kültürel bazda bazı değerlerin göz ardı edildiğini ve Türkiye aleyhine, birçok beyin göçünün olduğunu belirtmektedir²⁰. Bu olayların doğal sonucu ise, çok partili siyasal hayata geçiş dönemi sürecinde, uzun bir süre sol partilerin iktidara gelemeyeceğidir. Bu açıdan bakıldığında Demokrat Parti’nin de sol eğilimde olmaması gereği ortaya çıkar. Sonuç olarak çok partili demokrasi sol iktidarsız olacaktır.

¹⁷ Rıfkı Salim Burçak, *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş 1945-1950*, Olgaç Yayınevi, ř.y., 1979, s.40-41.

¹⁸ Erdal İn, *Anılar ve Düşünceler* 2, 5. baskı, İDEA, İstanbul, 1998, s. 167.

¹⁹ Erdoğan Teziç, *100 Soruda Siyasi Partiler*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976, s.252.

²⁰ “Dış politika koşullarına uyarak yürürlüğe konmak istenen çok partili demokratik sistem yurdumuzda korkunç bir fikir kısırlığına yol açmıştı. Hasan Ali Yücel’in başlattığı yabancı dillerden klasik eserlerin dilimize çevrilmesi işi durdurulmuştu... Muzaffer şerif, Niyazi Berkes, Pertev Boratav gibi değerli bilim adamlarına tahammül edemeyenler üniversiteyi bunlardan temizlemek için ha bire baskı yapıyorlardı. Sonunda çoğunu kaçırdılar yurdumuzdan”. Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, 3. baskı, ağdaş yay., İstanbul, 1979, s.320.

Özetle; çok partili hayata geçişte, dış faktörlerin varlığı göz ardı edilemez. İster doğrudan bir etki olsun, ister dolaylı etki olsun, yeni dünya düzeninin liberal anlayışı ve dünya kamuoyu, tek parti iktidarlarına karşı bir savaş içindedir. Bu doğrultuda, Türkiye, hem uluslararası arenada yalnız kalmamak adına hem de Cumhuriyetin kuruluşundan beri en büyük amaçlarından biri olan çok partili yaşama geçişin getireceği tam demokrasi bağlamında, muhalefet partilerinin kurulup faaliyet göstermesine izin vermiştir.

b - İç Politika Değişkenleri

Çok partili hayata geçişin tek ve en önemli sebebi, savaş sonrası dış etkiler değildir. Yüzyılın başından beri sürekli bir savaş politikası ve ekonomik kriz ile karşı karşıya kalan ve bu durumun etkilerini üzerinden atamayan Türk toplumu, daha sonraları II. Dünya Savaşı'nın getirdiği sıkı ekonomik politikalarla, açlıkla karşılaşmış ve bunun tek sorumluluğunu da Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına bağlamıştır. Daha sonraları Demokrat Parti'nin seçim propagandası olarak da kullanılacak olan bu nedenler, iç politikada muhalefet partisi oluşturulması gerekliliğini hızlandırmıştır. Bu konuyu siyasal ve ekonomik faktörler olmak üzere iki ayrı başlık altında inceleyebiliriz.

i- Siyasal Faktörler

Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanlığı'na geçen İsmet İnönü; *“Atatürk'ün büyük liderlik imgesine sahip olmadığı için, ülkeyi eskisi gibi yönetebilmek amacıyla, toplumsal, siyasal ve hukuksal denetimleri sıkılaştırdı”*²¹. Her ne kadar bu önlemlerin kimisi, hemen Atatürk'ün ölümünü izleyen günlerde alındıysa da, İkinci Dünya Savaşı ve bu savaş sırasında Türkiye'nin yansızlığını koruması baskı yönetiminin gerekçesi olarak kullanıldı. Bir siyasal karşıt grup örgütleyebilmek için kullanılabilecek yolların hemen hepsi kapatılmıştı. Grevler yasaklanmış, ortak çıkarlara dayalı örgütler kurulması yasadışı bırakılmıştı. Benzer etkilerin hepsi yasaktı. Basın, tam bir denetim altındaydı. Polise de olağanüstü yetkiler verilmişti. Öte yandan devlet ile parti özdeşliği, devlet yöneticilerine parti görevleri verilerek gittikçe

²¹ Emre Kongar, *a.g.e.*, s.144.

pekiştiriliyordu²². Kitle partileri gibi ocak birimlerine dayalı olan CHP örgütü, 1936 yılında doğrudan devletin yönetim ve denetimine verildi. İçişleri Bakanı aynı zamanda partinin genel sekreteri, valiler de il başkanı oldular²³. Bu durum ileride tek parti hükümetine karşı büyük bir koz olarak kullanılacaktı. .

Türkiye savaşa girmemişti. Bu İsmet İnönü ve CHP Hükümeti için büyük bir başarıydı. Ancak savaşa girmemek için getirilen uygulamalar, Tek Parti İktidarı'nın da sonunu getirmiştir. Rıfkı Salim Burçak, demokrasiye geçerken Tek Parti İktidarı'nın iflasını şöyle anlatmıştır:“ *Tek partili diktatoryal bir iradenin jandarma vasıtası ile köylü üzerindeki baskısı tarif edilemez bir hürriyetsizlik ve dehşet derecesine çıkmıştı. Atatürk'ün, memleketin efendisi olarak gösterdiği köylü, jandarma ve tahsildardan, yol ve tarım ürünleri vergilerinden sızlanıyor, feryat ediyordu. Memleketin efendisi, altı liralık yol vergisini veremediği için kendisini günlerce yollarda veya madenlerde çalıştıran, yetiştirdiği ürünü vergi adı altında keyfi ölçülerle elinden alan bir terör rejimine artık kendi devleti gözüyle bakamaz olmuştu. Çay, şeker, gaz ve bez gibi mübrem (zorunlu) ihtiyaçlarını sağlayamayan halk arasında ölümlerini toprağa kefansız gömenler bile vardı. Vatandaşların sebep gösterilmeden polisçe tutuklanabildiği bir düzende devlet koruyucu değil, kahredici bir kuvvet halindeydi. Hükümetin bir emriyle kapatılan gazeteler memleket işleri hakkında eleştirci yazı yazamıyordu*”²⁴. Sebepler ne olursa olsun, iktidarın bu şekilde sert önlemler alması halkı bıktırmıştı. Halkın böyle bir durumda; yeni kurulacak ve iktidara karşı savaşı kazanabilecek her türlü siyasi partiye karşı sempati duyması kaçınılmaz olmuştu. Sonuç olarak bu durum DP'nin en büyük kozlarından biri haline gelmiştir.

Tek Parti iktidarı yıpranmıştı. İktidarın kötü yönetimi DP'nin önünü açacak yeni gelişmelere de yol açıyordu. Her türlü bozukluğun, denetimden ve muhalefetten yoksun bulunan rejimden ileri geldiği fikri, sadece aydınlar arasında değil, aynı zamanda geniş halk kitleleri arasında da yaygınlaşmıştı. Hükümet karşısında ciddi bir denetim

²² *A.g.e.*, s.144.

²³ Ahmet Taner Kışlalı, *a.g.e.*, s. 248-249. Kitle Partileri için bkz. Münici Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yay., Ankara, 1975, s.127-130.

²⁴ Rıfkı Salim Burçak, *a.g.e.*, s.26-27.

cihazının kurulmasına güçlü bir şekilde ihtiyaç duyuluyor, eski düzenin yürütülemeyeceği açıkça ortaya çıkıyordu²⁵.

ii- Ekonomik Faktörler

Ekonomik faktörler adı altında inceleyeceğimiz bu konu, belki de çok partili sisteme geçişin en önemli unsuru olmuştur.

1938 - 1945 yılları karşımıza iki sonuç çıkarmıştır: birincisi, her an seferber olmaya hazır büyük bir ordunun beslenmesidir. Bunun yanında sıkı bir polis rejiminin kurulması sonucunda vesikalı, sıkıyönetimli ve milli şefli bir irade kurulmuş bu da halkın ezilmesine yol açarak; iktidar partisine alternatif bir güce ihtiyaç durumunu artırmıştır. İkincisi ise; bu durum karşısında karaborsadan yararlanan, yeni bir zenginler zümresi türemiştir. Yine bu zenginler iktidarı ele geçirme arzusuna düşmüşlerdir²⁶. Bu dönemde hem yeni bir iktidarı oluşturacak alt yapı oluşturulmuş, hem de bu iktidarı sağlayacak bir güç meydana çıkmıştır. Bu da bize gösterir ki siyasal sistemin değişmesindeki etkin güçlerden biri, tek parti iktidarına karşı duyulan olumsuz düşüncelerken, bir diğeri de bu düzeni oluşturacak burjuva sınıfının da kendisini bulmaya başlamasıdır. Dönemin olayları göz önüne alınırsa böyle bir ekonomik zümrenin oluşmasını kısaca şöyle açıklayabiliriz:

Cumhuriyetin ilanından beri liberal bir ekonomik politika amacı güden ancak belirli bir gelişme sağlamak için devletçilik politikasını sürdüren hükümet programları, 1945'lere kadar büyük toprak sahiplerinin çıkarlarıyla ters düşmemiştir. Öte yandan, endüstri kesiminde uygulanan devletçilik sistemiyle ve ulusal endüstrinin mutlak planda gelişmesini sağlayan dış ticaret politikasıyla, büyük olanak ve ayrıcalık sağlanan endüstri burjuvazisi, yine bu döneme kadar CHP ile tam bir uzlaşma içinde kalmıştır. Ticaret burjuvazisi ise, savaş koşullarından da yararlanarak büyük bir gelişme göstermiştir. Sonuç olarak burjuvazinin tek başına iktidara geçecek kadar güçlenmesi ve buna bağlı olarak toplumdaki sınıflaşmanın belirginleşmesi üzerine, CHP'nin, koşulların gerektirdiği bazı tedbirleri alma eğilimi göstermesiyle sert tepkilerle

²⁵ *A.g.e.*, s.34.

²⁶ Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.20.

karşılaşması aynı döneme rastlamış ve beliren muhalefet kısa sürede örgütlenerek CHP iktidarının sonunu ilan etmiştir²⁷. Yani gelişen yeni burjuvazi sınıfı, iktidarda etkisini daha net gösterebilmek için, Tek Parti İktidarı'nın son bulmasını kendi çıkarları açısından daha uygun görmüşlerdir. Bu sınıfın bu kadar güçlenmiş olması sebebiyle de değişim hareketi hızlanmıştır.

Tüm bunların yanında; halk, CHP iktidarına karşı tepki duyuyordu. Bu tepkinin sebeplerinden bazılarını açıklarsak ilki; Köy Enstitüleri ve bu kurumların getirdiği ekonomik yüküdür. Köy Enstitüleri, esasen tek parti döneminin okulları idi. Ana düşünce ise tek parti döneminde kırsal kesimde yeni atılımlar için bir destek ve öncü kadro yetiştirebilmektir. Okullar ve diğer yapılar yöre halkınca karşılanıyordu ve bu durum halkın kötü mali durumunu iyice sarsıyordu²⁸. Bunun yanı sıra II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte ülke sıkı bir ekonomik politikaya tabi tutulmuştu. Bu politikalardan biri de 1940 yılında çıkan "Milli Korunma Kanunu"dur. Bu kanunun temelindeki düşünce savaş süresince Türkiye'nin herhangi bir şekilde savaşa girmesi durumunda ülke ekonomisini güven altına almaktır. Ancak kanunun içeriği oldukça ağır hükümler içermektedir. Bu kanuna göre; hükümete fabrikalarda üretilen malları değer fiyatını ödemek şartıyla el koyup stok etmek, fabrikalara el koyup işletmek, işçilere mecburi mükellefiyet yüklemek, malların fiyatlarını saptamak, mamulleri muayyen usullerle tevzi etmek, mal ihracatında satış şartlarını tayin etmek, halkın ihtiyaçlarıyla ilgili olarak iktisadi ve ticari faaliyette bulunmak üzere devlet müesseseleri kurmak gibi çok geniş yetkiler verilmiştir²⁹. Milli Koruma Kanunu'nun uygulanması iktidara karşı büyük tepkilerin ve muhalif seslerin yükselmesini sağlamıştır.

Dünya çapındaki savaş halinin Türkiye'ye getirdiği olumsuz etkilere, aynı dönemde yoğunlaşan karaborsa ve tefecilik de eklenmiştir. Savaş dönemi içerisinde oluşan elverişli ortam sonucunda ortaya çıkan harp zenginleri, enflasyon ortamından yararlanmasını ve genel kıtlığı, kendi bolluğuna dönüştürmeyi başarmışlardır. Bu kimselerin aynı zamanda yönetici kadrodaki bazı büyüklerle işbirliği durumunda

²⁷ Muzaffer Sencer, *Türkiye'de Siyasal Partiler'in Sosyal Temelleri*, May yay., İstanbul, 1974, s.195-196.

²⁸ Cemil Koçak, *Türkiye Tarihi*, C. IV, 6. baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.169.

²⁹ Yasanın tam metni için bkz. <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/816.html>

olmaları yönetenlere karşı halktaki inançsızlığı yaygınlaştırmıştır³⁰. Bu durum bir zaman sonra önlenemez bir hal alırken, İsmet İnönü mecliste yaptığı konuşmalarda savaş zenginlerine karşı ağır eleştirilerde bulunmuştur. Bu duruma bir önlem olarak çıkarılan Varlık Vergisi ise tam olarak başarılı olamamıştır. Verginin konulmasında savaş zenginlerine duyulan öfke, hınç ve kinle beraber hükümet bütçesinin o gün içinde bulunduğu durum da etkisini gösterir. Ancak verginin, kişi takdirine kalan kısımlarından dolayı başarı sağladığını söylemek mümkün değildir ve istenilen vergi toplanamamıştır.

Yine o dönemde çıkarılan Toprak Mahsulleri Vergisi özellikle Ege’de pek çok kimseyi güç durumunda bırakıyor ve büyük itirazlara yol açıyordu. İsmet İnönü’nün burada ki amacı; bunalımlı zamanı fırsat sayan ve vurgunculuk ve karaborsacılık yapan çiftlik ağalarını cezalandırmaktı. Buna cevap ise 1950 yılında gelecekti: çiftlik ağaları ve köylüler sandık başında CHP’yi cezalandıracaklardı³¹. Bununla beraber bir sonraki konuda da inceleyeceğimiz ve Demokrat Parti’nin doğuşuna da sebebiyet veren, “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” da zengin halkın ve çoğu politikacı tüccarın tepkisini çekmiştir. CHP iktidarı dönemindeki bu olumsuz gelişmeler, DP’nin yükselişinde rol oynamış, CHP’ye ise puan kaybettirmiştir.

Bu konu başlığı altında incelediğimiz, Çok Partili Sisteme Geçiş serüvenini etkileyen faktörleri kısaca özetlersek; kendisine olan inancını ve güvenini, siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan kaybetmiş iktidar ve ona karşı tepki gösteren iç faktörler ile; uluslararası politikadaki değişimler ve faşizan yönetimlere karşı dünya kamu oyunun olumsuz tepkisi gibi dış faktörler, bu yeni düzenin oluşmasında etki göstermiştir. En önemli nokta ise; halkın çeşitli sebeplerden dolayı iktidara ve icraatlarına karşı güvenini yitirmesidir. Bunun yanı sıra iktidarı ele geçirme arzusu içinde bulunan burjuva sınıfının güçlenmesi- ki bu burjuva sınıfı Tek Parti İktidarı’nın devletçilik politikasına karşı liberal ekonomiyi savunmuşlardır- sonucunda, çok partili hayata geçme zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

³⁰ İsmail Cem, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, 9.baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 309.

³¹ Melih Gürsoy, *Tarihi, Ekonomisi ve İnsanları ile Bizim İzmirimiz*, Metis Yayıncılık, ş.y., 1993, s.184.

Özetle; mal darlığı, pahalılık, reel gelirin düşmesi, tarımın sıkıntılı durumu, giderek kıtlaşan ürünlerin bazıları için alınan tedbirlerin uygulanmasında görülen aksaklıklar halkta büyük hoşnutsuzluklar uyandırmıştır. Özel kesim ise savaş yıllarında genellikle dolgun karlar sağlamış olmasına rağmen, halinden memnun değildir. Devletçiliğin, özel sektörün gelişimini engelleyebileceği korkusu, özel sektörün yeni güçler aramasına yol açtı. Demokrat Parti'nin programında, kalkınmada özel girişime ağırlık veren bir ekonomi politikasının olması, meclis içinde oluşan muhalefet ile birlikte bu partiyi, güçlü bir seçenek haline getirmiştir³². CHP'nin devletçiliği yumuşatma gayreti ise, seçimler bazında etkili olmamıştır.

Tüm bunların nihayetinde İsmet İnönü, beklenen konuşmayı yapmış ve siyasi partilerin açılmasına yönelik bir engelin olmadığını bildirmiştir. İsmet İnönü 1 Kasım 1945'de Meclisteki söylevinde, Türkiye'deki demokrasi geçmişinin hesapları yapılırken, tüm büyük devrimlerin 1923 – 1939 tarihleri arasında ortaya konduğunu ve altı seneden beri savaş hali içinde olduğunun unutmaması gerektiğini dile getirmiştir. Bu açıklamayla ülke içindeki mevcut yönetimin sertliğini bir nedene bağlamış, demokratik ilkelerin prensip olarak hep var olduğundan bahsetmiştir³³. Konuşmasını beklenen şekilde devam ettiren İnönü, demokrasi açısından yeni partilerin kurulabilmesi yönünde açıklama yapmıştır. *“Büyük Meclisin her deneti yanında milletin vergileri ve harcadıkları üzerindeki deneti, en ileri demokratik milletlerin hiçbirinden eksik kalmayacak kadar kesin ve kavrayışlıdır. Bizim tek eksiğimiz Hükümet Partisi'nin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardır... İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevgiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde, başka siyasi partilerin de kurulması mümkün olacaktır”*³⁴.

Bu söylev yapısı itibariyle önem arz eder. O dönemdeki mevcut kanuna göre yeni bir partinin açılması için hükümetten izin alınması gerekiyordu. Böyle bir iznin

³² Memduh Yaşa, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, Akbank Kültür yay., İstanbul, 1980, s. 89-90.

³³ *TBMM Tutanak Dergisi*, VII. Dönem, C.20, 1.11.1945, s. 5.

³⁴ *A.g.e.*, s. 5.

verilmeyeceği düşüncesi ile de kimse parti kurma girişiminde bulunmamıştı³⁵. Ama İsmet İnönü'nün bu konuşmasıyla artık böyle bir izinin verileceği manası çıkmış, Türk siyasal hayatında yeni bir sayfa açılmıştır. Seçimlerde bağımsız adaylar da vardı. Ancak bağımsız milletvekilleri siyasi bir grup oluşturamadıkları için, etkin bir muhalif güç sergilemiyorlardı. Yeni siyasi partilerin kurulması tam manası ile mecliste bir muhalefet kanadı oluşturacaktı.

Türk siyasal hayatındaki bu geçiş dönemindeki ilk parti 18 Temmuz 1945 tarihinde kurulan Milli Kalkınma Partisi olmuştur. Parti kurucuları: Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş, Cevat Rifat Atılhan'dır. Amaçları: gelenek ve göreneklere sadık kalarak asrın icaplarına uygun bir şekilde Türk Milletini kalkındırmaktır. Programın ana hatları ise: Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmeli, bir kişi iki defadan fazla Cumhurbaşkanlığı yapmamalıdır. Sanayi ve ticarete serbesti esas olmalı, idare usulünde geniş yetki ve adalet teşkilatında istinaf mahkemeleri kabul edilmelidir. Sosyal hayatımız ise içki ve kumardan uzak, ahlaki temellere dayanmalıdır. Vergilerde ıslahat ve gençliğin motorize edilmesi ön plana alınacaktır. Bu parti teşkilatlıdır. Liberal muhafazakar bir sistem takip etmektedir. Bu partiden sonra kurulan ikinci parti ise 13 Eylül 1945'de kurulan Sosyal Adalet Partisi'dir. Bu partinin kurucuları: İhsan Temelveren, M. Zeki Korgünel, Ziyneti Temelveren'dir. Partinin amacı: Demokrasi, Sosyalizm, Adalet ve Devletçilik prensiplerinin yürürlüğe girmesidir. Bu amaçla ekonomik siyasette program, sosyalist prensiplere göre ayarlanacaktır. Bu Parti'nin ana hatları; Parti bütün milleti kapsamakla birlikte ilk önce kalkınması gereken işçi ve topraksız veya az topraklı çiftçi kütlesinin ihmal edilmiş olan demokratik ve tabii haklarını ele alacak, Milli Savunma işleri Türk ırkından olanlarla tahsis edilmekle birlikte dış siyasette uluslararası politikayı benimseyecektir. Müslümanlık esas olmakla beraber bütün dinlere ve mezheplere saygı duyulacaktır. Mülkiyet konusunda ise, insan hayatı bakımından kötü durumda olanları, orta duruma çıkarıncaya kadar mülkiyet, zenginler aleyhine sınır konulacak, fakat bu zenginlerin yok olması anlamına gelmeyecektir. Ekonomide lüks, kanun dışı edilecektir. Bu parti ılımlı sosyalisttir³⁶.

³⁵ Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii*. C.I., Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965, s. 165.

³⁶ Naci Cevat Akkerman, *Demokrasi ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar*, Ulus Basımevi, Ankara, 1950, s. 44-45.

Nihayetinde 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti kurularak dönemin en güçlü partisi haline gelecektir.

2- TBMM’nin Yapısı, Siyasi Partiler ve Seçim Sistemleri

a - TBMM’nin Yapısı

1950 seçimleriyle birlikte değişen meclis yapısında bürokratlar, sandalye kaybederken liberal burjuva sınıfının temsil olanağı artmıştır. Meclisin yapısı II. Dünya Savaşı sonrasında iyice önem kazanmış, dünya dengelerinin değişip ekonomik anlamda sınıflanmaların belirginleştiği bir döneme girilmiştir. Bu etki mecliste de etkisini gösterecektir.

Tarihsel açıdan meclisi incelediğimizde durağan bir yapı ile karşılaşırız. Milli Şef dönemi ile birlikte artık hükümet - devlet bütünlüğü sağlanmış, milletvekilleri bürokrasi ile birlikte hareket eden bir grup haline gelmiştir. Meclis içinde güç kazanan vekiller halkla bütünleşmek yerine ondan uzaklaşmış, kendini farklı bir tabakaya koymuştur. Halk için önemli olan değerler göz ardı edilerek, siyasal ve ekonomik ortamdan yararlanılmıştır. Halkla olan bu soğukluk zamanla daha da artmış, halkın tepkisini büyültmüştür. Bu sebeptendir ki, bir açıdan tepki partisi olarak kurulan, Demokrat Parti bu tepkinin şekli olmuştur.

1923’den 1950’ye kadar olan dönemde Türk siyasal hayatına egemen olan güç, Cumhuriyet Halk Partisi’dir. Partinin toplumsal tabanı asker- sivil bürokratlar eliti tarafından oluşmaktadır. Meclisin ilk kuruluş zamanında kuvvetler birliği ve önderlik ön plandayken Atatürk’ün ölmesiyle ‘Milli Şef’ dönemi başlamıştır. 1924 Anayasası ile kuvvetler birliği konusunda bir farklılık getirilse de tek parti olgusu meclisin etkinliğini düşürmüştür. Hükümet meclisin önüne geçmiş ‘önder’ ya da ‘önderlik’ tek parti döneminin merkezi olmuştur³⁷.

Bürokratların mecliste önemli bir yer aldığını daha önce de belirtmiştik. Parlamentodaki lider kadronun bürokratlar bazındaki dağılımı ise şöyledir: II. Mecliste

³⁷ Büyük Larousse, *Türkiye Büyük Millet Meclisi*, C. XXIII, s. 11873-11874.

%66 ; III. Mecliste % 61; IV. Mecliste %60 ; V Mecliste %65 ; VI. Mecliste %61 ; VII. Mecliste %50'dir. Bu parlamentolarda mülkiyet sahibi sınıflar ise (tüccar, ziraatçı, bankacı vb. gibi) aynı yıllar arasında en az % 1 en fazla ise %22 oranında temsil edilmişlerdir³⁸. İşte bu gruplar arasındaki temsil açığı, daha sonraları diğer partilerin tabanında rol oynayacaktır.

Meclisteki bürokrat egemenliği Osmanlı dönemine kadar giden bir durumdur. Emre Kongar Türk siyasi hayatında devletçi-seçkinci cephe ve gelenekçi-liberal cephenin Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri var olduğunu söylemektedir. Devletçi-seçkinci cephe, batılılaşma düşüncesini savunur. Bürokrasi, toplumda kendiliğinden oluşan sınıfların desteğinden yoksun olduğu için, bütün yenilikleri devlet eliyle yapmaya girişmiştir. Devletçiliği ön planda tutmuşlardır. Gelenekçi-liberal cephe ise devletçi-seçkinci cepheye bir tepki olarak doğmuştur. Bu cephenin liberalizmi, gerek ekonomik gerekse siyasal eğilimleri yansıtmaktadır. 1923-1930 arası dönemde mecliste devletçi-seçkinciler etkin olmuştur³⁹. II. Dünya savaşı ile güçlenen ekonomik bazda sınıfların oluşması ile birlikte, iktidar yarışına girenlerde de çeşitlilik sağlanmıştır. Bu sınıfların meclisteki hakimiyeti 1950 seçimleriyle başlarken, bürokrat sınıfın varlığı ise her zaman kendini göstermiştir.

1946 seçimlerine bakıldığında CHP destekçilerinin bürokrat ve memurlardan oluştuğunu görülmektedir. Devlet- CHP ve bürokrasinin tam bir birliktelikle hareket ettiği bu dönemlerde, bürokrasinin gücünü net olarak görebiliriz. Bu güç halk üzerindeki baskı ile daha çok kendini gösterirken, CHP'nin kan kaybetmesine sebep olacak bir duruma gelecektir. Demokrat Parti içinde eleştirilen ve kullanılan bu açık, çok sonraları CHP tarafından da fark edilecektir.

Yine 1923- 1950 yılları arasındaki milletvekili sirkülasyonu cumhuriyetin ilk seçiminden sonra pek değişmemiştir. 1923 Seçimleri'nde meclisin % 64'e yakın bir bölümünün değiştiği görülürken, bu dönemden 1950 Seçimleri ve Demokrat Parti'nin iktidara geldiği zamana kadar ki dönemde genel değişim %25-30 civarında

³⁸ F. Frey, *The Turkish Political Elite*, Cambridge, M.I.T. Press, 1965, s. 181'den aktaran, Ahmet N. Yücekök, *Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye'de Parlamantonun Evrimi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., Ankara, 1983, s.110-111.

³⁹ Emre Kongar, *a.g.e.*, s.131,140.

gerçekleşmiştir. Bu tablodan sonuçla, seçimlerle beraber büyük bir değişimin olmadığını sirkülasyonun sağlanmadığını gözlemleyebiliriz. 1923-1950 arası seçimlerdeki milletvekili yenilenme oranlarını incelersek şöyle bir tablo karşımıza çıkar⁴⁰.

Dönem ve seçim yılı	Bir önceki dönemden gelen %	Yeni seçilen üyeler %
1923	36.22	63.88
1927	62.67	37.33
1931	77.78	22.22
1935	74.33	25.67
1939	75.10	24.90
1943	72.78	27.22
1946	66.14	34.86
1950	23.87	76.13

Bu tabloya göre 1923 ve 1950 yılları arasında iki büyük çıkış olduğu gözlemlenmektedir. İlki cumhuriyetin ilanı ile ikinci meclisteki değişimleri gösterir. Bu beklenen bir değişimdir. İlginç olan nokta ise 1950 seçimleri ile birlikte cumhuriyet sonrası ilk meclisten daha büyük bir değişim yaşanmasıdır. % 76'sı değişen meclisin yeni bir yüz kazandığını söylemek doğru olacaktır. Bu noktadan hareketle Demokrat Parti meclis içinde bir devrim yapmıştır diyebiliriz. 1950 seçimleri ile beraber meclisteki bürokratik nitelikteki yönetici kadro, iktidardan seçim yolu ile bir süre uzaklaşacak, onun yerine büyük toprak sahipleri ile yeni burjuvazinin iktidarı başlayacaktır⁴¹. Bu iktidar özellikle büyük toprak sahipleri ve burjuvazi zengini İzmir'i mutlu edecek, gelişimine katkıda bulunacaktır.

b - Seçim Sistemindeki Değişimler

Bir Osmanlı mevzuatı olan 'İntihabat - Mebusan' Kanunu 1945 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır. Bu sistem çift dereceli seçim sistemini kabul etmiştir. 1945 yılında

⁴⁰ İhsan Ezerli, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1986)*, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu yay., Ankara, 1986, s. 47.

⁴¹ Erdoğan Teziç, *100 Soruda Siyasi Partiler*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976, s.263.

ise bu uygulamadan vazgeçilmiştir⁴². İki dereceli seçim sistemi ise son kez 1943 senesinde uygulanmıştır. 5 Haziran 1946 yılında hazırlanan 4918 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile 4320 sayılı Mebus Seçimi kanunu kaldırılmıştır. Bu yeni seçim kanuna göre ‘seçim sandığı seçim komisyonlarınca açılır (madde 27)’ ifadesiyle, oy pusulalarını doldurmak için ‘seçim komisyonunca münasip bir yerin önceden hazırlanmış bulunması lazımdır (madde 24)’ ifadeleri yer almaktadır⁴³. Daha sonra 9 Temmuz 1946’da yapılan değişikliklerle oy pusulasını doldurmak için madde 24 ‘seçim kurulu münasip miktarda kapalı oy yerleri hazırlar’ olarak değiştirilmiş, madde 27 de ise ‘sandığın ne zaman ve varsa hazır bulunan halkın huzurunda alenen açıldığı ve belli saatten sonra açılmış ise sebebi ve oyların sayıldığı bir tutanakla belirtilir’ şeklinde bir değişiklik olmuştur⁴⁴. Ancak seçim kanununda yapılan en köklü değişme 16 Şubat 1950’de yapılan 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu’dur. Bu kanunun birinci maddesinde bulunan ‘Milletvekilleri seçimi tek derecelidir ve ekseriyet usulüne göre genel eşit, gizli oyla yapılır. Oy, serbest ve şahsidir. Oyların sayılması ve ayrılması açıktır’ ifadesi bulunur⁴⁵. Bu madde ile Demokrat Parti’nin seçimlerle ilgili isteği yerine getirilmiş ve 1946 seçimlerinden sonra ortaya çıkan güvensizlik ortamı çözümlenmeye çalışılmıştır.

Böyle bir değişiklik ile her birey ayrı bir değer kazanmıştır. Ülke çoğunluğunu temsil eden kırsal kesim bir anda tüm partilerin öncelikli hedef kitlesi haline gelmiştir. İsmet İnönü, tek dereceli seçim ile ilgili yorumunu, 1956 yılında Kuyucak ilçe kongresine yolladığı bir mesajında değerlendirirken, bu sisteme geçmeyi, köylü vatandaşların sorumluluk duygularına inanma ve güvenme ifadesi olarak nitelendirmiş; tek taraflı sokak propagandaları içinden gerçekleri bulup çıkarabilen bir millet yirminci yüzyılın fırtınalarına da dayanabilir, demiştir⁴⁶. Her bireyin doğrudan tek oy hakkına sahip olmasıyla daha önce çok fazla üstünde durulmayan çeşitli siyasal politikalar: halkın ihtiyaçları, genel eğilim, kültür, demokrasi olgusu seçim yarışında önemli bir paya sahip olmuştur.

⁴² Fahir Giritlioğlu, *a.g.e.*, s. 167.

⁴³ Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982*, Milliyet yay., İstanbul, 1982, s. 188-189.

⁴⁴ *A.g.e.*, s. 195-197. Bu konuda başka bir görüş ise Fahir Giritlioğlu’ndan gelir ona göre kanunun aksaklığı sadece açık tasnif usulünü getirmemiş olmasıdır. Fahir Giritlioğlu, *a.g.e.*, s.168.

⁴⁵ Tarhan Erdem, *a.g.e.*, s.200.

⁴⁶ Fahir Giritlioğlu, *a.g.e.*, s. 168.

Çok partili siyasal yaşama geçinceye kadar Türkiye’de yapılan genel seçimler dört yılda bir ve iki dereceli olarak yapıldı. Seçim bölgeleri il olarak belirlenmişti. Tek parti dönemi boyunca seçimlere siyasal kültürün önemli bir boyutu olarak özel bir önem verilmiş, yaygınlaştırmaya ve kurumsallaştırmaya çalışılmıştır⁴⁷. Türkiye’de aynı zamanda 1923’ten 1960’a kadar çoğunluk sistemine dayalı seçimler yapmıştır⁴⁸. Bunun doğal sonucu olarak partinin ya da partilerin aldığı oy miktarından daha fazla sandalyeye sahip olmaları meselesi ortaya çıkmıştır. Gerçekten de, 1946 Seçimleri ve 1950 Seçimleri’nde bu tezatlık net olarak görülecektir.

Eski Edirne Milletvekillerinden Fahir Giritlioğlu’na göre, meclis içinde birçok parti bulunmamasına rağmen, meclis içinde bir muhalefet vardır. Seçimlerde ise seçeneklerin çoğaltılmasıyla demokrasiye doğru adımlar atılmıştır. Şöyle ki; 1943 seçimlerinde illerdeki adayların sayısı artırılarak seçmene bunlardan birini tercih etme olanağı sağlanmış, bu nedenle 458 milletvekilliği için 530 aday gösterilmiştir. Parti içindeki muhalif seslere izin verilmiş, bağımsız milletvekillerinin sayısı çoğalmış özellikle 1943’den sonraki bütçe görüşmelerinde muhalif seslerle birlikte hareketli zamanlar geçirilmiştir⁴⁹. Ancak gerçek şudur ki; aranılan demokrasi bu değildir. Milli şef başkanlığı, adayların tek bir partiden çıkması gerçeği, bunun halin demokrasi olmadığını gösterir.

⁴⁷ “Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”, *Görüş Dergisi*, Sayı:39 ,(Mayıs – Haziran, 1999), s.53.

⁴⁸ K. Haluk Yavuz, *Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütme’nin Güçlendirilmesi*, Seçkin yay., Ankara, 2000, s. 333.

⁴⁹ Fahir Giritlioğlu, *a.g.e.*, s.163.

B – DEMOKRAT PARTİ’NİN GELİŞİM SÜRECİ

1 - Demokrat Parti’nin Kurulması ve Nitelikleri

Halk Partisi’nden istifa eden Celal Bayar ile birlikte Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü aralarında anlaşarak 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti adıyla yeni bir parti kurdular. Ancak bu parti, kendinden önce kurulmuş partilerden bir çok farklılık gösterir.

Demokrat Parti’nin kuruluşundaki etkenleri incelediğimizde; ilk olarak ,CHP’ye tepki partisi olarak kurulduğunu söylemek mümkün olacaktır. Elbetteki tek sebep bu değildir, ama CHP içindeki muhalefet ve görüş ayrılıkları o kadar yoğunlaşmıştır ki, yeni bir partinin doğması elzem hale gelmiştir. Partinin kurucuları arasında eski bir Başbakan olan Celal Bayar’ın olması ise partiyi daha önemli bir hale getirmiştir.

Demokrat Parti bir tepki partisi olmakla birlikte aynı zamanda belirli bir kesimin partisi olarak da ortaya çıkmıştır. Bu kesim daha çok yeni yeni kendini bulmaya çalışan sanayici ve tüccarların oluşturduğu burjuvazi sınıfıdır⁵⁰. İlginç olan nokta ise DP’nin kuruluşuna hem sağ kesimden hem de sol kesimden destek gelmesidir. Bu ilginç nokta daha sonra değişse de, bu durum ilk başlarda DP’nin komünist bir parti olduğu düşüncesini akıllara getirmiştir.

Bir başka faktör ise halkın, CHP iktidarı ile tüm bağlarını koparmak üzere olduğudur. Ekonomik olarak ezilmiştir ve bunun tek sorumlusu da onlara göre CHP’dir. Ekonomik alanda dar boğazın yanında halk siyasal ve demokratik özgürlükler açısından da eksiklikler hissetmektedir. İşte böyle bir kitlenin bulunması bile DP’nin doğmasına yetebilecek bir sebeptir.

Demokrasiye adım atılmasıyla ve yeni partilerin kurulmaya başlanması ile ortaya çıkan farklı bir yaklaşım ise güçlükler içinde kurulmuş olan Demokrat Parti’yi

⁵⁰ Emre Kongar’a göre Türkiye’de burjuvazi oluşumu İttihatçılar tarafından da öngörülmüştür. Ancak hız kazanması Atatürk İhtilali ile gerçekleşmiştir. 1950 döneminde ortaya çıkan bürokrat- tüccar- toprak ağası ittifakı tam bir burjuvazi niteliğinde değildir. Tersine sermaye birikimini hızlandırmak için sömürü, devlet güçleriyle desteklenmiştir. Menderes’in ‘her mahallede bir milyoner yaratacağız’ sözü bir rastlantı değil, bu anlayışın ifadesidir. Emre Kongar, *a.g.e.*, s.21.

desteklemenin milli bir vazife olarak görülmesidir⁵¹. Bu görüşe göre DP ezilmişlerin partisidir..

Demokrat Parti kendi içinde siyasal görüşleri olan bir kurum olmakla beraber, iktidara karşı da oluşturulmuştur. Demokrat ve sağ eğilimleri olan bu parti kuruluş aşamasında, sol görüşten de destek aldığını daha önce de belirtmiştik. Bu iki görüşü birleştiren ana nokta ise mevcut iktidardır. Zekeriya Sertel Demokrat Partiyi nasıl kurduk? sorusuna şu cevabı verir: *“Tevfik Rüştü Aras, son zamana kadar kenarda sessiz oturmuştu. Fakat şimdi yeni faaliyete atılmanın zamanı geldiğine inanıyordu. Bana ikinci bir parti kurmanın gereğinden söz etti. Tek parti ve tek şefe karşı, özgürlük ve demokrasi savaşında beraber çalışmamızı önerdi. Celal Bayar’la Adnan Menderes’in de bizimle beraber çalışacağını söyledi. Ben Celal Bayar’la, Adnan Menderes’le bir kaptay kaynamayacağımı söyledim. Fakat o, kişilerden çok ilkeler üzerinde durmanın doğru olacağını ileri sürdü. Bunun üzerine her şeyden önce kurulacak partinin güdüleceği ana ilkeler konusunda anlaşmamız gerekiyordu. Bu görüşmeler, birkaç gün sürdü. Sonunda şu ilkeler üzerinde anlaştık:*

- 1- Yeni parti burjuva demokratik hak ve özgürlükleri savunacak.
- 2- İleri devletçi olacak. Ancak devletin yapamadığı işler özel teşebbüse bırakılacak. Ama onlar da devletin kontrolü altında çalışacak.
- 3- Türk- Sovyet dostluğu dış politikanın temeli olacak.
- 4- Türkiye bağımsız ve barışçı olacak.

... Herkes demokrasi üzerinde birleşiyordu. Çünkü tek parti ve tek şef sisteminden herkesin ağızı yanmıştı. En çok konuşan da Adnan Menderes’ti... Ama öyle karışık, öyle ağdalı konuşuyordu ki, söylediklerini açıkça anlamak güçtü. Yalnız İsmet İnönü rejiminden yakınıyor, yürürlükteki kanunlardan çoğunun antidemokratik olduğunu söylüyor, bu kanunların değiştirilmesini istemek gerektiğini belirtiyordu. Fakat bir kanun söz konusu olunca, o kanunun Celal Bayar zamanında çıktığı anlaşılıyordu. Bu gerçek meydana çıktıkça Celal Bayar sıkılıyor “Bu da mı benim zamanımda?” diye bilgisizlik göstermeye çalışıyordu...Böylece Demokrat Parti’nin ilk temeli 1945 yılında

⁵¹ Emrullah Nutku, **Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar 1946-1958**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1979,s.11.

atılmış oldu”⁵². Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi DP, temelini demokrasiye dayandırıyor. Partinin gerçek amacı bu mudur bilinmez ama halk için ‘demokrasi’ kavramı bir ölçüde yeni bir kavramdı ve baskı rejimi - milli şef iktidarına karşı kullanılabilecek tek silahtı.

Demokrat Parti’nin temel olarak belirginleşmeye başlaması, CHP içindeki muhalefetin yoğunlaşması ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun meclise gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu yasanın görüşülmesi sırasında muhalif tavırlar yükselmeye başlamıştır. Refik Koraltan kanun görüşmelerinde kanunun nasıl uygulanacağı, ne zaman uygulanacağı, kamulaştırma ücreti ve anayasaya uygunluk açısından incelemek gerektiğini belirterek, kimlere ve ne zaman toprak verileceği kesinleşmediği için çiftçilerin her gün toprağını kaybetme korkusu yaşadıklarını bu durumun da işlerine engel olduğunu söylemiştir. Koraltan konuşmasında bir vatandaşın mülkünün elinden alınması için bir zorunluluk ve ihtiyacın olması, bu zorunluluğun ve ihtiyacın toplum yararına olması gerektiğinden, özel kanunlara göre değer pahasının peşin verilmesi gerektiğini vurgulamış tasarının da bu maddeler göz önüne alınarak kanunlaşması gerektiğini belirtmiştir⁵³. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı görüşmelerinin Üçüncü müzakeresinde söz alan Adnan Menderes ise daha sert çıkışlarda bulunmuştur. Söze ‘bugüne kadar yapılmış belki de en önemli kanun olacak’ diye nitelendirdiği tasarının büyük titizlikle yapılması gerektiği aksi halde zirai ekonominin çok zarar göreceğini söyleyerek başlamıştır. Komisyonadaki görevinden ayrıldığını bildiren ve sözlerini ‘komisyonda üç ay çalışmış ve çiftçiliği meslek edinmiş biri olarak görüşlerimi bildirmek istiyorum’ diye devam ettiren Menderes, hükümeti eleştirmeye devam etmiştir⁵⁴. Menderes, bu hareketiyle toprak ağaları ve burjuvaziye güven vermeyen CHP’den kopmaların ilk işaretini vermiştir⁵⁵. Bununla birlikte Adnan Menderes’in parti içinde muhalif bir ses olmaktan daha fazla bir amacı olduğu ortaya çıkmıştır. Gerçekten de kanunun görüşülmesi sırasında sert çıkışlar yapan Menderes

⁵² Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, 3. baskı, Gözlem yay. İstanbul, 1977, s. 252-253. Zekeriya Sertel’in DP’nin kuruluşunda görüşü alınmıştır. Oysaki Samet Ağaoğlu, Sertel’in ‘Demokrat Partiyi Nasıl Kurduk?’ başlıklı yazısına eleştiride bulunarak, Eğer hatıralarında böyle söyleyebilecek bir gazeteci varsa bu Sertellerden çok Ahmet Emin Yalman’a yakışır, demiştir. Samet Ağaoğlu, *Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s. 173.

⁵³ *TBMM Tutanak Dergisi*, VII. Dönem, C.17, 14.05.1945, s. 70-74.

⁵⁴ *A.g.e.*, s. 111-112.

⁵⁵ Muzaffer Sencer, *a.g.e.*, s.198.

hükümeti de ağır bir dilde eleştirmiştir. “Arkadaşlar, Türkiye’nin ziraat ve iktisat alanında bugün içinde bulunduğu geri durum; hükümet gerekçesinde izah olunduğu gibi toprak mülkiyet ve toprak işletmesi rejimlerinin elverişsizliğinden ileri gelmiş değildir. Bunun hissesi varsa da azdır... Hükümet bu yönden büyük sıkıntı duymuş olsaydı 20 seneye yakın bir zamandan beri meriyet mevkiinde olan 1505 sayılı kanunu uygular ve şurada burada sıkıntı yaratmakta olan büyük araziye parçalayabilirdi. ...memleketimizde en adi bir çift ayakkabı pahasına bir dönüm toprak edinmek imkanları daima mevcut olagelmıştır. Ucuz ve kolay toprak tedarik olunabilen bir memlekette Devletin takip edeceği müsait bir politikayla 20 sene içinde çok şeyler yapmak ve hatta meseleyi tamamıyla halletmek mümkün olurdu. Arkadaşlar: tasarıda izah olunduğu gibi değil, Türkiye’de ziraatın ve iktisadın geriliğini ve Türk çiftçisinin perişanlığını daha derin ve esaslı sebeplerde aramak icap eder”⁵⁶. Taner Timur’a göre Adnan Menderes’in muhalefetine farklı bir yönü vardır. Ona göre çeşitli muhalif seslerden sadece Adnan Menderes’ininki, Toprak Reformu’na muhalefeti ‘milli egemenlik’, ‘meclisin üstünlüğü’ ve ‘demokratik rejim’ gibi ilkelerle birleştirmek inceliğini göstermiştir⁵⁷. Menderes, hükümeti; nasyonal sosyalist rejimin toprak kanununu aynen alıntı yaptığı gerekçesiyle eleştirmiş, aynı zamanda hükümetin tasarısındaki ve gerekçedeki çiftçi ocakları kurmak ve çiftçiliği meslek haline getirmek isteğini, ileriye değil geriye bakan bir anlayışın ürünü olarak nitelemiştir. Menderes’e göre bu tasarı kanunlara da uygun değildir. Tasarının dayandığı mücbir sebepler oluşmamıştır⁵⁸.

Bizim açımızdan Toprak Reformu’nun önemli bir yeri vardır. Bu yasadan zarar görenler, İzmir içinde de sık rastlayacağımız toprak ağaları idi. Bu sebepten dolayı bu yasaya karşı muhalif seslerin yükselmesi, üstelik bunun liberal bir söylemle dile getirilmesi, filizlenen yeni kuşak burjuva sınıfının eğilimini bu gruba doğru yöneltmiştir. Dikkat edilmesi gereken başka bir konu ise, Menderes’in meclis konuşmasında dile getirdiği gibi, çiftçi ve köylünün fiyatlar açısından zarar gördüğüdür. “Arkadaşlar, konjonktür ve fiyat meselesi çiftçinin belini büken başlıca sebep olduğu halde buna bigane (yabancı) kalmışızdır. Köylü ve çiftçi istihsalini ucuza satmak,

⁵⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, VII. Dönem, C.17, 16.5.1945, s. 116.

⁵⁷ Taner Timur, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, 2.baskı, İletişim yay., İstanbul, 1994, s.12.

⁵⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, VII. Dönem, C.17, 16.5.1945, s. 116-117.

ihtiyacını pahalya almak ıstırabı içinde takatten düşmüştür”⁵⁹. Tasarının çok daha farklı bir boyutuna geçen Menderes çiftçinin ve köylünün yanında olduğunu bir kez daha göstermiş, asıl sorunun ise çiftçi ve köylünün yaşadığı ekonomik kriz olduğunu vurgulamıştır. Burada Menderes’in ve yakın çevresinin tarımla uğraştığını ve büyük topraklara sahip olduğunu da belirtmekte yarar var. Bu örneklerden biri Mustafa Sadık Giz’dir. Giz, Burgaz, Atalan ve Göllüce köylerini içine alan büyük bir arazinin sahibiydi. Adnan Menderes’in yakın akrabasıydı ve Tire’de oturuyordu. Küçük Menderes Havzası’nın önemli bir bölümünü kaplayan bu arazide çiftçilikle uğraşıyordu⁶⁰. 1950 Seçimlerinde Demokrat Parti’nin en ateşli adaylarından biriydi. Toprak sahipleri kendileri içinde savaş vermişlerdir.

Toprak Reformu ile ilgili değinilmesi gereken başka bir nokta; köylü hükümet ve toprak ağalarının iletişimidir. Dönem içerisinde köylü ile hükümet arasındaki tüm bağlar toprak ağaları tarafından gerçekleştirilmektedir. Köylü, yapı itibariyle hükümeti tam olarak benimsememiş, aksine ağır vergiler, sıkıyönetim, askerlik hizmeti gibi nedenler yüzünden hükümete karşı tepki duymuştur. Köylünün dara düştüğü noktada tek sığınacağı yer toprak ağaları ve tüccarlar olmuş, onlardan borç almıştır. Oysaki kendi toprağına sahip köylü, kendi ayakları üzerinde durmayı başarabilecekti. Vatandaşlar arasındaki gelir uçurumunu azaltmak, toplumsal bir kalkınma yaratmak gibi amaçlarla düşünülen bu tasarı sayesinde, köylü hükümete de güven duymaya başlayacaktı⁶¹. Oysa hükümetle birebir ilişki kuracak olan köylü toprak ağalarının işine pek gelmiyordu.

Bu gelişmeler sonunda İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü, “Dörtlü Takrir” olarak adlandırılan önergeyi Meclise sunmuşlardır. Önergeyi imzalayanlar, Türk siyasal yaşamında bilinen kişilerdir. Celal Bayar, Atatürk zamanında, İsmet Paşa’dan sonra başbakanlık yapmıştı. Ekonomik olarak liberal eğilimlerin destekçisi

⁵⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, VII. Dönem, C.17, 16.5.1945, s. 115.

⁶⁰ “Başkente İz Bırakan İzmirli”, *Yeni Asır*, 4 Kasım 1999.

⁶¹ Bu konuyla ilgili güzel bir örnek Doğan Avcıoğlu’ndan gelmektedir. Ona göre halkın güvenini sağlamanın çarpıcı örneklerinden biridir, toprak reformu. Bu kanun uyarınca CHP iktidarı, Denizli bölgesinde Tavashoğulları’nın geniş arazisini kamulaştırmış ve üç-dört köye dağıtmıştır. Bu köyler devamlı olarak CHP’ye oy vermektedir. Doğan Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni*, I. Kitap, Tekin Yayınevi, ş.y., 1987, s. 509.

olarak tanınıyordu. Siyasete İttihat ve Terakki Partisi ile girmişti. Adnan Menderes, uzun süredir siyasal bakımdan etkin olan bir büyük toprak ağasıydı. Serbest Fırka'nın Aydın yerel örgütünü kurmuş, bu parti kapatıldıktan sonra, 1931 yılında, Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili olarak Meclise girmişti. Toprak reformu tasarısını hazırlayan encümen üyesi ve sunucusu olarak, tasarının gerek hazırlanışında, gerekse tartışılmasında çok etken rol oynamıştı. Fuat Köprülü tanınmış bir tarihçi, Refik Koraltan ise uzun süredir Halk Partisi içinde siyaset yapan bir avukat ve yöneticiydi⁶².

Dörtlü Takririn içeriğine baktığımızda şu ana noktaları görürüz⁶³:

- 1- Milli egemenliğin en doğal neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis denetimini, anayasanın yalnızca şekline değil ruhuna da uygun olarak gerekli değişimlerin yapılması.
- 2- Vatandaşların siyasi hak ve hürriyetlerini, daha ilk Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun gerektirdiği şekilde kullanabilmeleri imkanları sağlanması.
- 3- Bütün parti çalışmalarının, yukarıdaki esaslara tamamıyla uygun bir şekilde yeniden tanzimi.

Maddelerden de anlaşılacağı gibi takrir sahipleri, meclis üstünlüğü ve bununla ilgili olarak yapılabilecek anayasa değişikliklerinden bahsediyorlar, Anayasanın ruhuna aykırı hareket edilmesinden duydukları sıkıntıyı belirtiyorlardı. Takrir, CHP tarihinde önemli bir yere sahip olmakla birlikte aynı zamanda günümüz Türkiye'sindeki dönüm noktalarından biri olacaktır.

Savaş bittiğine ve köylülerle aydınlar demokrasiye hazır hale geldiklerine göre, takrir sahipleri, millet meclisinin hükümeti fiilen kontrol etmesini, kişiye anayasada yazılı hak ve hürriyetlerin tanınmasını ve birden fazla partiye dayanan siyasi faaliyetlerin gelişmesine müsaade olunmasını teklif ediyorlardı. Halkın desteğini kazanmak amacıyla takrir sahipleri bu tekliflerin açık tartışılmasını istiyorlardı. Çok dikkatle kaleme alınmış ve görünüşte Halk Partisi'ni içinden değiştirmek amacıyla

⁶² Emre Kongar, *a.g.e.*, s.145.

⁶³ Dörtlü Takrir ile ilgili tam metin için bkz. Naci Cevat Akkerman, *a.g.e.*, s. 72-75.

yazılmış olan tahrir, kabul edildiği taktirde, memleketin politika hayatında birdenbire köklü bir değişme yaratacaktı⁶⁴.

Dörtlü Tahrir CHP grubu tarafından reddedilmişti. Bu reddedilmeyle ilgili olarak Kemal Karpat'ın ilginç bir yaklaşımı vardır: *"Halk Partisi ileri gelenleri gerçek bir muhalefet partisinin kurulmasına imkan vermek için tahriri kasten reddetmişlerdi. Böylece tahrir sahiplerine er geç partiden ayrılmak için bir sebep verilmiş oluyordu. Gerçekten de, hemen birkaç ay sonra Halk Partisi'nin aldığı demokratik tedbirlerin hepsi veya bir kısmı o grup toplantısında kabul edilmiş olsaydı, tahrirde ileri sürülen isteklerin çoğu karşılanmış olacak ve böylece tahrir sahiplerinin partiye karşı tenkitçi bir tavır almaları için pek sebep kalmamış olacaktı"* ⁶⁵. Böyle bile olsa; bu tahririn görüşmelere açılmaması partinin demokratik amaç takip ettiğine dair iddiaları nispeten çürüterek, partinin anti demokratik bir durum yapı gibi görünmesine sebep olmuştur⁶⁶.

Önergeden sonra Adnan Menderes ve Fuat Köprülü Vatan gazetesinde muhalif yazılar yazmaya başladılar ve iki milletvekili 21 Eylül 1945'te partiden ihraç edildi. Refik Koraltan'da arkadaşlarını savunan yazılar yazdığı için aynı şekilde ihraç edildi. Daha sonraları Celal Bayar önce Milletvekilliğinden daha sonra da CHP'den istifa ederek arkadaşlarına katıldı⁶⁷.

CHP'den ayrılan bu 4 kişi, çeşitli görüşmeler yaparak yeni bir siyasi örgütlenme yolunda hız kazanmışlardır. Sonuçta DP 7 Ocak 1946'da kurularak Yenişehir'deki Sümer Sokağı'ndaki merkezinde faaliyete geçmiştir. Samet Ağaoğlu'na göre partinin ilk adı 'Demokrat Halk Partisi'dir⁶⁸. Yeni parti kurulmadan önce Celal Bayar ile İnönü arasında bir toplantı yapılmış ve birkaç maddelik bir sonuç çıkarılmıştır. Bunlardan ilki cumhuriyet ilkelerine sadıklık ve irticai faaliyetlerden kaçınmadır. İkincisi dış politika ile ilgili polemik yaratılmamasıdır. Üçüncüsü ise CHP iktidarı'nın yeni kurulacak

⁶⁴ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa yay., İstanbul, 1996, s.131.

⁶⁵ *A.g.e.*, s.131.

⁶⁶ Fahir Giritlioğlu, *a.g.e.*, s. 172.

⁶⁷ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitabevi yay., Ankara, 1995, s.402.

⁶⁸ " Bayar'ın daha 1945 de kendisiyle beraber olduğuunu bildiren mektubuma verdiği cevapta partinin ismini 'Demokrat Halk Partisi' olarak gösteriyor. Anlaşıyor ki 'halk' kelimesini sonradan çıkarmışlar. Belki de Halk Partisi ile bir ilişđi olduğu sanısını verir düşünceyle böyle yapmışlardır". Samet Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.87.

partiye engel çıkarmamasıdır. Böylelikle İsmet İnönü belirli çizgiler çerçevesinde denetimde tutacağı bir muhalefetle demokrasi yolunda adım atmayı öngörmüştür⁶⁹. Akis Dergisi'nin İsmet İnönü'nün 75. yaş günü sebebiyle İnönü ile yaptığı görüşmede; Celal Bayar'ın parti programını ona getirdiğini ve Bayar'ın parti kurmasından dolayı memnurluk duyduğunu belirtmiştir. Bayar ile yaptığı görüşmedeki ana konular ise ; dinin siyasete alet edilip edilmeyeceği, okul yaptırmak hamlesine zarar gelip gelmeyeceği ve seçim meselesinin hallolunmasıdır⁷⁰.

Partinin kurulmasından hemen sonra Celal Bayar bir basın toplantısı düzenleyerek, parti ile ilgili bilgiler vermiştir: *“Derhal işaret etmek isterim ki, partimiz Anayasa'da bir değişiklik yapılması lüzumunu düşünmüş dahi değildir. Anayasada yer almış esaslar, milletimizin yüksek menfaatlerine uygun, onun yükselmesini ve ilerlemesini sağlamağa kâfidir. Bütün dâvamız bunların tatbikatını temindir. Zira milletimiz bu olgunluğa erişmiş bulunmaktadır. Anayasa, ikinci bir partinin kurulmasına da mani değildir. Biz tek parti ile demokrasinin kabili telif olmadığına inanıyoruz”*⁷¹. Demokrasi anlayışı ile ilgili bir soruya ise şu şekilde cevap vermiştir: *“ Demokrasi mefhumu (kavramı) üzerinde uzun boylu mütalaa etmeye lüzum görmüyorum. Bizim maksadımız aşağıdan yukarıya doğru bir cereyan husule getirmektir. Nizamnamemiz bunu temin ediyor... Bizim programımız ortaya attığımız kanaatlerdir. Kongremizde bunları sadece müdafaa edeceğiz, hiçbir suretle empoze etmek mevkiinde değiliz”*⁷².

Parti kurulduktan sonra CHP'den gelen ilk tepkiler CHP'nin DP'yi olumlu karşıladığı ve CHP'nin yeni partiyi hükümet ve yönetimi denetleyecek yeni bir denetim organı olarak gördüğü yönündedir⁷³. Bu anlayış daha sonraları değişecektir.

İsmet İnönü'nün konuşmasından sonra irili ufaklı bir çok parti kurulmasına rağmen, Demokrat Parti; siyasal bir örgütlenme ihtiyacında olan burjuvazinin gerçek

⁶⁹ Tevfik Çavdar, *a.g.e.*, s.402.

⁷⁰ Fahir Giritlioğlu, *a.g.e.*, s.173.

⁷¹ *Son Posta*, 8 Ocak 1946.

⁷² *Yeni Asır*, 8 Ocak 1946.

⁷³ Cemil Koçak, *a.g.e.*, s.181.

sözcülüğünü yapabildiği için hızla gelişmiştir⁷⁴. Ancak bu parti, her hangi bir doktrin farkına ve orijinal bir görüşe dayanarak doğmamıştır⁷⁵. Demokrat Parti programı CHP'nin programı ile karşılaştırıldığında aslında çok büyük ya da köklü bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. Aradaki fark, hedef kitlesi farkıdır.

Samet Ağaoğlu Demokrat Parti'nin temel niteliklerini belirtirken, partinin bir halk hareketi olarak kurulduğunu söyler: DP ile beliren halk hareketinde herhangi bir dış baskı yoktur. Yönetici kadroyu, her sahada yepyeni fikirlerin kabulüne zorlayan sadece halktan gelen baskıdır. Bu baskının ana temeli ise halkın hürriyet özlemidir. Parti kurulduktan birkaç ay sonra ortada artık yeni bir parti değil tam bir halk hareketi vardır. Partinin liderleri ise bu halk hareketini başarıyla yönetmişlerdir⁷⁶. Aydın Menderes'e göre, Demokrat Parti, toplumun içinden doğmuş bir harekettir. DP'yi kuranlar halk içindendir ve halkın önüne düşmüşlerdir. Partiye rengini ve karakterini veren Demokrat Parti'nin ulaştığı geniş halk desteğidir. DP yukarıdan aşağıya bir yasal parti oluşumu şeklinde değil, bütün toplumun birikmiş tepkilerinin ve özlemleri'nin odak noktası haline gelmiş bir siyasal oluşum olarak ortaya çıkmıştır⁷⁷.

2 - Demokrat Parti'nin Tüzük ve Programı

Cemil Koçak'a göre DP programı iki ana görüş etrafında toplanmaktadır : Demokrasi ve özel girişimcilik. Parti, demokrasiye öncelik veriyordu. Amaç, demokrasinin ülkede geniş ve ileri ölçüde gerçekleşmesini sağlamaktı. Temel hak ve özgürlüklere geniş yer verilmişti. Bu anlayış içinde din özgürlüğü de vardı. Laikliği dinsizlik olarak anlamıyordu. Ekonomik anlamda özel girişimin ve sermayenin esas olduğundan bahsediyordu⁷⁸.

Partinin tüzüğünde temel olarak şu esaslar vardı:

- Serbest seçim

⁷⁴ Muzaffer Sencer, *a.g.e.*, s.221.

⁷⁵ Fahir Giritlioğlu, *a.g.e.*, s.173.

⁷⁶ Samet Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 12.

⁷⁷ Mehmet Emin Gerger, *Bütün Yönleriyle İnönü – Menderes Mücadelesi ve Demirkırat Oyunu*, Akbel yay., İstanbul, 1991, s.15.

⁷⁸ Cemil Koçak, *a.g.e.*, s.181.

- Dini politikaya alet etmemek
- Özel teşebbüse önem vermek
- Sendikaların kuruluşunu teşvik etmek⁷⁹.

Sabiha Sertel, DP'yi bazı yönlerde esnek olmakla eleştiriyordu: “ *Parti'nin kuruluşundan az sonra yayımladığı program, demokrasinin sağlanacağı vaatleriyle dolu olmakla beraber, ekonomik alanda özel teşebbüsü koruyacağı, liberal bir ekonomiye dayanacağı anlaşılıyordu. Bayar iktidarda kaldığı 10 yıl içinde bu gayenin tam zıddı olan diktatörlüğe geçti. Benimle yaptığı konuşmalarda işçi haklarının tanınacağını, sendika ve teşkilatlanma hürriyetlerinin kabul edileceğini, hatta işçiye grev hakkının tanınacağını, söyleyen Celal Bayar, yayınladığı programında bu hakları güvenlik altına almamış, lastikli kelimeler kullanmıştı* ”⁸⁰. Bu aşamada bizi ilgilendiren nokta; DP iktidarı değil, iktidara gelmek için bulunduğu vaatlerdir. Bu vaatler ucu açık olsa bile kulağa hoş gelen sözlerdir⁸¹. CHP iktidarından bıkmış olan halkı bu sözlerle kendine doğru çekmiştir. Bunu bir başarı olarak nitelendirmek doğru olacaktır. Ancak halkın iktidara duyduğu antipati, DP'ye bu yolu açmıştır ve seçim propagandaları boyunca DP'nin kullanacağı bir silah olarak varlığını her zaman sürdürecektir.

Demokrat Parti, programının birinci maddesinde kuruluş amacını şöyle belirtir: “*Siyasi hayatımızın, birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur*”⁸². Madde, partinin temelini oluşturan gerçekleri özetlemekle beraber, demokrasi temeline dayalı olduğunu gösteriyordu.

DP başkanı Celal Bayar bir beyanatta parti ile ilgili olarak; şiddetten ziyade bilinçli bir muhalefetin olması gerektiğini söylemiş, bunun yanında Türkiye

⁷⁹ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (İsmet İnönü)*, C. II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 442.

⁸⁰ Sabiha Sertel, *Roman Gibi (Anılar) 1919-1950*, Ant yay., İstanbul, 1969, s.353.

⁸¹ Bu konuyla ilgili kısa bir açıklama yapmak gerekirse; iki partili parlamentolarda görülen parti programlarının esnek olması muhalefet ve iktidar açısından bazı kolaylıklar sağlar. “*Bugünün muhalefeti kendisini yarının iktidarı olarak gördüğünden, ölçsüz vaatlerde bulunmamaya, gereğinden fazla sertleşmemeye özen gösterir. Yarının muhalefeti olacağını bilen iktidar da, attığı adımlarda ve muhalefete karşı tutumunda, ılımlı davranmak gereğini çoğunlukla hisseder*”. Ahmet Taner Kışlalı, *a.g.e.*, s.257.

⁸² Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul, 1952., s. 662.

Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesini; genel siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesini belirtmişti. Bütün devlet faaliyetlerinde milli iradeyi ve halkın yararını hakim kılmayı, yurttaşlar arasında hukuk eşitliğini, iktisadi yararlarda uyum sağlamayı, aile ve mülkiyet esaslarına dayanan Türk birliğinde toplumsal adalet ve insani denklik prensiplerinin milli vicdanda gökleşmesi ve tatbikatta geniş yer bulması için çalışmayı vazife biliyoruz diyerek de partinin genel olarak amaçlarını bildirmiştir⁸³.

Partinin genel amaçlarının yanı sıra çeşitli konularda ki görüşlerini bazı başlıklar altında incelersek;

a - Siyasi ve Sosyal Politikası

DP kurulduğu andan itibaren sağ eğilimli liberal bir politika izlemiştir. Ancak, kuruluş aşamasında tüm muhalif güçleri toplamak ve geniş bir tabana yayılmak amacıyla, o dönemde sol eğilimli görüşleriyle öne çıkan isimlerle görüşmelerde bulunmuş, ortak bir politikaya gidilmeye çalışılmıştır. Ancak, ekonomik burjuvazinin partisi olarak niteleyebileceğimiz Demokratlar, her ne kadar geniş bir tabanda görünürse görünsün, bir sınıf partisi olarak daha sonra kendini gösterecektir. Ancak; DP ilk başlarda her kesime hitap ediyormuş gibi görünse de; asıl desteğini kent burjuvazisi ve toprak ağalarından bulmuştur. Celal Bayar kent burjuvazisinin sonsuz güvenine sahipti. Menderes ise büyük toprak sahiplerinin temsilcisiydi. Bu iki güç partinin temel seçmen tabanını oluşturuyordu.

Parti kurulduğu zaman yapılan bir basın toplantısında bir muhabirin 'Bugün ileri memleketlerde faaliyet halinde bulunan muhafazakârlar, liberal, sosyalizm ve komünist partileri hâkim bulunmaktadır. Siz hangisine yakınsınız?' sorusuna karşılık, Bayar 'Demokrasi Partisine' diyerek net bir cevap vermekten kaçınmıştır. Daha sonra sağ parti mi sol parti mi oldukları sorulduğunda ise Adnan Menderes, 'Halk Partisi'ne nazaran iki parmak daha soldayız, bazı hallerde iki parmak sağda' cevabını vermiştir⁸⁴. Celal Bayar ise: "*Parti programı siyasi, iktisadi ,içtimai sahaları ihtiva ettiğine göre Cumhuriyet*

⁸³ *Yeni Asır*, 30 Nisan 1946.

⁸⁴ *Son Posta*, 8 Ocak 1946.

Halk Partisine nispetle bu sahaların hangisinde sağında, hangisinde solda olduğumuzu kesin olarak tespit etmek zordur. Programımızda bu hususlar daha sarıh olarak görülmektedir. Biz Türkiye'nin geçirmesi gereken bir demokratik safhası bulunduğuna kaniiz. Sınıfları arasında mücadelenin zaruri olduğunu kabul etmiyoruz. Kül halince millet menfaatini korumak kararındayız”⁸⁵. Birkaç ay sonra ise Celal Bayar bir röportajında bu konuya şu cevabı verecektir: “ Sağ ve sol çok nisbi bir ölçüdür. Eğer soldan maksat ammenin menfaatini azami derecede korumak hiçbir sınıf ve zümreye imtiyaz vermemekse, partimiz tamamıyla soldur”⁸⁶. Görünen o ki Demokrat Parti siyasi açıdan sağ veya sol parti olarak nitelendirilmek istememiştir. Bunu o dönem açısından tabanını geniş tutmak isteğine bağlayabiliriz.

Demokrat Parti kendini tanıtmak, parti hakkında çıkan haberlerin doğruluğu veya yanlışlığı hakkında bilgi vermek amacıyla da gazetelere makale veriyordu. yabancı bir gazetede DP'nin zenginler partisi olduğuna dair bir haber çıkmıştı. Bunun üzerine Menderes, Vatan gazetesinde bir makale yazarak; tanınmış iş adamları ve tüccarların DP'de olduğu kadar CHP içinde de var olduğunu, kaldı ki bu vasıflara sahip vatandaşların herhangi bir parti içinde sayıca nispeten çok olmalarının parti için bir eksiklik olmadığını belirtmiş, uzun süreli tek partili bir iradeye son verilirken vatandaşların zümreli sınıf çıkarlarından ziyade siyasi kanaatlerine göre partilerde yer almış olmalarının gayet normal görülmesi gerektiğini söylemiştir⁸⁷.

b - Ekonomi Politikası

Demokrat Parti her alanda liberalizmi savunmuştur⁸⁸. Liberalizm o dönem için tam anlamıyla bugünkü anlamını ifade etmese de, devletçi politikanın alternatifi olarak görülüyordu. Cumhuriyetin kuruluşundaki sermaye sıkıntısı yavaş yavaş ortadan kalmıştı. Özel sermayenin ihtiyacı olan bir politika belirlemek Demokrat Parti'nin temel hedeflerinden birini oluşturmuştur. İzmir İktisat Kongresi ile liberal bir politika izlenmesi hedef alınsa da devletin öncü olarak ekonomik alanda faaliyet göstermesi

⁸⁵ *Yeni Asır*, 8 Ocak 1946.

⁸⁶ *Vatan*, 29 Nisan 1946. Bu röportajın aslı bir Amerikan gazetesinde yayınlanmıştır.

⁸⁷ *A.g.g.*, 23 Mayıs 1946.

⁸⁸ Rıfıkı Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 63.

gerekmiştir. Ancak çıkan ekonomik krizler nedeniyle Türk ekonomisi kendi dengesini bulamamış ve belirli bir kesimin eleştirisini almıştır.

Demokrat Parti'nin söylem farklılığına dayanan bir yapısı vardı. Celal Bayar'a göre devletçilik önce bireyin ekonomik girişimlerinde devletin rehberliğinden ibaretti. Daha sonra da devlet ve bireyin milli ekonomiyi geliştirmek yolunda elele vermesiydi⁸⁹. İşte bu aşamada Bayar devletin bireyle hareket etmediği savıyla ortaya çıkmış, destekçilerini de bu noktadan bulmuştur. Zaten Demokrat Parti'nin tabanını oluşturan kesim de özel sermaye sahibi tüccar ve büyük toprak ağalarıdır.

Demokrat Parti daha çok sermayeye yönelik bir politika çizmiştir. Devletçilik politikası beraberinde büyük miktarda sermaye birikimini de getirmiştir, bu sebeple toplumun kesimleri arasında uçurum da önemli derecede açılmıştı. Sonuçta da; devletçilik ve halkçılık politikası artık birleştirici ve bütünleştirici olmaktan uzaklaşmıştı⁹⁰. Özellikle Ege Bölgesi'nde büyük toprak sahipleri sermaye birikimi sağlamış ve bunu yönlendirebilecek bir taban arayışına girmişlerdi. Kendisi de toprakla uğraşan Menderes, birçok toprak ağasına yol gösterici olmuş, önderlik etmiştir. 1950 senesine gelindiğinde ise devletçilik demokrasi ile karşılaştırılacak, devletçiliğin baskısına karşılık demokrasinin liberalizmi savunulacaktır.

Demokrat Parti'nin yabancı sermaye bakış açısı da olumlu olmuştur. Temelinde yabancı sermayeyi kabul eden Demokrat Parti ön koşul koymuştur. Celal Bayar göre ; yabancı sermayenin ekonomik geleceği uzaktan yakından incitmeyecek şekilde olması gerekmektedir. Bunun yanında ülkenin faydasına düşünülen teşebbüsleri de yapmaktan çekinilmemelidir⁹¹. İzmir'in kozmopolitik yapısı ve dış ticaretteki yeri göz önünde bulundurulduğunda, çok büyük bir atılım veya değişim yaratmamasına rağmen, partinin bu konuda açık görüşlü olması dikkatleri çekecektir.

Demokrat Parti'nin genel olarak bir burjuvazi hareketi olduğunu daha öncede belirtmiştik. Ticaret burjuvazisinin toprak ağalarıyla el ele vererek bürokratları alt ettiği ve bu öncü egemen sınıfların yoksul halk kitlelerini peşinden sürüklemeleri, harekete

⁸⁹ Samet Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 144.

⁹⁰ K. Haluk Yavuz, *a.g.e.*, s.401.

⁹¹ *Yeni Asır*, 8 Ocak 1946.

halkçı ve demokratik bir görünüm vermiştir⁹². Bu görünüm sayesinde toplumun her kesiminden destek alan parti iktidara gelmeleri halinde bolluk ve bereket getirecekleri izlenimini yaratmışlardır.

DP, programında yer alan sanayi işleri ile ilgili olarak ise şu ifadeleri kullanmıştır. “ İktisadi hayatta özel teşebbüs ve sermayenin faaliyeti esastır. Onun için, hususi teşebbüs ve sermaye serbestlik ve güvenle çalışmak şartları ve yeni iş sahaları sağlamalıdır.

Faaliyet sahaları iyice hudutlanmak şartıyla, özel teşebbüslere devlet teşebbüslerinin, yek değerine engel olmadan ve karşılıklı yardım suretiyle birbirini tamamlayıcı bir ahenk içinde, çalışmalarının hem mümkün ve hem de faydalı olduğuna inanıyoruz.

...

Devletin ele alacağı işlerin uzun vadeli umumi bir plana bağlanmak suretiyel önceden herkesçe bilinmesi imkanının temini,

Devletin iktisadi hayatı tanzim yoluyla alacağı tedbirler ile Gümrük, Tekel ve para politikası gibi iktisadi hayatla sıkı sıkıya ilgili konularda takip edilecek ve para politikası gibi iktisadi hayatla sıkı sıkıya ilgili konularda takip edilecek ana istikametlerin, yine herkesçe bilinmek üzere, önceden tayin ve ifadesini lüzumlu görmekteyiz.

Devletin dorudan doğruya gireceği iktisadi teşebbüsler şu mahiyette işler olmalıdır:

Özel teşebbüs ve sermayenin yetip erişemeyeceği, yahut yeter ve yakın kar görmediği için girişemeyeceği, fakat, bütün ekonomik faaliyetlere mümessil olacak ve memleket müdafaaasını sağlayacak, mahiyetteki teşebbüslere girişmeli bilhassa ana sanayi ve büyük enerji santrallerini kurmak; bugün olduğu gibi demiryolu, liman, su işleri yapmak; büyük taşıt vasıtaları inşa etmek ve işletmek;

⁹² Taner Timur, *a.g.e.*, s.20.

...

*Devlet işletmeleriyle benzeri özel işletmeler hiçbir suretle birbirinden farklı muamele ve şartlar altında bulundurulmamalıdır*⁹³.

c - Din Politikası

Celal Bayar'ın ilk basın toplantısında laikliği; devletin hiçbir şekilde dinle ilgisinin bulunmadığı ve hiçbir kanunun da dine göre yapılmaması gerektiği şeklinde anladığını belirtmiştir. Laiklik ilkesinin benimsendiği belirtilmekle birlikte, din eğitimi yapmak ve din adamları yetiştirmek zorunluluğu üzerinde durulması ve bu amaçla uzmanlar tarafından bir program hazırlanması gerekliliği ifade edilmiştir⁹⁴. Parti programının laikliği açıkladığı maddesi şöyle der : “ *Partimiz laikliği devletin siyasette, dinde hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar ve laikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış tefsirini reddeder; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır.*

Gerek dini tedrisat meselesi ve gerekse din adamlarını yetiştirecek müesseseler kurulması hususunda mütehassıslar tarafından esaslı bir program hazırlanması zaruridir. Üniversite içinde yer alacak ilahiyat fakültesi ve ilmi mahiyette mümasil müesseseler, Milli Eğitim Bakanlığının bu kabil müesseseleri gibi muhtar olmalıdırlar.

*Dinin siyaset aleti olarak kullanılmasına, yurttaşlar arasında sevgi ve tesanütü bozacak şekilde propaganda vasıtası yapılmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete getirmesine müsamaha olunmalıdır*⁹⁵.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Atatürk döneminde iki parti kurulmuş, her iki partide cumhuriyetin ve devrimlerin tehlikeye girmesi sebebiyle kapatılmıştır. Bu durumun Demokratların da başına gelmemesi için partililer dikkatli davranmaya

⁹³ Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s.667-668.

⁹⁴ Esma Torun, “Çok Partili Yaşamın İlk Yıllarında Din Politikası”, *Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2004. s. 346.

⁹⁵ Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s.663-664.

çalışmışlardır. Ancak partide muhafazakar bir kanat da mevcuttur. Bu grup daha sonra Millet Partisine geçecektir.

Demokrat Parti laiklik konusunda dikkatli davranırsa da parti tabanından gelen istekleri göz ardı edemiyordu. Kuruluş yılındaki bir il kongresinde partililerden birinin Ankara’da yeni bir şehir kurulduğunu ama hala dinin gereklerinden biri olan bir caminin inşa edilmediğini eleştirmesi, bunun örneklerinden biridir⁹⁶.

d - Eğitim Politikası

Demokrat Parti, eğitim ile ilgili olarak parti programını incelediğimizde DP’liler milli eğitim ve öğretim birliğinden yana olduklarını belirtmişlerdir. Parti programının 39. maddesine göre üniversitelerin ilmi ve idari açıdan bağımsız olmaları gerektiğini vurgulamışlar, araştırma enstitüleri (özellikle ülkeye ait araştırma yapacak) kurulması konusuna önem verdiklerini belirtmişleridir. Doğu bölgesinde her derecede okul ve fakültelerin kurulması ile birlikte bir kültür merkezi yaratma taraftarı olduklarını dile getirmişlerdir. Diğer dikkat çekici bir nokta ise; dilin, ilmin, sanatın ve her türlü fikir faaliyetlerinin siyasi ve idari müdahalelerden uzak kalmasını, demokrasinin değişmez bir esası olarak görmüş olmalarıdır⁹⁷. Demokrat parti milli eğitimde milliyetçiliği ön planda tutmuşlardır⁹⁸.

Partinin eğitim politikası çok göze batmasa da üniversite çevresinden destek bulma amacındaydılar. O dönemde birçok üniversite profesörünün siyasi görüşleri yüzünden kurumlarından uzaklaştırıldığı haklarında dava açıldığı görülmüştür. Sol görüşlü öğretim üyelerine açılan davalar, gözaltılar ve hapis cezaları ile hükümet sol kesimin tepkisini çekmiştir. DP, özgürlükçü yapısını öne sürerek ve hükümeti eleştirerek üniversiteleri kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Bir noktada birleşmiş olsalar bile sol görüşlü öğretim üyeleri ile parti anlaşma sağlayamamıştır.

⁹⁶ *Yeni Asır*, 12 Kasım 1946.

⁹⁷ Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s.667.

⁹⁸ *Yeni Asır*, 8 Ocak 1946.

3- Demokrat Parti Teşkilatı

Kuruluşu ile beraber meclis içinde yer almak isteyen Demokrat Parti, bu isteğini Celal Bayar'la Meclis Başkanlığına iletmış ve meclis içinde bir oda istemiştir. 16 Ocakta mecliste DP'ye oda verilerek bu istek yerine getirilmiştir⁹⁹. Demokrat Parti tüzüğü'nün 43. maddesine göre de, büyük kongreye kadar, kurucular, Genel İdare Kurulu'nu oluşturacaklardı. Dört kurucu üye aralarında toplanıp, Celal Bayar'ı parti başkanlığına seçtiler. Merkez örgüt; Parti Başkanı, Genel İdare Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanı'ndan oluşuyordu. Bu üç organ da doğrudan doğruya büyük kongre tarafından seçilecekti. İki yılda bir toplanan büyük kongreden sonra en etkili organ, Genel İdare Kurulu idi (10 kişi). Partinin fiilen bütün idaresi bu kurula ait olup, partinin milletvekili adaylarını da tespit yetkisine sahipti. Bu yetki, partinin ilk iki büyük kongresinde de tartışmalara yol açacaktır¹⁰⁰.

Demokrat Parti kuruluş politikasını halka dayandırmıştır. Halkın iktidara karşı güvensizliğini kendi lehlerine çevirmek, Demokrat Parti'nin öncelikli hedefi haline gelmiştir. Güvensiz ve sahipsiz halk yığınlarını partilerine çekmek ve onları partili yapmak adına geniş bir teşkilatlanma çalışmasına gitmişler, teşkilatlanma işine büyük önem vermişlerdir. Sonuçta parti, köylünün, çiftçinin, amelenin, işçinin, küçük esnafın, kıyı mahalle halkının sevgiyle bağlandıkları bir siyasi kuruluş haline gelmiştir¹⁰¹.

Ocak ayı geçmesine rağmen hiçbir ilde örgütlenmeyen parti, ilk teşkilatını 4 Şubat 1946 günü Ankara'da kurmuştur¹⁰². Bu başlangıçla beraber hız kazanan örgütlenme ile DP, mart ayı ortalarına kadar, 16 il merkezinde ve 36 ilçede ve ayrıca bucaklarda aktif heyetler kurmuştur¹⁰³. Demokrat Partinin hızlı bir teşkilatlanmayla ülke genelinde yayılmaya başlaması halkın partiye ilgisini artırmıştır.

Halk DP'ye inanmak istiyordu: Atatürk henüz mezara konmamıştı, Atatürk'ün resimleri devlet dairelerinden ve paraların üzerinden kalkmıştı. Gazetelerde her gün

⁹⁹ Tekin Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaları*, 2. baskı, Çınar Matbaası, İstanbul, 1966, s.233.

¹⁰⁰ Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.32.

¹⁰¹ Fahir Giritlioğlu, *a.g.e.*, s.160.

¹⁰² Tekin Erer, *a.g.e.*, s.234.

¹⁰³ *Tasvir*, 14 Mart 1946.

denize dökülen buğdayların haberleri yer alıyor, ekonomik olarak çökme yaşıyordu. Böyle bir durumda halkın Atatürk'ün başbakanlarından olan ve ona gerekli değeri verebileceğine inandıkları Bayar'ın peşinden ilerlemesi kaçınılmaz olmuştur¹⁰⁴.

C – 1946 SEÇİMLERİ

1 - Döneme Genel Bakış

1946 Ocak ayında kurulan DP henüz tam olarak teşkilatlanamamışken, seçimlerin önceye alınması Demokrat Partilileri oldukça kızdırmıştı. Seçimlerin bu şekilde öne alınmasının sebebi ise akıllara CHP'nin en az bir dönem daha iktidarda kalmak amacı güttüğü düşüncesini getirmiştir.

1946 Genel Seçimlerinden önce Belediye seçimleri olmuştur. Ancak Demokrat Parti bu seçimlere girmeme kararını prensip olarak almıştır. Bunun sebebini de Celal Bayar, bütün hızlarını genel seçimlere sakladıklarını söyleyerek açıklamıştır¹⁰⁵. Oysaki asıl neden normalinden daha önceye alınan seçimleri protesto etmektir.

Belediye seçimlerinin önceye alınmasıyla birlikte DP, İzmir'de bazı girişimlerde bulunmuştur. İzmir teşkilatı seçimlere hazırlanırken Celal Bayar, 9 Mayıs'ta çıkan haberlere göre belediye seçimlerine katılmayacaklarını ancak 1947 yılında milletvekili seçimleri olarsa ona katılacaklarını belirtmiştir¹⁰⁶. Celal Bayar Milletvekilliği seçimlerine girmek konusunda ise şu açıklamada bulunmuştur : “*Sayın Cumhurbaşkanının Büyük Millet Meclisi'nin son açılış nutuklarındaki: (Memleketin iç hayatında bu tedbirleri aldığımızdan sonra yeni seçim için tabii olarak bir buçuk sene geçecektir. Bu zaman milletin yeni seçime bir hazırlık devri olacaktır. Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı*

¹⁰⁴ Tekin Erer, *a.g.e.*, s.238.

¹⁰⁵ *Vatan*, 21 Nisan 1946.

¹⁰⁶ *Yeni Asır*, 9 Mayıs 1946.

tâyin edecektir.) şeklindeki vaatleri yerine getirilecek olursa Partimiz milletvekilliği seçimlerine memnunlukla iştiraki bir yurt vazifesi ve hizmeti sayacaktır”¹⁰⁷.

Partinin belediye seçimlerine katılmayacak olması olumsuz bir hava yaratmıştır. Aydın’da partililik hareketleri yavaşlamış, insanların heyecanı dinmiştir¹⁰⁸. Gazetelerdeki makalelerden ve CHP içinden birçok eleştiri alan bu kararla ilgili olarak DP’li Sadık Giz: “ Biliyorsunuz ki partimiz seçimlere girmemeye karar vermiştir. Muarızlarımız (aleyhtar) bu kararımızı hiç de arzu edilmeyen şekilde tehcir etmişlerdir. Seçimlere girmek nasıl bir mücadele ise girmemekte öyle bir mücadeledir. Biz bu hususta ve büyük davamızın gerektirdiği yolda yürüyoruz”¹⁰⁹. Ancak DP’ye olan desteğin hız kaybetmesi ve güvenin sarsılması konuları göz önüne alınırsa, Demokrat Parti’nin 1946 seçimlerine katılması zorunlu hale gelmiştir.

Meclisin dağılma kararı vermesiyle birlikte Celal Bayar seçimlere girmek için yeşil ışık yakmıştır. Bu sebeple İzmir il müteşebbis başkanı Ekrem Hayri Üstündağ’a telgraf çeken Bayar, partinin alacağı kararı tespit için il başkanının teşkilat bilgilerini ve değerlendirmelerini de alarak 16 Haziran pazar günü Ankara’da olmasını istemiştir¹¹⁰.

Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Partinin hızla gelişimini seyretmiş, ancak kendisini yenileyememiştir. Kuruluşları üzerinden dört ay geçmesine rağmen ülke çapında büyük itibar gören Demokratlar, ülkenin her yerinde kendilerine uygun ortam bulabilmişlerdir. Buna karşılık CHP ise, henüz hiçbir kıpırdanma ve yeni rejimin bünyesine uygun bir hareketlilik göstermemiştir.

1946 seçimleri öncesinde ortaya çıkan ilgi çekici bir durum ise İsmet İnönü’nün adaylığı konusu olmuştur. İnönü hem Demokrat Parti hem de CHP’nin adayı olarak gösterilmek istenmişti. Tüm devlet teşkilatlanmasının cumhurbaşkanının aday gösterildiği parti için çalışması endişesi ise tüm DP’lileri korkutuyordu. Ancak CHP’liler İnönü’nün DP’den aday olması ve bunu bir seçim propagandası olarak kullanılması ihtimaline karşı sert tepkiler göstermişlerdir. Gerçekten de DP’lilerin,

¹⁰⁷ *Vatan*, 9 Mayıs 1946.

¹⁰⁸ *Yeni Asır*, 13 Mayıs 1946.

¹⁰⁹ *A.g.g.*, 19 Mayıs 1946.

¹¹⁰ *A.g.g.*, 14 Haziran 1946.

İnönü'ye karşı duyulan güveni kendi tarafına çekerek, 'iktidara geldiğimizde yine İnönü başımızda kalacaktır' imajını yaratmaya çalıştığı söylenebilir¹¹¹. Ancak DP'nin tepeden inme ve baskıcı bir rejim sürdürüyor diye muhalefet ettikleri bir partinin liderini başta görmeyi istemeleri kendi görüşleri ile çelişkiye düştüklerini gösterir. Böyle bir tezatlık ise Demokrat Parti'nin iktidara geçmek için verdiği mücadelenin hırsını göstermektedir.

2 - 1946 Seçimlerine Katılan Partiler ve Çalışmaları

Demokrat Parti, kuruluşunu da destekleyen ve ülke genelinde büyük sıkıntılar yaratan konuları seçim propagandası olarak seçmiştir. Genel olarak bakıldığında bu propagandalar maddi sıkıntılar ve hükümet baskısından oluşmuştur. Fahir Giritlioğlu, bunları 5 maddede toplamıştır. Bunlar:

- 1- Köylerde yapılan ilkokulların vatandaşlara verdiği zahmet ve yükler.
- 2- Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu.
- 3- Orman Kanunu Tatbikatı.
- 4- Hayat pahalılığı.
- 5- Suiistimal dedikoduları ile ihtikar ve vurgunculuk ve varlık vergisi konusu¹¹².

Bu maddeler her defasında seslendiriliyor, CHP idaresi eleştiriliyordu. O zamanlarda CHP ile ilgili olarak diğer bir anlayış, CHP'nin ideolojisinin İslam dışılığının yanında İslam karşıtı olduğu düşüncesidir. Mehmet Emin Gerger'in Aydın Menderes ile yaptığı söyleşide; Aydın Menderes, Köy Enstitüleri'nin İslam karşıtı bir misyon üstlendiği görüşündedir. Ancak ona göre bu politika başarıya ulaşamamıştır. Halk, demokratik açılımlar sağlandıkça, asırlardır taşıdığı manevi değerlerini ve dini duygularını günlük hayata geçirme başarısını elde etmiştir¹¹³.

TBMM'nin dağılma kararı vermesi üzerine Ege Milletvekilleri Ege illerine gelmek üzere Ankara'dan ayrılmışlardır. İzmir milletvekilleri İzmir'e gelerek seçim

¹¹¹ Fahir Giritlioğlu, *a.g.e.*, s.192.

¹¹² *A.g.e.*, s.193.

¹¹³ Mehmet Emin Gerger, *a.g.e.*, s.14.

dairelerine; bütün ilçelerde seçmenleriyle görüşecekleri ve seçimlerle ilgili halkı bilgilendirecekleri haberini yayarken; Ankara'dan yapılan açıklamaya göre CHP 16 milletvekilliği için 48 aday göstereceği bilgisini ileri sürülüyordu¹¹⁴. 17 Nisan'da ise Yeni Asır gazetesi sür manşet Demokrat Parti'nin seçimlere gireceğini yazıyordu¹¹⁵. Seçimler yaklaşırken, Demokrat Parti İzmir'de aktif bir rol oynamayı tercih ettiği halde mümkün olduğunca ağır ve temkinli hareket etme kararı almıştır¹¹⁶.

Seçimler için Cumhuriyet Halk Partisi, İzmir'de, ilçelerde, bucaklarda ve köylerde açık tartışmalı seçim toplantıları tertip edilmesini düşünmektedir¹¹⁷. Bu anlayış ile birlikte CHP, DP yüzünden İzmir içinde olabilecek kaymaları önlemek geri kazanımlar sağlanmasını hedeflemekteydi. CHP İzmir'e büyük önem veriyordu. Temmuz ayı başlarında binlerce tütün işçisini belediyeye ait otobüslerle Halk partisi binasına getiriyor ve partiye üye yapıyordu. Bu haberin yanı sıra ortaya bir söylenti daha çıktı: O da CHP'nin seçimi kazanmak adına kanunsuz işlere girişmesiydi. Bu söylentiye göre Halk Partisi İzmir'de sabıkalı insanlarla anlaşmış ve seçimlerde diğer partilere oy verecek kişilere bu sabıkalılarla göz dağı vermeye çalışmıştır. Seçim günü bu kişilerin sandık bölgelerini gezeceği söylentisi İzmir halkını endişeye düşürmüştür¹¹⁸. İzmir'de valilikçe alınan sert önlemler nedeniyle genel bir sıkıntı yaşanırken; Karşıyaka'da 3 kişi parti propagandası yüzünden kavga ediyor ve 1 kişi bıçaklanıyordu¹¹⁹.

Seçimlere DP ve CHP'nin yanında o dönemde diğerlerine oranla biraz daha güçlü olan Milli Kalkınma Partisi de giriyordu. Ancak , sadece Buca'da şubesi olan bu parti 22 Haziran tarihinde ise İzmir şubesini açma kararını almıştır. Buca Merkez ise İzmir şube olacaktır¹²⁰. Milli Kalkınma Partisi her ne kadar çok partili hayatın ilk partisi olsa da gelişimini sağlayamadığı için etkinliği olmayacaktır.

¹¹⁴ *Yeni Asır*, 16 Haziran 1946.

¹¹⁵ *A.g.g.*, 17 Nisan 1946.

¹¹⁶ *A.g.g.*, 21 Haziran 1946.

¹¹⁷ *A.g.g.*, 21 Haziran 1946.

¹¹⁸ *Vatan*, 6 Temmuz 1946.

¹¹⁹ *A.g.g.*, 9 Temmuz 1946.

¹²⁰ *Yeni Asır*, 22 Haziran 1946.

Seçim hazırlıkları bu şekilde devam ederken Yeni Asır'dan Asım Kültür başka bir noktaya dikkat çekiyordu. Seçimlerin yaklaşmasına rağmen partilerin seçim programlarını hazırlamamalarını eleştiren Kültür, milletvekillerinin bir amaç değil bir vasıta olduklarını söylüyordu. Ona göre bir milletvekili; milli istekleri gerçek kılmak, halkın dertlerini dinlemek, ihtiyaçlarını arelendirmek, temsil ettiği sınıfın çıkarlarını korumak, hükümetin mekanizmasını kontrol etmek, kazanılmış hakları savunmak ve yeni hakları sağlamaya çalışmakla yükümlüdür. Bunun yanı sıra her parti seçim yarışına bir programla girmek zorundadır. O, seçimlerden önce seçim programını yapar, halk tabakalarına karşı bağlantılara girişir, bu program yayılır, okunur, tartışılır. Her seçmen (ıkar ve amacının uygun geldiği) partinin adayına oy verir¹²¹. Gerçekten de Asım Kültür makalesinde çok haklı noktalara değinmiştir. O dönem incelendiğinde seçim programları ve propaganda çalışmaları henüz belirlenmemiş, partiler adaylara yönelik çalışmalarda bulunmayı sürdürmüşlerdir. Halka yönelik bilinçlendirme tam olarak yapılmayarak, birkaç yerde ufak tefek konuşmalarla seçim hazırlıklarına gidilmektedir. Bu da bize gösterir ki Türkiye'de hala belirli bir seçim kültürü oluşmamış, demokratik adımlar sağlam temellerle oturtulamamıştır.

Seçim kampanyası siyasi partiler arasında gergin bir hava yarattı. Bu gerginliğin en başlıca nedeni, seçimlerin ne alınmış olmasıydı. Demokratlar bunu art niyet olarak nitelendirirken CHP Türkiye'nin birçok bölgesinde seçim mitingleri yapıyordu. Demokrat Parti de örgütlenme sağladığı bölgelerde mitingler düzenliyor, geniş halk kitlelerine sesleniyordu. lke ilk kez seçim için böyle canlı bir ortama şahit oluyordu.

Seçimler öncesinde her iki partinin de birbirlerini sert bir biçimde eleştirdiğini görmekteyiz. CHP İzmir milletvekillerinden Ekrem Oran, Kemalpaşa ve ren'de halka seslenerek, DP'ye inanmamaları konusunda telkinde bulunmuştur: *“İşitiyoruz: Muhalifler, hem ucuzluk yapacaklarından hem de ürünlerimizi kıymetlendireceklerinden bahsediyorlarmış... Gene sorarım size, pahalılık ve ucuzluk bir sihirbaz değneğiyle hemen meydana getirilecek ve hele ikisi bir arada yaşayacak şeyler midir? Kaldı ki, ürünlerimizi kıymetlendireceğini söyleyen partinin başında, bir zamanlar partimize bağlı olarak iktisat vekilliği yapmış olan zat bulunmaktadır. İktisat*

¹²¹ “Partilerin Seçim Programları”, *a.g.g.*, 28 Haziran 1946.

vekilliği sırasında üzümün kilosu 5 kuruştan, tütünün balyası 5 liradan gidiyordu. Bu zatin, ürünlerimizi kıymetlendirmek yolunda, bildiği usuller vardı da, o vakit niçin memleketi bu usullerden faydalandırmamıştı?”¹²².

21 Temmuz’da yapılacak olan seçimlere rağmen Ankara’dan açıklanan bir habere göre DP tarafından gösterilecek adayların listesi 18 Temmuz’da; CHP’nin ise 19 Temmuz’da ilan edilecektir. Yeni Asır yazarlarından M. Tuncer’den buna açık bir protesto gelmiştir: “Dört sene için milletin mukadderatını (hayatını) ellerine teslim edeceğimiz insanları iki gün içinde tanımaya imkan var mıdır?... Asıl serbestlik tanımadığı gelişigüzel bir ismi bir pusulaya yazmak ve bunu sandığa atabilmek değil, seçilecek kimselerin kim olduğunu, ne düşündüğünü ve vatandaşlara, yani millete nasıl hizmet edebileceğini bilerek bunların arasından en iyisini, en ehliyetlisini ve halka gerçekten hizmet edecek olanı meydana çıkarmaktır”¹²³. Seçimler yaklaşırken CHP ise İzmir merkez ve bütün ilçelerde -ve iki yüzden fazla köyde partiler arasında bir yoklama yapmış, konuşmalarda bulunmuştur¹²⁴. Bergama’da yapılan bu konuşmaların birinde Hasan Ali Yücel DP kurucularının Rus taraftarı olduğu için Halk Partisi’nden atıldığını söylüyordu¹²⁵.

İzmir’den müstakil aday Mustafa Kentli 14 Temmuz’da İzmir’de büyük bir kalabalığa hitap ediyordu: “Halk Partisi bu seçimi kaybedecektir. Çünkü hem şehirlinin hem köylünün kalbini kaybetmiştir”¹²⁶. Demokrat Parti’nin İzmir’de yapmış olduğu ve Celal Bayar ile Menderes’in gelmesiyle gerçekleştirdiği en büyük nutuk ise 15 Temmuz’da gerçekleşmiştir. Konuşma saat 18.30 da Fuar Kültürpark’ta olmasına rağmen saat 17.00’den itibaren meydan kalabalıklaşmaya başlamıştır. Yaklaşık 15 bin kişinin dinlediği bu nutuk sert ve tam bir muhalif liderin söyleyebileceği nitelikteydi¹²⁷. Birçok gazetecinin izlediği ve not aldığı bu miting Demokrat Parti’nin gücünün de simgesiydi. Celal Bayar’ın uzun konuşmasından kısa notlar verirsek : “Memleket hizmetinde ve demokrasi yolunda yeni bir parti ile çalışma zamanı gelince ilk ziyaretim

¹²² A.g.g., 4 Temmuz 1946.

¹²³ “Açık Bir Protesto”, a.g.g., 12 Temmuz 1946.

¹²⁴ A.g.g., 11 Temmuz 1946.

¹²⁵ Vatan, 10 Temmuz 1946.

¹²⁶ A.g.g., 14 Temmuz 1946.

¹²⁷ Yeni Asır, 16 Temmuz 1946.

İzmir oldu ve bu teşebbüs yurdun diğer bölgelerinde olduğu gibi Ege'nin hürriyete gönül bağlamış evlâtlarının en geniş sevgileriyle karşılandı... İşte, 1329 senesinden bugüne kadar İzmir'e olan bağlarım 33 yıldır böylece hiç çözülmeden ve gevşemeden devam etti. Tekrar milletvekilliğine adaylığımı koymak kararını verince bu 33 yıllık maziye dayanarak vardır. Vatandaşların siyasî hakları tam bir teminat altında ve dokunulmaz halde ise hiç şüphe etmeyiniz; o memlekette millî irade hâkimdir. O millet kendi kendisini idare eden milletlerdendir... Halk Partisi hattâ her ne pahasına olursa olsun ciddî bir muhalefete yer vermemek istemektedir ve bunun karşısında Türk milleti Halk Partisi'nden tamamen uzaklaşmaktadır... Şimdi manzara odur ki, iktidar partisi halktan ayrılmış ve âdeta bir hükümet teşkilâtı mahiyetini alarak milletin karşısında yer almıştır. İktidar partisinin endişeli ve telâşlı görünmesi devlet reisliği nüfuzuyla hükümet kuvvetlerine dayanmak istemesi millet iradesini karşısında görmesinden başka ne ile tefsir olunabilir? Milletvekilleri seçimlerine işte bu kadar ağır şartlar altında girdiğimizi asla unutmamalıyız. Partimiz, dâvasının doğruluğuna ve Türk milletinin siyasî olgunluğuna güvenerek seçim mücadelesine atılmış bulunuyor. Çünkü, biz karşıımızdakilerin aksine olarak milletimizin olgunluğuna inanıyoruz ve kuvveti hak olarak değil, fakat hakkı en büyük kuvvet olarak tanıyoruz...Önümüzdeki 21 Temmuz günü, tarihimizin büyük imtihanını vermeğe davet edilmiş bulunuyoruz. Bu imtihan gününde, baştanberi bahsettiğimiz hâdise ve hakikatleri ve bilhassa tek dereceli seçimle reylerimizi kullanmak imkânına ilk defa sahip olduğumuz hakikatini asla unutmayalım. Kanaatlerimizin emrettiği yolda sarsılmaz bir metanet ve cesaretle yürüyelim. Bugün tarihimizin bir dönüm noktası olacak ve hâkimiyeti doğrudan doğruya kendi eline almak azminde bulunan milletimiz için yeni bir refah ve saadet devresi başlayacaktır”¹²⁸. Bayar daha sonra Ödemiş'te de halkla temasa geçerek CHP'ye eleştirilerini sürdürmüştür: “Ne için Türk Milletinin karşısına çıkıp hesap vermek mecburiyetini duymuyorlar da köyliye dayak atıp inletiyorlar. Böyle demokrasi, böyle cumhuriyet olamaz”¹²⁹. Bu sözlerle Ödemiş halkının hem gururunu okşuyor, hem de CHP'nin cumhuriyet ve özgürlük anlayışına eleştiride bulunuyordu.

¹²⁸ *A.g.g.*, 16 Temmuz 1946.

¹²⁹ *Vatan*, 17 Temmuz 1946.

Göz ardı edilen bir başka konu ise Demokrat Parti'nin seçimlere 465 milletvekilliği için 273 aday göstermesiydi¹³⁰. Yani Demokrat Parti aday olduğu tüm seçim bölgelerinden çıksa bile yine de partinin iktidarı sağlayabilecek sayıya ulaşması zor olacaktı. DP seçimlere 16 ilde katılmadı. Bu iller: Ağrı, Bitlis, Bingöl, Çorum, Diyarbakır, Gümüşhane, Hakkari, Kırşehir, Kars, Malatya, Mardin, Muş, Niğde, Rize, Siirt ve Van'dır¹³¹. Her şey doğru dürüst yürüseydi bile çoğunluk gene CHP'de kalacaktı. DP'nin katılma oranı, aday sayısı ve bölge dengeleri bunu gösteriyordu¹³². DP liderleri ve bazı partililer durumlarını riske atmamak için birkaç ilden birden aday oluyorlardı. Örneğin; Mareşal Fevzi Çakmak 4, Celal Bayar 3, Adnan Menderes 3, Fuat Köprülü 3, Refik Koraltan 3 ilden adaylığını koymuştu¹³³. Mareşal Fevzi Çakmak, Celal Bayar ve Fuat Köprülü İzmir'den adaylardı. Bunun yanı sıra İzmir'de seçime katılan diğer partilerden; *Milli Kalkınma Partisi*'nin adayları : Celal Yüksel (Avukat), Lütfullah Baydan (İçtimaiyatçı), Fikri Soyer (Tütün Mütahassısı) Hilmi Bebekorkül (Çiftçi), Halit Aksabay (Avukat), Osman Acun (Eczacı), Galip Tuna (Çiftçi). İşçi Çiftçi Partisi adayları: Mehmet Şükrü Tolay (Doktor), Bahtiyar Tara (Operatör) Yalçın Dağlar (Avukat). Müstakil adaylar : Asım Aksaçı (Müstahkem mevkii eski kurmay başkanı), Ahsen Gürtin (Baş öğretmen), Adil Otaç (Eski Banka Müdürü), Ali Bedri Kalabalık (Doktor), Faik Muhittin Adam (Doktor), Fuat Gözümlü (Öğretmen), Halil Şakir Kahyaoğlu (İktisat doktoru), Mehmet Özbey (Beden terbiyesi İzmir bölge as başkanı), Mustafa Kemal Oskay (Avukat), Nurettin Ulueren (Şark halı şirketinde), Nihat Aksoy (Atletizm ajanı), Raşit Boratav (Emekli doktor albay), Sırrı Şener (İl daimi encümeni üyesi), Hikmet Soyman , Cavit Güneysu (Eski Tekel tütün eksperisi)¹³⁴. Adaylar genelde İzmir'de belirli bir çevreye sahip kültürlü kişilerden seçilmişti.

¹³⁰ Eroğul, *a.g.e.*, s.38.

¹³¹ Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s79.

¹³² Metin Toker, *a.g.e.*, s.9.

¹³³ Tevfik Çavdar, *Müntebih-i Sani'den Seçmene*, V yay. Ankara, 1987, s. 86.

¹³⁴ *Yeni Asır*, 20 Temmuz 1946. CHP ve DP'nin İzmir adayları, 1946 seçim sonuçları konusunda bildirilmiştir.

3 - 1946 Seçim Sonuçlarının Değerlendirilmesi

a – 1946 Seçim Sonuçları

Seçim sonuçlarına göre seçime katılım İzmir’de % 80’di. Vatan gazetesi 22 Temmuz’da manşetten İstanbul, İzmit, Bolu, Manisa, Ankara, İzmir, Kütahya, Kayseri, Mersin ve Samsun’da Demokrat Parti’nin kazandığını yazıyordu. Ayrıca İzmir’de belediye sınırları içerisinde 78806 seçmenden 56722 seçmenin Demokrat Parti’ye 22084 seçmenin ise CHP’ye oylarını verdiklerinin tespit edildiğini yazmıştır¹³⁵. Yeni Asır’ın haberine göre, Demokrat Parti İzmir şehri içinde üçte ikiye yakın bir çoğunluk sağlamasına rağmen Demokratların Ödemiş’te ve bazı ilçelerde kaybettikleri büyük sayıda oyların katılmasıyla İzmir’de CHP tam liste olarak seçimi kazanmıştır¹³⁶. CHP bu başarısını, Demokratların halka yapamayacakları bir çok vaade bulunmasına CHP’nin ise çok başarılı propagandasına bağlamıştır: “*Fikirlerimizi Anadolu gazetesi ile halka yaydık. Tanin, Ulus, Anadolu gazetelerinden on binlerce nüsha satın alarak halka bedava dağıttık. Bu suretle halkı tenvir ve irşat ettik, şehirde mağlubiye rağmen kazalarda seçimi kazandık*”¹³⁷. İki partinin oy dağılımı şu şekilde olmuştur¹³⁸.

	Milletvekilleri	Oy Sayısı
C H P	Sait Odyak (İzmir Halk Evleri Başkanı)	116 973
	Şükrü Saraçoğlu (İzmir Eski Milletvekili)	116 931
	Şevket Adalan (İzmir Eski Milletvekili)	116 893
	Esat Çınar (İzmir Eski Milletvekili)	116 777
	Hüseyin Hulki Cura (İzmir Eski Milletvekili)	116 767
	Haydar Rüştü Öktem (Anadolu Gazetesi Sahibi)	116 764
	Rahmi Göken (İzmir Eski Milletvekili)	116 733
	Münir Bırsel (İzmir Eski Milletvekili)	116 657
	Kamuran Örs (İzmir Eski Milletvekili)	116 444
	Atıf İnan (Çankırı Eski Milletvekili)	116 387
	Ekrem Oran (İzmir Eski Milletvekili)	116 180
	Sedat Dikmen (İzmir Eski Milletvekili)	116 159
	Sami Gülcüoğlu (Tire CHP İlçe Başkanı)	116 104
	Latife Çeyrekbaşı (İzmir Yardım Sevenler Der. Bşk.)	115 724
	Benal Arıman (İzmir Eski Milletvekili)	115 686
	Hasan Ali Yücel (İzmir Eski Milletvekili)	114 483

¹³⁵ *Vatan*, 22 Temmuz 1946.

¹³⁶ *Yeni Asır*, 23 Temmuz 1946.

¹³⁷ *Vatan*, 29 Aralık 1946.

¹³⁸ *Yeni Asır*, 25 Temmuz 1946.

Milletvekilleri		Oy Sayısı
D E M O K R A T P A R T İ	Fevzi Çakmak (Mareşal)	102 801
	Celal Bayar (Eski Başbakan)	101 826
	Fuat Köprülü (Profesör Doktor)	101 755
	Ekrem Hayri Üstündağ (Doktor)	101 527
	Faik Muhittin Adam (Doktor)	101 377
	Rasim Aktoğu (Emekli Korgeneral)	101 162
	Harun İlmen (Doktor Mühendis)	101 104
	Cevriye Uyum (Muharrir)	99 998
	Müştak Lütfü Gürsan (Eski Vali)	98 832
	Mustafa Kentli (Doktor)	100 690
	Hayri Gönen (Banka Müdürü)	100 313
	Bünyamin Naum (İktisatçı Tüccar)	99 292
	Suphi Erkin (Tüccar)	99 845
	Sadık Giz (Çiftçi)	98 937
	Muhittin Erener (Avukat)	99 878
	Haluk Ökeren (Avukat)	99 645

1946 seçimlerini İzmir’de CHP kazanmış görünüyordu. Ancak İzmir içinde Halk Partisi’nin durumu o kadar iyi değildi. Merkezde oylar DP’nin olmuştı. Böyle kısa bir süre içinde İzmir merkezde DP’nin bu başarıyı kazanması ileride ilçelerde de DP’nin kazanması demekti. Durumdan endişelenen Saraçoğlu İzmir’e gelerek ‘İzmir Halk Partisi’ne taraftar gözüküyor. Bunu tectik için İzmir’e geldim’ diyordu¹³⁹.

1946 seçimleri Türk siyasal hayatında ‘hileli seçim’ olarak yerini alacaktır. Seçimlerden bir gün sonra 22 Temmuz’da Yeni Asır Manşetlerinde “*Milletvekili Seçimi dün bütün yurttta sükunetle yapıldı*” dense de daha sonraki günlerde seçimlere itirazlar başlayacaktır. Yine aynı gün Celal Bayar’ın 60 milletvekilliğini garantiledikleri haberi yer alacaktır.

Seçimlerden önce seçim yasasının anti-demokratik olduğunu savunan Demokrat Partililer, seçimin ardından usulsüzlük yapıldığı iddiasıyla eleştiri dozunu artırdılar. İstanbul başta olmak üzere Bursa, Balıkesir, Adana, Konya ve Ankara’da büyük mitingler düzenlendi. Ancak bir sonuca ulaşamadı¹⁴⁰. Ekrem Hayri Üstündağ

¹³⁹ *Vatan*, 17 Ekim 1946.

¹⁴⁰ “Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”, *Görüş Dergisi*, Sayı:39 (Mayıs – Haziran, 1999), s.53-54.

seçimlerle ilgili olarak Cumhurbaşkanlığına bir telgraf çekerek tepkisini belirtmiştir: *“Dümkü seçimler idarenin kanunu hiçe sayan, keyfi emirlerce CHP’nin dikte ettirdiği usullerle yapılmıştır. Halkın gösteri önünde şehirde ve bilhassa ilçelerde idarenin hudutsuz ve merhametsiz baskısı altında millet hakları payımal edilmiştir... Bunu temin etmek için valilik evvelce anlaşmaya aykırı olarak temsilciliklerimiz ancak tasnif sonuna kadar bulunabileceklerini ve komisyona nihai zabıt yapılırken dışarı çıkarılmalarını tam saat 19’da emretmiştir”*¹⁴¹.

Seçimlerin hemen sonrasında Demokrat Parti İzmir teşkilatı valiliğe bir mektup göndererek İzmir’de bir miting yapacağını açıklamıştır. Gazete aracılığıyla da bir bildiri yayınlarak İzmir halkını bu mitinge çağırmıştır:

“İzmirli Demokratlara ve partimize sempatisi olan vatandaşlara,

*21 Temmuz milletvekilleri seçiminin sureti cereyanı hakkında sizlerle bir görüşme yapmak arzusundayız. Bu maksatla 25 Temmuz 946 Perşembe günü saat 19 da Cumhuriyet Meydanı’nda bir toplantı tesbit etmiş ve kanuni beyannamemizi vilayete vermiş bulunuyoruz. Hepinizi sevgi ve saygı ile bu toplantıya davet ediyoruz”*¹⁴².

25 Temmuz günü Cumhuriyet Meydanı’nda toplanan kalabalık bir grup karşısında konuşan İzmirli Demokrat Partililer, seçimlere hile ve fesat karıştırıldığını söylemişler halktan da bu konuda destek almışlardır. DP’den birçok kişinin söz aldığı bu mitingde seçimlerdeki aksaklıklar ve hileler anlatılmıştır. Mitinge gelen halk ise “hakimiyet kimde”, “egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” pankartlarını açmışlardır¹⁴³.

Aslına bakılırsa 1946 seçimleri DP’nin için büyük bir yıkım olmadı. Seçim sonrası çıkan söylentiler CHP’ye bir galibiyetten çok yenilginin ezikliğini getirmiştir. Demokratlar ise bu durumu çok iyi kullanmışlar ve bir sonraki seçimlere bu havayla gitmişlerdir¹⁴⁴.

¹⁴¹ *Vatan*, 23 Temmuz 1946.

¹⁴² *Yeni Asır*, 23 Temmuz 1946.

¹⁴³ *A.g.g.*, 26 Temmuz 1946.

¹⁴⁴ Tefik avdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, s.403.

Ziyad Ebuzziya'ya göre aslında DP 1946 seçimlerinden büyük başarı ile çıkabilecekken CHP'nin hile yapması ve seçimleri erkene alması sonucunda milletvekili sayısı düşmüştür. Ona göre Demokrat parti her yerde – kendisi de DP Konya adaydır-sandığa girmiş ancak sandıktan çıkamamıştır¹⁴⁵.

Gerçek şudur ki; seçim kanunu, bütün görev ve yetkileri idare amir ve memurlarına bırakmıştı. Ancak bu kişiler tek parti idaresi altında yetiştikleri için çok partili hayatın tarafsızlık psikolojisine kolaylıkla bürünemediler. Üzücü olan nokta ise seçimlerde CHP'nin kazanması için çalışmayı bir görev olarak görmeleridir. Bu davranışları sonucunda 1946 seçimleri sonrasında birçok şikayet ortaya çıkmıştır. Hiç şikayet gelmeyen iller olduğu gibi, seçim yolsuzluklarının tespit edildiği ve şikayet konusu haline getirildiği iller de olmuştur¹⁴⁶. Ağustos ayı başında Ekrem Hayri Üstündağ'ın İzmir'deki seçimlerin iptali için meclise gönderdiği dilekçe delil yetersizliği nedeniyle uygun görülmemiştir¹⁴⁷.

b - 1946 Seçimleri Sonrası Genel Durum

Seçimlerin hemen sonrasında yapılan il genel meclisi seçimlerine katılım az olmasına rağmen İzmir ili içinde Demokrat Parti başarılı bir sonuç elde etmiştir. İlçelerde ise CHP daha başarılı olmuştur¹⁴⁸.

1947 yılı hem CHP hem de DP tarafından hareketli bir yıl olmuştur. Peker Hükümeti ve onun sert tutumu Demokrat Parti için hem olumlu hem olumsuz sonuçlar getirmiştir. Basın kanunun değişmesi, devalüasyon gibi toplumu yakından ilgilendirebilecek konularda çıkan olumsuz gelişmeler CHP'yi yıpratırken, DP'nin dönem dönem korkmasına sebep olmuştur. Peker hükümeti iki kez güven oylamasına gitmiş, ilkinde 35 ikincisinde 49 ret oyu almıştır. Sonunda Recep Peker Hükümeti'nin düşmesi DP taktiklerinin bir başarısı olarak sayıldı¹⁴⁹. Bu noktada İnönü'de önemli bir rol çizmeye başlamıştı. İki parti arasında ılımlılık hakimdi. İsmet İnönü'nün barışçı

¹⁴⁵ Mehmet Emin Gerger, *a.g.e.*, s.41.

¹⁴⁶ Fahir Giritlioğlu, *a.g.e.*, s.195.

¹⁴⁷ *Yeni Asır*, 5 Ağustos 1946.

¹⁴⁸ *A.g.g.*, 3 Eylül 1946.

¹⁴⁹ Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1947)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s.36.

yaklaşımı ve tarafsızlığı Demokrat Partilileri İnönü'ye yakınlaştırmıştır. Bu hava öyle bir hal almıştır ki; bir gezi dönüşünde Fuat Köprülü ve diğer Demokrat Partililer İnönü'yü karşılamaya gitmişlerdir¹⁵⁰.

Seçimlerden hemen sonra Demokrat Parti yöneticileri yurt gezisine çıkarak bir sonraki seçimler için hazırlıklara başlamıştır.

Seçim DP'de kızgınlık yarattığı kadar CHP'yi de karıştırmıştır. İktidar CHP'dedir. Ancak her şey açıktır ve ortadadır. Zafer nutukları parti içinde hizipleşmeye, bir eleştiri, kuşku ve güvensizlik fırtınasının patlamasına engel olamamıştır¹⁵¹.

1946 sonunda İzmir İl Kongresinde konuşan CHP'li konuşmacılar, DP'ye yüklenmiş ve onların hürriyet anlayışlarını iktidara saldırı olarak gördüklerini dile getirilmişlerdir. Bir konuşmacı seçimlerin sonucunu ilginç bir şekilde köylülerin sadakati şehirlilerin ise ihanetine bağlamıştır: *“Demokratların afişleri bile kışkırtıcı idi. Bir afişin üzerinde ‘Bir dakikalık cesaretiniz sizi hürriyete kavuşturacaktır’ diye bir şey vardı. Bununla ne kastediyorlardı. Bu ancak İzmir’deki ekalliyetlere (azınlık) müessir olabilirdi. Nitekim öyle oldu. Türk köylüsüne ve bhusus efeler diyarına cesaret tavsiye edilebilir mi? Seçimi şehirlerde kaybettik. Çünkü şehirli imzasını inkar etti. Halk artisine kayıtlı olduğu halde reyini Demokratlara verdi. Saf köylü, karakterli çıktı. İmzasını inkar etmedi. Biz Celal Bey’in iktisat vekilliği zamanını da biliriz. Tütünümüzü 25 kuruşa satamazdık. Ürünlerimizi mahrukat diye fabrikalarda yaktık”*¹⁵².

Seçim sonunda ortaya çıkan bir başka durum ise DP'nin mevcut iktidara karşı halkı itaatkar olmamaya davet etmesidir. Giritlioğlu'na göre bunun sonucu olarak kısa zamanda her otoriteye karşı bir pervasızlık başlamıştır. İktidar üyeleri adeta halkın gözünde zalim ve haksız olarak, mevkilerini işgal eden kimseler şeklinde gösterilmek istenmiştir¹⁵³. Seçimlerden sonra tekrar Cumhurbaşkanlığı'na seçilen İnönü yemin töreni için meclise geldiğinde Demokrat Partililer ayağa kalkmamış bunu da Meclisin

¹⁵⁰ A.g.e., s.36.

¹⁵¹ Hikmet Bila, *CHP 1919-1999*, 2. basım, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999, s. 119.

¹⁵² *Vatan*, 29 Aralık 1946.

¹⁵³ Fahir Giritlioğlu, *a.g.e.*, s.197.

her şeyden cumhurbaşkanından da üstün olduğu temeline dayandırmışlardır. Oysa ki asıl neden, DP'nin CHP ve İsmet İnönü'ye karşı duyduğu tepkiydi. Bu bir protestoydu¹⁵⁴. İyi veya kötü bu durumu ele alırsak Demokrat Parti'nin enerji ve etkinliğinin çok güçlü olduğunu görürüz. Öyle ki baskıcı bir iktidara karşı halk korkusuzca direnmeye çalışmıştır. Demokrat Parti 1950 seçimlerine ve iktidara hızla ilerlemektedir. Bu seçimlerin bir diğer özelliği de Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerine kadar katıldığı son seçim olmasıdır.

¹⁵⁴ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, 8. basım, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999, s. 43.

II – 1950 SEÇİMLERİ VE İZMİR

A – İZMİR’İN SOSYO EKONOMİK YAPISI

1 - Ekonomik Yapı

Tarih boyunca ekonomik gelişmeler ile siyasal gelişmeler birbirine paralel olarak ilerlemiştir. Bir bölgedeki ekonomik gelişim çizgisinin boyutu onun siyasal tercihinde de etkide bulunmaktadır. Siyasal iktidar ile ekonomik iktidar diyeceğimiz sermaye, birbirleri ile iç içe girerek tek noktada hareket etmişlerdir. Bu iki gücün birbirlerine destek olmada ve dengeyi sağlamada ortak hareket etmeleri, istikrar ve başarı getireceğinden, siyasal propagandanın, kendi bölgesinin ekonomik gücüne büyük ölçüde hitap etmek zorunluluğu doğmuştur. Bu bağlamda, İzmir için siyasal reklam, onun ülke içindeki ekonomik durumuyla yakından ilgili olacaktır.

İzmir, günümüzde olduğu gibi tarihsel gelişim süreci içerisinde de, gelişmiş bir ticaret merkezi olarak varlığını sürdürmüştür. Coğrafi açıdan bakıldığında, genel doğanın sağladığı kolaylıklar nedeniyle ülkenin iç kesimlerine kolaylıkla bağlanabildiğinden, gelişme olanağı fazla olmuştur¹⁵⁵. Bunun yanı sıra, Türkiye’nin ilk demiryollarının döşendiği il toprakları, sık ve iyi bir yol şebekesiyle kaplıdır¹⁵⁶. İzmir-Aydın ve İzmir- Kasaba(Turgutlu) arasında açılan demiryolu bağlantıları, İngiliz ve Fransızlar tarafından, Batı Anadolu’nun tarım ürünlerini nakletmek, son derece zengin olan iç bölgeyi limana bağlamak için kurulmuştur¹⁵⁷. Böyle bir ayrıcalık ise, İzmir’in ticari bir merkez halini almasını daha da kolaylaştırmıştır.

¹⁵⁵ İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi, *İzmir*, C. II, s. 552.

¹⁵⁶ Büyük Larousse, *İzmir*, C. XII, 6019-6022.

¹⁵⁷ Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, *İzmir Kent Tarihi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını., İzmir, 2002, s.57.

Antik Çağ'dan itibaren İzmir, Yakın Doğu'da önemli bir limandı. 18. yüzyıla gelindiğinde, sadece imparatorluğun dış deniz ticaretinin önemli bir bölümünü almakla kalmıyor, bunun yanı sıra, sürekli büyüyerek ticari yükselişini devam ettiriyordu. Süreç içinde, İzmir ticarete her açıdan; hem Osmanlı tüccarlarına hem de Batılı tüccarlara hizmet veren ticaret ağlarının yoğunluğunda ve bu ağlar üzerinden gerçekleştirilen iş muamelelerinin hacminde fark edilebilir bir ticari hakimiyet kazandı¹⁵⁸. Bu ticari hakimiyet, şehrin gelişiminde büyük rol oynamış, gelişim içindeki yapı taşlarını belirlemiştir.

İzmir ticarete yaşadığı gelişmeleri bankacılıkta da devam ettirdi. 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında İmparatorlukta modern bir bankacılık sektörü gelişmeye başlıyorken, İstanbul'dan sonra en çok sayıda banka İzmir'de bulunuyordu¹⁵⁹. Böylelikle parasal sermaye İzmir'de kalmış, aynı zamanda İzmir'in güvenilirliği kanıtlanmıştır.

İzmir dünya ticareti ile birleşerek ekonomik gelişmesini hızla sürdürürken bunun doğal sonucu olarak, şehirde sermaye yoğunlaşması ortaya çıkmıştır. Sonuçta, İzmir'in en önemli ticaret alanında, yani ihracatta ve halı imalatında kartelleşme yaşanmıştır. Pek çoğu uzun süredir İzmir'de bulunan Osmanlı ve batılı girişimcilerce, İzmir ekonomisinin belirli sektöründe kurulan sınırlı sorumlu şirketlerin bu dönemdeki hızlı artışı sermaye yoğunlaşmasına eşlik etmiştir¹⁶⁰. Tüm bunların yanı sıra İzmir'in sosyal ve ekonomik hayatında Amerikalılar, İngilizler, Fransızlar, Helenler, Avusturyalılar, İtalyanlar, Hollandalılar ve Almanlar, sermaye, uzmanlık ve bağlantılar anlamında; şehrin iş ortamının önemli bir parçasını oluşturuyorlardı. Bölge ekonomisinin dış ticaret, bankacılık, madencilik, deniz taşımacılığı, denizcilik sigortacılığı ve halı imalatı gibi sektörlerinde de etkindiler¹⁶¹. Aynı zamanda İzmir şehrinin kozmopolit nüfus yapısı ve konuşulan yabancı diller sayesinde yabancı tüccarlarla kolayca iletişim sağlayıp

¹⁵⁸ Elena Fanagakis- Syrett, "18. Yüzyıldan 20. Yüzyılın Başlarına Kadar İzmir Ekonomisine Bir Bakış", *21. Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslararası Sempozyum*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2001, s. 71.

¹⁵⁹ *A.g.m.*, s.82.

¹⁶⁰ *A.g.m.*, s.87-88.

¹⁶¹ *A.g.m.*, s.88-89.

ticari ilişkiler kurmalarına olanak sağlamıştır¹⁶². Böylelikle ticaret yabancı dil bilen ve dış ülkelerle iletişimi rahat kurabilen yabancılara eline geçmiştir.

Cumhuriyetten önce İzmir'in ekonomik hayatına baktığımızda dikkati çeken noktalardan biri ticaretin büyük bir kısmının Rum ve Ermenilerin elinde olduğudur. 19. yüzyılda kentin bir liman şehri olarak önem kazanması ile birlikte, kentin zenginliğinin çok büyük bir kısmını yabancılar denetlemeye başlamış, gelişen ticaret ortamında yabancılarla kolay ilişki kuran Rum ve Ermeni nüfus, çok önemli avantaj elde ederek, kapitülasyonların ve Avrupalı güçlerin yardımıyla İzmir'de aynı işi yapan Müslüman Türklerin karşısında ayrıcalıklı bir konuma gelmişlerdir¹⁶³. Ticaretteki gelişmeler ile birlikte 1850'li yıllarda İzmir'e büyük bir sermaye akımı olmuştur. 20 değişik ülkenin tüccarları büyük ticaret evleri kurmuşlar ve bu ülkelerin 17 tanesi şehirde konsolosluk açmışlardı. İzmir, bu ticari gelişimini I. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar sürdürmüştür¹⁶⁴.

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte ülkenin ekonomik durumuna bakarsak; Cumhuriyetin ilk yıllarında hızlı bir sanayi atılımı olmadığını görürüz. Ulus-devlet olma politikası güden Türkiye Cumhuriyeti bu sürecini tetikleyecek olan ve ülkenin kalkınmasında önemli rol çizecek iktisadi politikasını “tarım”a dayandırmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra ekonomik alanda ileri seviyede büyüme sağlayan ülkenin öncelikli aracı tarım olmuştur. Bu politikanın belirlenmesinde o dönemdeki nüfusun büyük bir bölümünün çiftçi olması yatmaktadır. Cumhuriyetin İlanı'ndan sonra belirli bir sermaye birikiminin olduğunu söylemek mümkündür. Öncelikle o dönemde ekonomide çok hızlı bir büyüme gözlemlenmektedir. Yüksek büyüme hızının bileşenlerine sektör bazında bakarsak, tarım bu dönemde yüksek büyüme hızını sağlayan en önemli sektördür. Nüfusunun %80'i köylüdür. Köylü ya da çiftçi diyebileceğimiz bir halka sahip Cumhuriyetin de ekonomisi tarıma dayalı olacaktır. “Köylü milletin efendisidir” sözü bu görüşü destekler niteliktedir. Öncelikli alanımız tarımdır demek istenmektedir. Hatta “Yurtta sulh, cihanda sulh” sözünde de bu amaç

¹⁶² Sabri Yetkin, “İzmir İktisadının Tarihsel Dönüşümleri”, *21. Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslararası Sempozyum*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2001, s.183.

¹⁶³ *A.g.m.*, s.184.

¹⁶⁴ Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, *a.g.e.*, s.56.

yatmaktadır. Bu tümce ile verilmek istenen düşünce ‘bundan sonra sizleri savaşa göturmeyeceğiz, tarlalarınızı istediğiniz gibi ekebilirsiniz’dir. Bu güvenle birlikte 1924-1929 yılları arasında tarımda %15’lere varan bir artış gözlemlenmiştir. Tarımdaki gelişme ile birlikte ekilebilir arazilerin artışı ve buna bağlı olarak üretim artışı sağlanmıştır¹⁶⁵. İzmir’de Osmanlı döneminde oluşan tarıma dayalı burjuvazi ise 9 Eylül sonrası çekilen Yunan ordusunun şehri ateşe vermiş olmasıyla sekteye uğramıştır. Şöyle ki; şehirde bağ ve bahçeler sökülüş, tarlalar yozlaşmış, ortalık harabeye dönmüştür. Tüm bunlara ek olarak ekonomik faaliyetleri ellerinde bulunduran Rumlar, Ermeniler ve yabancılar kenti terk etmişler, böylelikle beşeri ve kapital sermayede büyük düşüş yaşanmıştır¹⁶⁶. Cumhuriyetin ilanından sonra ekonomi tekrar canlanmaya başlasa da yine de eski günlerine ulaşamayacaktır.

Cumhuriyet sonrası ticari ve iktisadi hayata etkin olma, ulusal burjuvazi yaratma çabasında olan kitle, yoğun bir şekilde çalışmakta, ilk örnekleri görülmeye başlanan Halkçılık - doğal olarak dayanışma ve yardımlaşma- dönemin en güçlü ideolojisi haline gelmekteydi. 1924 yılında kurulan İzmir Ticaret Birliği adlı örgüt İzmir ticaret dünyasının birbirleriyle yardımlaşarak, iktisadi etkinliklerin millileştirilmesi, yeni girişimcilerin ve tüccarların ortaya çıkıp gelişmesi için çaba harcamaktaydı. İzmir’in ticaretten sanayiye dönüşümü ise II. Dünya savaşı yıllarının sonuna rastlar, hızlı bir gelişim izleyen İzmir ve Ege Bölgesi hem siyasal hem ekonomik açıdan etkin rol üstlenmeye başlamıştır¹⁶⁷.

Türkiye’nin sanayi bölgelerine bakıldığında ise 4 şehir gözümüze çarpar: İstanbul, İzmir Bursa ve Balıkesir. 1920’lerde ülkedeki küçük üretim, daha çok kırsal kesimdedir. Büyük ölçekli üretim ise daha çok başta İstanbul olmak üzere büyük kentlerde yoğunlaşmıştır. 1927 Sanayi Sayımlarına göre, sanayi işletmelerinin yüzde 16.5’i İstanbul’da, ikinci büyük dilim olan yüzde 5.4’lik kesim ise İzmir’deydi. 4 ve daha fazla işçi çalıştıran yerlerdeki toplam 166 bin çalışanın yüzde 18.1’inin İstanbul’da, yüzde 14.1’inin ise İzmir de olduğu görülmektedir. 1932 yılında Modern

¹⁶⁵ Bilsay Kuruç, “Cumhuriyet Döneminde İktisat Politikaları Üzerine Gözlemler”, **Bilanço 1923-1998: “Türkiye Cumhuriyeti’nin 75 Yılına Toplu Bakış” Uluslararası Kongresi** (Kongre’ye sunulan bildiriler: 10-12 Aralık 1998 ODTÜ Kültür ve Kongre Merkezi, Ankara), II., Tarih Vakfı yay., İstanbul, 1999, s.22.

¹⁶⁶ Sabri Yetkin, **a.g.m.**, s.184.

¹⁶⁷ Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, **a.g.e.**, s.71-72.

imalat sanayindeki işyerlerinin çoğu Teşviki Sanayi Kanunu'ndan yararlanan yerli ve yabancı kuruluşlardı. Bu işyerlerinin yüzde 31'i ve bu işletmelerde çalışanların yüzde 27'si İstanbul'daydı. Teşvikli firmaların yoğunlaştığı ikinci il İzmir'di. 1932'de bu tür firmaların yüzde 12.5'i, bu firmalarda çalışanların ise yüzde 9.6'sı İzmir'deydi. TSK'dan yararlanan işyerlerinde yaratılan 63.7 milyon TL'lik katma değer içinde İstanbul'un payı yüzde 41.3, İzmir'in ise yüzde 10'dur¹⁶⁸.

İzmir'in dışa satılan toprak ürünleri ve ulaşım bakımından elverişli durumu, tüccarların ve toprak ağalarının bu merkeze toplanmalarına neden olmuştur. İzmir ilinde, tarım alanları içinde sanayi bitkilerine ayrılan alanlar, tahıl tarımına ayrılan alanlardan daha geniş yer tutar. Tahıllar içinde ise en çok buğday ekilir¹⁶⁹.

Türkiye'nin savaş dolayısıyla yaşadığı ekonomik değişimler İzmir'i de etkilemiştir. Özellikle Milli Koruma Kanunu'nun Şükrü Saraçoğlu döneminde yumuşatılmaya gidilmesiyle hububat alım fiyatları yükselmiş ve ürünün % 25'inden fazlasının piyasa cari fiyatlarından satışı için çiftçi serbest bırakılmıştır. Büyük bir liberasyon ile fiyatlar serbest bırakılmış, bunun doğal sonucu olarak da fiyatlar alabildiğine yükselmiştir. Buğday 13,5 kuruştan 100 kuruşa, zeytinyağı 85 kuruştan 350 kuruşa çıkmıştır. Tarım kesimi içinde yaşanan artışlar sonucunda bir çok kişi zengin olmuştur¹⁷⁰. Buğday, tütün ve zeytinyağı üretimi açısından Türkiye içerisinde önemli bir yer tutan İzmir içerisinde de bu enflasyon zenginlerinin çok olması normaldir.

2 - Siyasal ve Demografik Yapısı

İzmir'in sosyo-kültürel hayatı, bulunduğu konum, nüfusu, coğrafi özellikleri gibi birçok nedenden dolayı farklılık gösterir. Her şeyden önce bir çok kültürün merkezi olan İzmir ve çevresi, önemli düşünürlere ve bilim adamına ev sahipliği yapmıştır. Coğrafi açıdan Avrupa'ya açılan bir liman şehri olması ve dağların kuzeyden güneye doğru sıralanması sebebiyle iç bölgelere rahat ulaşım sağlayan İzmir, birçok kültürden etkilenmiştir. Yine bu iletişim ağının gelişmiş olması sebebiyle de sürekli yeniliklere açık bir toplum oluşmuştur. Ticaretin gelişmiş olması şehirde bir burjuvazi sınıfı

¹⁶⁸ Mustafa Sönmez, *Türkiye Ekonomisi'nin 80 Yılı*, İstanbul Ticaret Odası yay., İstanbul, 1994, s.22.

¹⁶⁹ İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi, *İzmir*, C. II, s. 554.

¹⁷⁰ Melih Gürsoy, *a.g.e.*, s.181.

yaratmış, onları siyasal bir güç haline getirmiştir. Osmanlılar döneminde Rum ve Ermenilerden oluşan bu sınıf Cumhuriyet'in ilanından sonra yavaş yavaş Türk-Müslümanların eline geçerek önemli bir siyasal faktör oluşturmıştır.

Özellikle Osmanlılar döneminde yaşanan demografik hareketlilik kentin görüntüsünü değiştirmiştir. 1856 yılında yabancılara mülk hakkının verilmesi, önemli miktarda bir nüfusun İzmir'e yerleşmesine sebep olmuştur. 1847'de 15.000 kişi olan yabancı nüfus, 1880'de 50.000 kişiye ulaşmıştır. Yabancı nüfus beraberinde sermaye, iletişim ve nakil araçları, yatırım planları getirirken bir yandan da Afrika'dan köle getirerek bölgeyi kolonileştirme çabasına gitmişlerdir. Sermaye getirisi, finansal örgütlenmeler oluşturmıştır. 1843 yılında Commercial Bank of İzmir kurulurken, 1860 yılında Credit Lyonnais ve 1863'de Osmanlı Bankası İzmir'de şube açıyorlardı¹⁷¹. Ticaretin gelişmesiyle birlikte şehrin yüzü de değişiyordu. Ulaşım ağı hızla gelişip, yeni rıhtımlar inşa edilirken, tren yolları da genişletilip geliştiriliyordu.

İzmir de bugün de etkisini hissettiren önemli gelişmelerden biri ise 19. yüzyılın sonlarında İzmir'e getirilen işçilerdir. Hızla ilerleyen ticaret ve sermaye birikimi sonucunda gelişen sanayi, işgücü ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Ancak İzmir ve Batı Anadolu'da yeterli işçi bulunmamaktaydı. Bu yüzden Ege adalarında yaşayan Rumlar, Anadolu'ya getirilmeye başlanmıştı. Getirilenlerin bir kısmı tarım alanında istihdam edilirken önemli bir kısmı sanayi işçisi olarak çalıştırılıyordu. Rum işçiler gecekondulaşmaya benzer biçimde Darağacı, Halkapınar, Tepecik, Kızılçullu ve Buca'da işçi mahalleleri kuruyorlardı¹⁷². Sanayi ve ticaretin büyük bir kısmının yabancılara ait olması, onların İzmir içinde kendi kültürlerini yaşatacak yapılaşmaya yönelmesini sağlamıştır. Bugün bile, değişmiş olsa da, Kordon'a bakıldığında Yunanistan kıyıları ile benzerlik gösterdiği görülür. Bununla birlikte, Sanayi ve ticaretle uğraşan yabancılar elit bir tabaka ve yaşam biçimi ortaya çıkarmışlardı. Bu dönemde birçok kültürel ve sosyal amaçlı bina inşa edilmiş, kentin sosyal çehresi değişmiştir.

Şimdilerde Hükümet Konağı olarak kullanılan Katipoğlu ailesinin konağı, yine Sultan II. Abdülhamit'in tahta çıkışının 25. yıldönümü nedeniyle inşa edilen Konak Saat

¹⁷¹ Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, *a.g.m.*, s.56.

¹⁷² *A.g.m.*, s.59.

Kulesi o döneme ait modern bir yapılaşmanın ürünüdür. Ülke de çok az yerde rastlanan, havagazı, su, tramvay gibi hizmetler, yabancı şirketler kanalıyla sınırlı da olsa sağlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında İzmir bir modernleşme çağı yaşamaktadır. Bu yönüyle de İzmir'in yenileşmeye ve modernleşmeye açık bir şehir olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ya da daha net bir ifadeyle, yenileşmeye karşı katı kuralları olmayan bir şehir olarak nitelemek mümkündür.

Bilsay Kuruç; İzmir'in sosyal önemini belirtirken ilginç bir yaklaşımda bulunmuştur. Ona göre; Gazi, Akdeniz'i hedef göstermekle, Akdeniz medeniyetinde Türk milletinin layık olduğu yüksek konumu hedef göstermiştir. Türkiye bu medeniyetten yapay bir şekilde uzaklaştırılmak istenmiştir. Ancak Türkiye iradesiyle ve yenilmez azmiyle Akdeniz'deki mevkisini ve vazifesini kurtuluş olarak görmüştür. Medeniyet Akdeniz'de ise, bizim de bu medeniyette yerimiz vardı. Biz bu medeniyetten zorla uzaklaştırıldık ve bunu savaşıarak yeniden elde ettik. Milli mücadelede esas hedeflerden biri uygarlığa yeniden katılma meselesidir ve bu katılma meselesinde de işaret edilen nokta İzmir'dir. Türkiye uygarlığa Ankara'yla katılsın, İstanbul'la katılsın, Trabzon'la katılsın denmiyor, önce nereden bıraktıysak oradan yani İzmir'den katılmalı¹⁷³. Burada dikkat çekici nokta İzmir'in bir kültür merkezi olarak öneminin vurgulanmasıdır. Tarihler boyunca kültür merkezi olarak gösterilen bu şehir, milli mücadelede de hedef olmuş bir medeniyet görüntüsüdür. Bu açıdan bakılınca İzmir de kazanılacak bir seçim, aynı zamanda medeniyetin de tercihi gibi görünecektir. Bu bağlamda İzmir önemli seçim bölgelerinden biri olarak varlığını sürdürecektir, medeniyetin kalesi olarak görülecektir.

Türkiye'nin tarihine bakıldığında monarşik yönetim anlayışının egemen olduğunu görmekteyiz. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılına kadar devam eden bu sistem iki kez yerini meşruti sisteme bıraktıysa da tam bir demokrasi anlayışından bahsetmemiz mümkün değildir. Bu sebeple İzmir'inde siyasal bakış açısı paralel olarak belirli bir gelişme göstermemiştir. Yönetimle sıradan halk arasındaki bağlar kopuktur. Ancak ekonomik gelişmeler sebebiyle belirli iletişimler kurulmuş, bunu da en çok

¹⁷³ Bilsay Kuruç, "Ekonomik ve Kültürel Yapıda Yeni Yüzyıla Açılım", *21. Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslararası Sempozyum*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2001, s. 141.

gayri-Müslim halk ve yine büyük çoğunluğu Yahudi, Rum ve Ermenilerden oluşan burjuvazi sınıfı yaşamıştır.

İzmir'in siyasal yapısı, şehrin nüfus özellikleri ve tarihi yapısı sebebiyle farklılık gösterir. Tarih boyunca “Gavur İzmir” olarak anılan bu şehrin bu şekilde anılmasının sebebi Aydınoğulları Beyliği zamanına dayanır. O dönemde yönetsel ve siyasal işlemler Yukarı İzmir’de (Kadifekale) toplanırken, Aşağı İzmir ise (Liman Kalesi) iktisadi açıdan önem kazanmıştı. Aydınoğlu Mehmet Bey Kadifekale’yi almış, Liman Kalesi ise Cenevizlerde kalmıştı. Bu yüzden o bölge “Gavur İzmir” olarak alınır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise bu yapı devamlılığını korumuş Türkler Kadifekale civarında yoğunlaşırken, Hristiyanlar ve Yahudiler liman çevresinde yoğunlaşmıştır¹⁷⁴. Bu sebepten ötürü ticareti ele geçiren gayri-Müslimler ekonomik gelişmelerin siyasi duruşu etkilemesi açısından İzmir siyasal hayatında da etkili olmuşlardır.

Kentin kesintisiz ticari büyümesi ve biriken karlar, toplumsal anlamda, tüketici olarak zevk düzeyi, şehrin maddi yaşamını ve kültürel alanlarını büyük ölçüde etkileyecek bir burjuvazinin ortaya çıkmasıyla sonuçlandı¹⁷⁵.

İzmir'in ticari yüzü sayesinde bir çok kültür bir arada yaşamıştır. Bunun yanı sıra ekonomik kalkınma ile birlikte İzmir, gerçek anlamda modern kent kimliğine ulaşırken, kentte bir de burjuvazi sınıfı oluşmuştu. Kentin kesintisiz ticari büyümesi ve biriken karlar, toplumsal anlamda, tüketici olarak zevk düzeyi, şehrin maddi yaşamını ve kültürel alanlarını büyük ölçüde etkileyecek bir burjuvazinin ortaya çıkmasıyla sonuçlandı¹⁷⁶. Bu burjuvazinin kökeni büyük ölçüde Levantenlerden olup, bu ticaret ağırlıklı bir burjuvaziydi¹⁷⁷. Ekonomik alanda büyüme altyapı ihtiyaçlarını beraberinde getirerek bir belediye teşkilatının kurulmasını sağlamıştır. Yabancı tüccarlar, İzmir’de Belediye örgütü kurulması için istekte bulunmaya başlamışlar ve bunun sonucunda Osmanlı Hükümeti 1867 yılında kentin büyüklüğü, sokak ve pazar yerlerinin bakımsızlığı gibi belediye sorunlarını göz önüne alarak, bir belediye teşkilatının kurulmasına karar vermiştir. Ancak çeşitli sebepler yüzünden belediye hizmetlerinin

¹⁷⁴ Büyük Larousse , *İzmi.*, C. XII, 6020.

¹⁷⁵ Elena Fanagakis- Syrett, *a.g.m.*, s.88.

¹⁷⁶ *A.g.m.*, s.88.

¹⁷⁷ Sabri Yetkin, *a.g.m.*, s.185.

engellenmesi ile 1879'da başka bir belediye kurulmuş ve şehirde iki belediye binası hizmet sunmaya başlamıştır¹⁷⁸. Bu gelişme bize gösteriyor ki gayri-Müslim halk ve burjuvazi sınıfı şehrin siyasi havasını değiştirebilecek bir güce sahiptir. İzmir'in Köy Kent nüfusunu incelediğimizde¹⁷⁹ :

Yıllar	Toplam Nüfus	Şehir Nüfusu	Köy Nüfusu
1940	640.107	303.688	336.419
1945	673.581	318.342	355.239
1950	768.411	359.372	409.039

Ticaretin en büyük kısmının Rum ve Ermenilerin elinde olması Müslüman-Türk halkı sıkıntıya sokuyordu. Ekonomik açıdan gelişemeyen halk tepkisini 19. yüzyılın sonlarında yavaş yavaş göstererek Türk-Müslüman burjuvaziye filizlendirerek ortaya koyuyordu. Bu burjuvazi, tarımın ticarete açılması sonucu doğan burjuvazidir ki, bunlar sonraki siyasal gelişmelere ağırlığını koymuşlardır¹⁸⁰. 1950'de İzmir'in 100.000'den fazla nüfuslu yerleri için, meslek gruplarına göre dağılımı şu şekildedir¹⁸¹.

Teknik elemanlar ve serbest meslek erbabı	4 061
Teşebbüs sahipleri, idareciler, büro ile ilgili meslekler	15 452
Satıcılar ve satışla ilgili meslekler	5 209
Çiftçiler, ormancılar, balıkçılar, avcılar ve ziraat işçileri	7 901
Maden ve taş çıkarma işleri ile ilgili meslekler	106
Nakil vasıtalarını yürütmekle ilgili meslekler	4 218
Sanatkarlar, imalatçılar ve başka yerde zikredilmeyen meslekler	39 998
Hizmetle ilgili meslekler	8 375
Mesleksizler ve meslekleri tayin edilemeyenler	120 068
Toplam	205 388

¹⁷⁸ Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, *a.g.e.*, s.62.

¹⁷⁹ T.C Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı*, İstanbul, 1961, s.19.

¹⁸⁰ Sabri Yetkin, *a.g.m.*, s.185.

¹⁸¹ T.C Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı*, s.266.

İzmir'in siyasal faaliyetlerini ekonomik güce sahip olanların yönlendirdiğini düşünürsek; Levanten ve Musevilerin büyük rol aldığını söyleyebiliriz. Türkiye'de yeniden yapılanmanın ulus-devlet oluşturma temeline oturtulduğu millileştirme döneminde, gayrimüslimlerin ekonomik alanda ön sıraları işgal etmeleri, Müslüman-Türk kitlede tıpkı imparatorluk döneminde olduğu gibi ekonomik alanda da dışarıda kalacakları kuşkusunu uyandırmıştı. Bölgedeki sosyo-ekonomik ve siyasal gelişmelere son derece duyarlı olan dönemin basını, Müslüman-Türk kitlenin İzmir civarındaki iktisadi etkinliklerde daha fazla yer alması konusunda sözcülüğünü üstlenmiş ve birçok alanda iktisadi Türkçülüğün uygulanmasına zemin hazırlamıştı¹⁸². Ancak böyle bir ortam yaratmak oldukça zor olacaktı. Savaşlar ve ekonomik bunalımlar bir taraftan halkın yaşam standardını düşürürken bir taraftan da yaşanan bu buhranlı günleri fırsat bilen çiftlik ağaları ve tüccarlar, bu durumu kendi lehlerine kullanarak ekonomik alana güçleniyorlardı.

Savaşın bitmesi ve bu dönemde gelişen ekonomik olaylar sonucunda İzmir 1945'de ticaretten sanayiye sıçrayarak gelişimini sürdürürken, çok partili hayata geçişte de siyasete ağırlığını bariz bir şekilde koymuştur. Demokrat Parti'nin gelişmesinde özellikle Ege ve İzmir'in büyük payı vardır. 1948- 1952 yılları arasında yapılan Marshall Yardımları ile Ege'de ve İzmir'de tarımda mekanizasyona gidilmiş, tarım arazileri ve tohumlukların ıslah edilmesiyle bereketli olan Ege'de tarımsal sıçrama yaşanmıştır¹⁸³. Bu durumun doğal sonucu olarak toprak ağaları güçlenmiş ve siyasal alanda söz sahibi olacak niteliğe kavuşmuşlardır.

DP'nin kurulup gelişmesi ile birlikte İzmir, Serbest Cumhuriyet Fırkası döneminden sonra unutulmuş olan siyasal mitinglerle tekrar karşılaşılıyordu. Yeni Asır, Anadolu, Ticaret gazetelerinin yanında, Halkın Sesi, Demokrat İzmir gibi günlük yayın organları da Ege'yi saran yeni heyecan kasırgasını geniş haber ve fotoğraflarla duyuruyorlardı. CHP yanlısı politikacı ve yazarlarla DP'nin sözcüsü olan çevreler çeşitli tartışmalara giriyorlardı. Bunun yanı sıra bazı gazeteci yazarlar İzmir ve Ege kamuoyunda etkili oluyor, yazılarında sosyal ve siyasal mesajlar veriyorlardı. Bu

¹⁸² Sabri Yetkin, *a.g.m.*, s.193.

¹⁸³ *A.g.m.*, s.195.

yazarlar : Asım Kültür, Haydar Rt ktem, Orhan Rahmi Gökçe, Behzat Bilgin, Şevket Bilgin, Abdi Sokulu, Adnan Bilget, Süha Sukuti Tkel, Abidin Oktay, Adnan Düvenci, Mithat Perin, Naci Sadullah Danı, M.Tuncer, Nihat Krat, Jefri Yener, Reşat Sanlı, Besim Akımsar'dı¹⁸⁴.

İzmir Birinci Meclis'ten bu yana birçok milletvekili ve önemli siyaset adamı çıkar mıtır. Özellikle Birinci Meclis'i ele aldığımızda, din adamlarının ağırlıkta olduğu grlr¹⁸⁵.

İzmir bir çok yabancıyı topraklarında yaatmı bir hirdir. Daha önce de değindiğimiz gibi, Yahudi ve Hıristiyanların İzmir içinde önemli yerleri vardır. Bu nüfus aynı zamanda birçok ticari ve siyasi gelişmeye kaynak olmuşlardır.

İzmir, politikaya yakın bir ehir olarak adını duyurmu ve birçok siyasetçiyi Ankara'ya göndermiştir. Bunlar arasında Refet Bele, Mahmut Esat Bozkurt gibi döneme imza atmış kişilerin yanında kr Saraçoğlu, Celal Bayar gibi Başbakanlık yapmış isimlerde yer alıyordu¹⁸⁶.

1946 seçimleri öncesinde Yeni Asır'daki bir makalede partilerin karşısındaki köylüleri anlatan Asım Kültür, köylülerin aslında partileri değil kendi yaşam koşullarını düşündüklerini belirtmiş, özetle şunları söylemiştir: İzmir'deki bir köye bir parti adına giden arkadaşının köylüleri bilinçlendirmek için yaptığı bir konuşma sırasında, içlerinden birkaçının parti temsilcisi olduklarını belirttikten sonra aslında köylülerin tek bir amaçları olduğunu, köylü çıkarlarını koruyan partinin yanında olacaklarını söylemişlerdir. Başka bir partinin temsilcisi ise 'bizi anlayan bizim için çalışan insanlara muhtacız' diyerek isteklerini dile getirmiştir. Bu yüzden partilerin halkın tabanına inip oy alması için bunu göz önünde bulundurmalarını belirterek; DP'nin propagandasını bilmediklerini söylemiştir. Propaganda tohum gibidir. Bir tohumun yeermesi için hem tohumun nitelikli hem de tarlanın iyi olması gerekir. Bir telkin demek olan propagandanın verimli olması için; halkın inançlarına, ihtiyaçlarına meraklarına uygun davranmaları lazımdır. Köylünün sıkıntı içinde olduğunu belirten

¹⁸⁴ Yaşar Aksoy, *Bir Kent, Bir İnsan*, Nejat F. Eczacıbaşı yay., İstanbul, 1986, s.252-253.

¹⁸⁵ "Bakentte İz Bırakan Egeliler", *Yeni Asır*, 25 Ekim 1999.

¹⁸⁶ Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. *A.g.g.*, 25 Ekim-8 Kasım 1999.

Kültür, toplulukta yirmi milyonun üçte ikisini köylü oluşturuyor. Kim gerçekten köylüye giderse, onu kaldırır, onun elemli durumunu daha az ızdıraplı kılar, köylü onun yanına gidecektir¹⁸⁷.

Nihayetinde 1950'lilere gelindiğinde İzmir yeni bir başlangıca adım atılacak ilk yer olacaktı: CHP Genel Başkan Vekili Hilmi Uran ve DP'li Celal Bayar ve kurucular İzmir'de 1950 seçimleri için propaganda mücadelesine başlıyorlardı¹⁸⁸.

Vatan Gazetesinden Jefri Yener bir makalesinde İzmir'in 1950'deki siyasi havasını anlatmıştır. Ona göre; Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndan sonra cezalı öğrenci muamelesi gören İzmir ve İzmirli, CHP iktidarının her hareketinde aleyhlerine bir hava sezmişler, ekonomik gelişmelerin engellendiğini, üvey evlat muamelesi gördüklerini tekrarlamışlardır. DP, dört yıldan beri İzmirli tarafından kitleler halinde desteklenmiştir. Parti idarecileri iktidara en şiddetli misillemelerini muhalefetin beşiği İzmir'den yapmışlardır. Daha sonraları, İzmir'deki Demokratların son durumunu ve parti içi sürtüşmeleri değerlendiren Yener; İzmir'deki Demokratlar, oldukça güçlü bir yapıya sahiptirler, ancak milletvekili adaylıklarında sorun çıkmıştır. Bazıları Genel Kurulun göstereceği adaylardan başka aday gösterilmemesi ve bu adayların da en az 6 ay önce DP'ye üye olmuş olması gerektiği üzerinde dururken, diğer bir grup ise, memlekette sevilmiş kişilerin aday olabilmesi açısından 6 ay sınırının olmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Yener, CHP'nin İzmir'de Atıf İnan'la hayat bulmaya çalıştığını İnan'ın grubunun gayesinin ise siyasetten yıpranmamış kişileri seçerek, İzmir'de CHP'yi kurtarmak amacıyla olduğunu belirtmiştir. Yener'e göre Millet Partisi'nin İzmir'deki durumu kısır teşkilatları ile faaliyet göstermelerinin imkansız olduğudur. İzmir içinde Millet Partisi'nin, özellikle ilçe ve köy teşkilatlarının, muhalefetin zarar görmemesi için oylarını demokratlara verecekleri ümit edilmektedir. Neticede Yener'e göre seçimi DP'lilerin kazanacağı kesindir ve CHP'lilerin mücadelesi faydasız gibi görünmektedir¹⁸⁹.

¹⁸⁷ "Partiler Karşısında Köylüler", *a.g.g.*, 24 Haziran 1946.

¹⁸⁸ *Vatan*, 27 Ocak 1950.

¹⁸⁹ "Demokratların Müstahkem Mevkii: İzmir", *a.g.g.*, 22 Mart 1950.

B – DEMOKRAT PARTİ’NİN İZMİR’DE ÖRGÜTLENMESİ

1 - İzmir’de Demokrat Parti’nin Kurulması

İzmir daha önce de belirttiğimiz gibi, sosyal ve ekonomik açıdan DP’ye oldukça sıcak bakıyordu. Demokrat Parti İzmir teşkilatını kuranların İzmir’in saygın ve güvenilir kişilerinden oluşması ve Celal Bayar’ın İzmir Milletvekilliği yapmış olması, partinin İzmir’de benimsenmesini hızlandırdı.

Avukat Necdet Öklem İzmir’deki siyasi gelişmeleri aktarırken, 1945 yılında gelişen olaylara karşılık, 21 Ekim’de CHP Milletvekillerinin Karşıyaka Halkevinde yaptığı toplantıyı şöyle aktarır: “ *Milletvekilleri alışıla geldikleri gibi, kendilerine ayrılmış bir masanın çevresine yerleşecekler, toplantıya katılanların dileklerini yok edecekler, içlerinden bir sözcü de soruları cevaplayacaktı. Toplantı bitince, karşılarında düğmeler iliklenecek, birbirinin sırtından uzanan eller sıkılacak, yanaklar okşanacak, kimileri öpülecek ve böylelikle halk ile kaynaşıldığı da dosta düşmana kanıtlanmış olacaktı*”¹⁹⁰. Bu toplantı yeni muhalif seslerin duyurulması açısından önem taşır. O gün konuşan Manisa Milletvekili Refik Şevket İnce daha sonraları DP’ye geçecek ve İzmir’de Demokrat Parti teşkilatı kurucuları arasında yer alacaktır.

2 - İzmirli Demokrat Partililer ve Parti Teşkilatı

Demokrat Parti’nin en büyük kalelerinden biri İzmir olmuştur. Henüz parti kurulmadan Celal Bayar İzmir’de nabız yoklamış ve güçlü bir teşkilatın adımlarını atabilecek bir grup oluşturmaya çalışmıştır. 1945 yaz aylarında Ege’ye gelen Bayar, bu gezisinde Hüsnü Yaman (Salihli’de çiftçilik yapmaktaydı- eski müsteşar), Eczacıbaşı Ferit Bey ve Sadık Bey(Sarı Hafız) ile görüştü ve Hüsnü Yaman’dan birlik sözü aldı. Yaman ise daha sonra İzmir’de teşkilatı oluşturmak için Refik Şevket İnce ile görüşerek Bayar’a olumlu yanıt verdi¹⁹¹.

¹⁹⁰ Hasan Mert, *Necdet Öklem ve 1940-1960 İzmir’de Siyasi Hayat*, Ege Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1995, s.39.

¹⁹¹ Tekin Erer, *a.g.e.*, s. 234-235.

Celal Bayar İzmir’de parti örgütlenmesi için ilk görevi Ferit Eczacıbaşı’na önermişti. Ancak Eczacıbaşı siyasete aktif olarak katılmak istemediğini belirtip Bayar’a Ekrem Hayri Üstündağ’ı önermişti. Bayar bu öneriyi sıcak karşılamış ve Üstündağ’la bir görüşme yaparak DP’nin İzmir örgütlenmesinin temelini atmıştır¹⁹².

Parti kurulduktan sonra 11 Şubat’ta İzmir’e gelen Celal Bayar, teşkilatı kurmak için arkadaşları ile görüşmelerde bulunmuş ve 12 Şubat’ta İzmir müteşebbis heyetin beyannamesi vilayete verilmek üzere hazırlanmıştır. Yine aynı gün Yeni Asır’a bilgi veren partili birisi şunları söylemiştir : *“Parti İzmir teşkilatının faaliyete geçeceği tabiidir. B. Celal Bayar halkın ve dostlarının gösterdikleri alakadan son derecede memnundur. İzmir şubesinin açılması için herhangi bir tören yapılması hatırdan geçmemiştir ve geçmemektedir. Ortada törenlik bir iş mevcut olmadığı meydandadır. İzmir ilçelerinden B. Celal Bayar’a bazı müracaatlar, vaki olmuştur ve olmaktadır. İzmir müteşebbis heyeti faaliyete geçtikten sonra müracaatlara göre ilçelerde bu gibi zevatin (kişilerin) vazifelendirilmeleri mümkündür”*¹⁹³.

Demokrat Parti İzmir Teşkilatının ilk isimleri şu listeden oluşuyordu¹⁹⁴:

Başkan -Ekrem Hayri Üstündağ – Doktor

Mustafa Haydar Nazlı- Tüccar

Harun İlmenler- Profesör

Haydar Dünder - Tüccar

Hayri Gönen – Ticaret Bankası Müdürü. Bu kişiler İzmir içinde sevilen ve saygın insanlardı.

İzmir merkez teşkilatını kurduktan sonra Demokrat Parti, İzmir’in ilçelerinde de hızla örgütlenmiştir¹⁹⁵. Demokrat Parti ilçe örgütlerine, CHP’den toplu geçişlerin

¹⁹² Yaşar Aksoy, *a.g.e.*, s. 252.

¹⁹³ *Yeni Asır*, 12 Şubat 1946.

¹⁹⁴ *A.g.g.*, 14 Şubat 1946.

yaşandığı haberleri gazetelerde yer alırken, partinin kuruluş yılı içerisinde İzmir'e gelen Adnan Menderes, verdiği bir demeçte; İzmir'deki havayı çok iyi bulduğunu söylemiş, olumsuz gayretlere rağmen, DP'nin yurdun her tarafında büyük ilgiyle karşılanmasının memnuniyet verici olduğundan bahsetmiştir. Ona göre önemli olanda bu başarıdır¹⁹⁶. 22 Aralık 1946'da toplanan DP İzmir Kongresine göre; DP 1 Şubatta Urla'da, 17 Şubatta İzmir Merkez'de, 1 Martta Dikili'de ve Kemalpaşa'da, 4 Nisan'da Tire'de faaliyete geçmiştir¹⁹⁷.

1948'in Ocak ayında İstanbul İl Başkanı Kenan Öner'in istifa etmesi üzerine DP içinde bir buhran meydana gelmişti. 7 Şubatta ise Demokrat Parti Meclis Grubu ile Yönetim Kurulu arasında anlaşmazlık çıkmış, Celal Bayar Meclis Grup Başkanlığından istifa etmişti¹⁹⁸. 24 Şubatta Bayar İzmir'e gelmişti. Bu seyahat DP yönetim kadrolarının İzmir'de toplanması demekti¹⁹⁹. İzmir'deki teşkilatlanmayı güçlendiren bu gelişme ile birlikte 1950 seçimlerine kadar İzmir, DP'nin en güçlü kalesi ve propaganda merkezi olacaktı.

DP'nin 1950 yılı başındaki İzmir İl Kongresinin raporuna göre İzmir'deki teşkilatlanma sayıları şu şekildedir: 20 İlçe kurulu, 47 Bucak, 140 Mahalle Ocağı, 541 Köy ocağı faaliyettedir. İlk 643 köyünden 102'sinde hala DP teşkilatı yoktur. Bununla beraber 1949 yılı içerisinde muhtelif ilçelerde yeniden 33 köy ve mahalle ocağı kurulmuştur. Bütün İl teşkilatına kayıtlı üye adedi 1948'de 115.947 iken 25.863 kişi artarak 1949 yılında 141.145 üyeye çıkmıştır²⁰⁰. Bu rakamları seçmen sayısına uyarlırsak İzmir'de DP'nin kazanmasının garanti olduğunu söylemek doğru olacaktır. Nitekim ocak ayında yapılan bu kongreden sonra da yeni teşkilatlar kurulmuş, yeni üye kayıtları yapılmıştır.

¹⁹⁵ O dönemin gazeteleri incelendiğinde, haftanın birkaç günü, yeni teşkilatların kurulduğu, yeni üyelerin DP'ye katıldığı haberlerinin yayınlandığı görülmektedir.

¹⁹⁶ *Yeni Asır*, 1 Nisan 1946.

¹⁹⁷ *A.g.g.*, 23 Aralık 1946.

¹⁹⁸ *Cumhuriyetin 75 Yılı 1923-1953*, C.I, Yapı Kredi yay., İstanbul, 1998, s. 317.

¹⁹⁹ Türkmen Parlak, *Yeni Asır'ın İzmir Yılları*, C.II, Yeni Asır yay., İstanbul, 1989, s. 587.

²⁰⁰ *Yeni Asır*, 29 Ocak 1950. İzmir DP İl İdare Kurulunun senelik faaliyet raporunun tamamı için bkz. *Demokrat İzmir*, 29 Ocak 1950.

Sonuç olarak; DP'nin İzmir'de merkez ve ilçeler bazında teşkilatlanması, 1950 senesinde hemen hemen tamamlanmış durumdadır. Sadece birkaç ilçede güçsüz olan DP çoğunluğu elde etmenin rahatlığıyla hareket etmiştir.

3 - İzmir Basını'nın Bakış Açısı

İzmir basını köklü bir tarihe sahiptir. İzmir'de 19. yüzyıldan itibaren ticari yapının dönüşmesiyle tüccarlar arasında iletişim kurma konusunda bir ihtiyaç belirir. Gazeteciliğin gelişmeye başlaması da bu döneme rastlar. İzmir, Osmanlı döneminde basının beşiği olur²⁰¹. Bu tarihten sonra milli mücadele ve cumhuriyet dönemlerinde İzmir'de birçok gazete çıkmış, ülke çapında etkin olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında, okuma yazma oranının oldukça düşük olmasına rağmen, 1928'de Latin harflerine geçilip okuma-yazma seferberliği başlatılınca, bu oranda önemli bir değişim olmuştur. O dönemde radyo yaygın olmadığından gazeteler halkla - hükümet (ve icraatları) arasında bir köprü görevi görmüştür. Bu açıdan bakıldığında, geniş halk kitlelerini etkilemek açısından basın, önemli bir araç haline gelmiştir.

Savaş yıllarında hükümet, basını kısıtlayıcı birçok önlem almıştır. Özellikle 1939-41 yılları arasında bu yasaklar öyle bir hal almıştır ki; artık neyin yazılmayacağı değil, nelerin yazılabileceği hükümet tarafından belirlenir hale gelmiştir²⁰². Gazetelerin üzerindeki bu baskı elbette ki hükümete ve Milli Şef'e karşı öfkeyi de beraberinde getirmiştir. İzmir basını genel olarak cumhuriyetin ilkelerini benimsemişti. Demokrasiyi cumhuriyetin vazgeçilmez bir unsuru olarak görmekteydi.

Demokrat Parti İzmir'de teşkilatlanırken Yeni Asır'ın yazarlarından Şevket Bilgin şu yorumlamada bulunmuştur: “ *Ankara ve İstanbul'dan sonra en büyük şehrimiz olan İzmir'de yeni partinin kendisine geniş bir faaliyet sahası hazırlamaya önem vermesi kadar tabii bir şey yoktur...mühim bir nokta Ege halkının iktisadi bakımdan teşkilatlanma yolunda diğer şehirlerimizden ileri ve ümitli bir durum arz etmesidir. Gerçek demokrasinin terbiye eden ve yükselten icaplarına uymak lüzumunu kati zaruret saydığımız şu zamanda siyasi partiler için iktisadi faaliyet sahasından daha verimli bir*

²⁰¹ Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, *a.g.e.*, s.63-64.

²⁰² Bu konuyla ilgili örnekler için bkz. Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 2. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003. s. 168-169.

faaliyet sahası elbette düşünülemez. Varlığın mayasını büyük kitle içinde arayan bir parti her şeyden evvel ona sokulmanın yollarını aramak ve bulmak zorundadır...Ele alacağımız hiçbir mesele ,hiçbir teşebbüs tasavvur edilemez ki sayısı 15 milyona yaklaşan Türk Köylüsünün hakiki ihtiyaçlarına cevap vermedikçe bizi yeter derecede tatmin edebilsin...Şimdiye kadar Manisa, Aydın, Akhisar, Ödemiş gibi belli başlı merkezlerde DP teşkilatı faaliyete geçmiştir. Bundan şu manayı çıkarıyoruz ki yeni parti iktisaden teşkilatlı büyük istihsal(yapısal) sahalarına sokulmağa hususi bir değer atfetmektedir”²⁰³. İşte bu noktada DP’nin İzmir için düşündüğü stratejinin ne olacağı ön plana çıkmıştır. İzmir geniş bir seçmen kitlesine dayanan ve diğer Anadolu şehirlerine nazaran oldukça gelişmiş bir yerleşim bölgesidir. Bu yüzden daha önceden de değindiğimiz gibi İzmir’in nelerle ilgilendiği nelere olumlu, nelere olumsuz baktığı kendisini hedef kitle seçmiş olan partilerce çok iyi bilinmeli ve ona göre hareket edilmelidir. İşte Demokrat parti bu aşamada başarısını gösterecektir. Demokrat Parti’nin İzmir’deki en büyük destekçilerinden biri Yeni Asır olmuştur. İlk kurulduğu zamanlarda bile partiye umutla bakan gazete baş yazılarında bu olayın önemini vurgulamaktan geri kalmamıştır: “Türk demokrasisinde tek programın rakipsiz hakimiyeti ortadan kalkmış, fikir ve içtihat ufukları birden genişlemiştir”²⁰⁴.

Ülke çapında da etkisini gösteren Yeni Asır gibi bir gazete çıkaran İzmir, yazılı basında milli mücadele döneminden beri etkinliğini sürdürmüştür. Yeni Asır Demokrat Parti’nin ilk kurulduğu senelerde objektif bir tavır sergilese de partiye karşı bir sempati duymaktadır. İlk olarak Bilgin Ailesi tarafından Selanik’te kurulan Yeni Asır daha sonraları İzmir’de çıkmaya başlamıştır. Özünde Liberal eğilimlere sahiptir²⁰⁵. Bu yüzden DP ile ilişkiler çoğunlukla olumludur. Birçok değerli ve etkin yazara sahip gazete Türkiye’ye demokrasinin gelmesi arzusunda makaleler yazmıştır. Gazetenin baş yazarlarından M. Tuncer, Demokrat Parti’nin 1946 Seçimlerine gireceğini açıklaması ile ilgili olarak uzun bir yazı yazmıştır. Özetle şu yorumda bulunmuştur: Demokrat Parti’nin seçimlere girmesi sevindiricidir. Demokrat Parti’nin seçimlere girmesinin ülkenin Demokrasi hareketi üzerine etkisi oldukça önemlidir. Asıl sorun ‘bir parti’ değil, ‘tek parti’dir. Halkın görüşü muvafık ve partici gazetelerin tek taraflı görüşü

²⁰³ “Demokrat Parti Teşkilatlanırken”, *Yeni Asır*, 12 Şubat 1946.

²⁰⁴ *A.g.g.*, 12 Ocak 1946.

²⁰⁵ Oğuz Arı, *İzmir’de Kitle Haberleşmesi*, Türk Sosyal Bilimler Derneği yay., Ankara, 1972, s. 36.

halkta yoktur. Vatandaşların büyük çoğunluğu ne bir tarafı ne de ötekini suçlama yoluna girmek taraflısı değildir. Vatandaş ne Halk Partisi'ne ne de Demokrat Parti'ye düşman olmamıştır ve olmayacaktır. Vatandaşlar mecliste çoğunluğu kazanacak parti ne olursa olsun, onun karşısına kuvvetli bir muhalefet partisi bulunmasını istiyorlar. Milletin her şeyden fazla istediği şey açık özlülük ve açık sözlülüktür. Bundan dolayı Demokrat Parti er meydanına dönüş kararı, millet arasında tatmin edici bir karar olarak karşılanmıştır²⁰⁶.

İzmir'de yine ses getiren bir diğer gazete ise Demokrat İzmir olmuştur. 1947 yılında Ekrem Hayri Üstündağ'ın yayınlayıcısı olarak kurduğu gazete, DP'nin bir yayın organı olarak çalışmıştır²⁰⁷.

İzmir Basını, DP'yi desteklerken, CHP bundan endişeye düşmüş ve bazı önlemler almak istemiştir. Bu sebeple Menderes'in meclisteki bir konuşmasını gazetelerinde yazan 8 gazeteci hakkında tutuklama kararı çıkarılmıştır. Gazetecilerin beraat ettiği duruşmaya, Menderes bizzat kendisi katılmış, gazetecilerin mahkum edilmesi halinde, milletvekilliğinden istifa edip, kendisinin de yargılanmasını isteyeceğini söyleyerek, sanıklara moral vermeye çalışmıştı²⁰⁸.

1950 yılının başlarında İzmir CHP İl Kongresini haber yapan Yeni Asır, kongre raporunu tam metin olarak vermiş, ancak her maddenin altına CHP'yi küçümseyen bir yazı koymuştur²⁰⁹. Bunun yanı sıra o dönemde M. Tuncer'in yazdığı 'Halkçı Olmayan CHP' adlı makalede Tuncer, açıkça CHP'nin küçük bir zümreye hitap eden bir parti olduğunu, geniş halk kitlelerinin çıkarlarını korumadan bu küçük zümreye hitap ettiğini ve seçimlerde artık yerini DP'ye bırakması gerektiğini savunuyordu²¹⁰.

²⁰⁶ "Er Meydanına Dönüş", *Yeni Asır*, 18 Haziran 1946.

²⁰⁷ Oğuz Arı, *a.g.e.*, s. 36.

²⁰⁸ Orhan Cemal Fersoy, *Bir Devire Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, Hun yay., İstanbul, 1978, s. 205-206.

²⁰⁹ *Yeni Asır*, 8 Ocak 1950.

²¹⁰ *A.g.g.*, 6 Ocak 1950.

C - DEMOKRAT PARTİ CUMHURİYET HALK PARTİSİ İLİŞKİSİ

1 - Genel Durum

DP'nin ilk kurulduğu zamanlarda parti ile ilgili olarak bir “muvazaa partisi” olduğu söylentisi dolaşıyordu. Celal Bayar’a bununla ilgili bir soru yöneltilmesi sonucunda şu açıklamayı yapmıştır: *“Bu söylentileri ahlâk kaideleri ile telif imkân yoktur. Ortada ne böyle bir muvazaayı kabul edecek ne de teklif edecek kimse yoktur. Böyle ciddî bir meselenin hafifliklere tahammülü yoktur. Biz, memleket menfaatine büyük bir hamle yaptığımıza kani bulunuyoruz. Samimî arzumuz şudur: Memlekette millî iradenin, millî hâkimiyetin tahakkuku ve bunların kanuna uygun olarak tecellisi”*²¹¹. Parti kuruluşunu tamamladıktan sonra CHP, ilk tedbir olarak DP’ye karşı ülkeyi 23 bölgeye bölerek her bölgeye bir müfettiş göndermişti. Celal Bayar’a göre bu müfettişler; gittikleri bölgede Halk Partisi’nden Demokrat Parti’ye doğru başlayan akımı durdurmaya, illerde devlet idaresini Demokrat Parti’ye karşı kullanmaya çalışıyorlardı²¹². CHP, yeni partinin kuruluşuyla beraber kendi içinde ve bazı yasalarda değişiklik yoluna gidiyordu. 10-11 Mayıs’ta toplanan CHP Kurultayı önemli kararlar alıyordu. İlk parti programında yer alan ‘değişmez başkan’ ibaresiydi. Bunun yerine ‘parti başkanı, 4 yıllık süre için parti milletvekilleri tarafından seçilir’ maddesi getiriliyordu. Ayrıca tek dereceli seçim sistemini benimsediklerini söyleyip, sınıf esasına dayalı cemiyet kurmayı kabul ediyorlardı²¹³. Bunun yanında köylü ve işçi kesime de hitap etmeye çalışıyordu. İlk olarak ‘Toprak Kanunu’ çıktı. Arkasından 23 Ocak 1946’da, Toprak Mahsulleri Vergisi kaldırıldı. Yine Ocak ayında, bu sefer işçiler yararına, İşçi Sigortaları Kanunu yürürlüğe kondu. Çalışanların genel seviyesinin yükseltilmesini, sosyal güvenliğin sağlanmasını içeren Çalışma Bakanlığı Kuruluş Kanunu kabul edildi²¹⁴.

Kurulduğu yılın nisan ayında DP ile CHP arasında sorunlar büyümeye başlamıştır. Belediye seçimlerinin mayıs ayında yapılmasına karşı çıkan DP, CHP’yi ‘memlekette tek parti idaresinin idamesi isteniyor’ şeklinde eleştirirken CHP ‘ Halk

²¹¹ *Son Posta*, 8 Ocak 1946.

²¹² Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, Baha Matbaası, ş.y.,t.y., s. 50.

²¹³ *Yeni Asır*, 11 Mayıs 1946.

²¹⁴ Cem Eroğul, *a.g.e.*, s. 35.

Partisi böyle bir şey yapmaz' diyerek cevap veriyordu²¹⁵. Demokrat Parti seçimlere girme kararını aldıktan sonra bir beyanatta bulunarak CHP'ye karşı çıkışını sürdürmüştür. Bu beyanatta; seçimlerin tacili kararı, Halk Partisi'nin her ne pahasına olursa olsun memlekette ciddi bir muhalefete yer vermemek maksadı ile hareket ettiği kanaatini verir ifadesi yer alırken; her iki seçimin de öne alınmasının asıl nedeninin diğer partilerin teşkilatlanmasına ve gelişmesine izin vermemek olduğu ve CHP'lilerin en başta gelen amaçlarının bu olduğu belirtilmiştir. Demokrat Parti'nin, milletvekili seçimlerine, yalnız ve yalnız memleketteki yüksek çıkarların gösterdiği yolda yürümek ruh ve kaygısı içinde olarak girdiğini açıklamaya çalışmıştır²¹⁶. Adnan Menderes İzmir'de yaptığı bir basın toplantısında ise şu sözlere yer veriyordu: “ *Bazı mahalli idare amirleri ve devlet memurlarının taşıdıkları memuriyet sıfatının kendilerine yüklediği kayıtlara hiç ehemmiyet vermeyerek ve tıpkı partili imişler gibi bu gayret ve faaliyetlere bütün hizmetleriyle katıldıklarını ve kendilerini kaptırdıklarını görmekten teessür duymaktayız* ”²¹⁷

1946 seçimlerinden sonra mecliste ve ülke içinde sert bir hava esmiştir. Seçimlere hile katıldığı yönündeki düşünceler destek bularak büyümüştür. Bu baskılar sonun da istifa eden Şükrü Saraçoğlu'nun yerine Recep Peker geçerek 5 Ağustos 1946'da yeni hükümeti kurdu²¹⁸. Recep Peker sert bir politika izleme taraftarıydı. Hatta 1925 yılında içişleri bakanlığından Fethi Okyar'ın uysal politikası yüzünden istifa etmişti²¹⁹. Peker'in sert politikası her ne kadar DP'yi ezer gibi görünse de bu durum aslında DP'nin kullandığı seçim politikalarından biri oldu. CHP, iktidarı kötüye kullanıyor söylemleri, halkı DP'ye bir kat daha yaklaştırmıştır. Halk DP ile bütünleşerek aynı kaderi paylaşmanın verdiği empati ile iktidara güvenini iyice yitirmiş, DP'yi kurtuluş yolu olarak görmeye başlamıştır.

Demokrat Parti yaptığı iki büyük kongrede de Ana Davalar Komisyonu'nun hazırladığı 'Hürriyet Misakı' ve 'Milli Teminat Andı' ile , CHP'ye ve hükümete

²¹⁵ *Yeni Asır*, 30 Nisan 1946.

²¹⁶ *Yeni Asır*, 19 Haziran 1946.

²¹⁷ *A.g.g.*, 1 Nisan 1946.

²¹⁸ Fahir Giritlioğlu, *a.g.e.*, s. 198.

²¹⁹ *A.g.e.*, s. 198.

demokratik olmaları yönünde telkinlerde bulunmuşlar, bu iki sözleşmeye uyulmaması halinde sine-i millete dönecekleri tehdidini her daim kullanmışlardır.

DP – CHP çekişmesinde oldukça üzücü olaylar da yaşanmıştır. 1946 ve 1950 Seçimleri öncesinde her iki partiden de bir çok taraftar birbirleriyle çatışmalara girmiş ölümler ve yaralanmalar gerçekleşmiştir.

2 - Demokrat Parti'nin Birinci Kongresi

Demokrat Parti'nin birinci kongresi, partinin kuruluş yıldönümü olan 7 Ocak 1947'de Ankara'da Ulus Meydanı'ndaki Yeni Sinema'da yapıldı ve 11 Ocak günü sabaha karşı dağıldı. Kongreye 906 delege katıldı²²⁰. Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi, Türk siyasal hayatı açısından önemli bir yer tutar. Cumhuriyetin ilanından beri Türkiye'de ilk defa bir muhalefet partisi, baştan sona hürriyetçi bir kongre topluyor ve iktidara açıkça kafa tutarak, aldığı kararların uygulanmaması durumunda iktidarı milletin yargısına terk edeceğini gür bir sesle ilan ediyordu²²¹. Demokrat Parti'nin bu kadar cesur davranması o dönem açısından büyük halk kitlelerini peşinden sürükleyen etkin bir güç haline gelmesi ile açıklanabilir. Gerçekten de Demokrat Parti tüm yurttan örgütlenmesini başarıyla sağlamış ve halkla iç içe olmayı başarabilmiştir. Sahip olduğu bu özellik ile de CHP'ye karşı büyük avantaj elde etmiştir. DP, halka isteklerini ve daha önemlisi istediğini söyleme fırsatı vermişti. Ama halk hala iktidardan çekiniyordu. Samet Ağaoğlu yaptığı bir yurt gezisinden şu anekdotu aktarmaktadır. *“Bala'nın bir köyünde oturuyoruz. Jandarma çavuşu da yanımızda. Köylü bize, biz onlara bakıyoruz. Çavuş, “konuşun” diyor, “ne derdiniz varsa söyleyin, işte beyler sizi dinlemeye gelmişler.”... Orta yaşlı bir köylü başını salladı: Doğru söylersin Çavuş. Fakat beyler gidince şu kırbacı sırtımızda şaklatacaksın”*²²². Halk Demokrat Parti'ye güveniyordu. Ancak bunu açıkça ifade etmek dönemin koşullarında zor olacaktı. Bu durumun farkında olan Demokrat Parti, iktidarın eziyetinden kaçanların yuvası haline gelerek güçlenecek ve sonunda 1950 Mayısında iktidara geçecekti. Burada kısaca bir noktaya değinmek gerekirse halkın Demokrat Partiyi “kimi kime şikayet edeceksin?” sorusuna

²²⁰ Tekin Erer, *a.g.e.*, s. 375. Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.46.

²²¹ *A.g.e.*, s.46.

²²² Samet Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.7.

yanıt olarak gördüğünü de söylemek mümkün. Halk ilk kez şikayetlerini bildirecek bir kurum bulmuştu. Parti hakkında ortaya atılan muvazaa bir kurum olması söylentileri bu duruma gölge düşürse de DP'nin bu alanda başarılı olduğunu söylemek doğru olacaktır. Ancak şunu da söylemekte fayda vardır ki; her ne olursa olsun bir siyasi parti her zaman için çıkar gruplarının desteklediği bir kurum olmuştur. DP desteğinin büyük bölümünü kırsal kesim toprak sahiplerinden alıyordu²²³.

İşte Demokrat Parti'nin birinci yılında topladığı ilk Kongresi böyle bir halk desteğinin çerçevesinde toplanmıştır. Kongre'de ilk sözü Celal Bayar almıştır. Bayar konuşmasında ; Demokrat Parti'yi, Türk milletinin bizzat kurduğu ve yarattığı ilk parti olarak nitelmiştir. Bunun yanı sıra parti ve üyeleri hakkında asılsız dedikodular çıktığını ve bunları yapanlar arasında -Halk Partisi haricinde- tarafsız olması gereken kişilerin (devlet memurları) ve Halk Partisine mensup gazetecilerin de bulunduğunu söylemiştir. Sözlerini seçimlerde yapılan usulsüzlüklere getiren Bayar, Meclis içinde, CHP üyelerinin demokratik olmayan bir şekilde DP'yi dikkate almadıklarını belirterek ilk günkü konuşmasını alınması gereken 3 tedbiri sıralayarak sona erdirmiştir²²⁴. Bu tedbirlerden ilki, vatandaş hak ve hürriyetlerini bozar nitelikteki ve Anayasanın metnine ve ruhuna uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması, ikincisi, milli egemenlik prensibini koruma altına almak amacıyla seçim kanunun güvenceli hale getirilmesi, üçüncüsü ise devlet başkanlığı ile parti başkanlığının birbirinden ayrılmasıdır²²⁵. Bu üç nokta aynı zamanda tüm kongrenin ana temasını oluşturmuştur. Arica ilk gün Ege bölgesi delegeleri tarafından verilen bir önergeyle, bu davaların özel bir komisyon tarafından incelenmesi oy birliği ile kabul edilmiştir²²⁶. Ana Davalar Komisyonu adı verilen bu komisyonun başkanlığında ise Adnan Menderes vardı²²⁷. Komisyonu oluşturan diğer üyeler illerden gelen en seviyeli delegelerden oluşuyordu. Ancak komisyona üye olmayanlar da söz alıp konuşabiliyorlardı. Bu komisyonun görevi önemliydi. Çünkü bu komisyonun hazırlayacağı raporlar Demokrat Parti'nin genel politikasını tespit edecek ve rapor, Büyük Kongre'nin kabulü durumunda, parti

²²³ Feroz Ahmad, *Cumhuriyetin 75 Yılı 1923-1953*, s. 286.

²²⁴ Tekin Erer, *a.g.e.*, s.377-383.

²²⁵ Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s.109.

²²⁶ Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.47.

²²⁷ Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s.110.

politikası olarak uygulanacaktı²²⁸. Kongrenin geneline bakıldığında bir çok delegenin söz aldığı görülmektedir. Düşüncelerini özgürce ifade edebildikleri bu ortamda delegeler, DP'nin iktidara gelmesi halinde, Türkiye'nin daha demokratik bir şekilde yönetilebileceği inancına sahip olmuşlardır. Kongrede geçen konuşmalar öyle bir hal almıştır ki; Konya delegesi Hikmet Ölçmen'in konuşmasını, sadede gelmesi için kesen kongre başkanına delegelerden itirazlar gelerek Ölçmen'e: "İstedğin kadar konuş. Şimdiye kadar susturulan ve konuşturulmayan milyonlar namına konuş. Sabaha kadar istersen konuş" şeklinde destekler geliyordu²²⁹. Basit gibi görünen bu itiraz aslında Demokrat Parti'nin her yörede iktidara gelmesini sağlayacak bir düşüncenin ürünüdür. İyi yada kötü hiçbir söz hakkının tanınmadığı, basın özgürlüğünün kısıtlandığı, ekonomik sıkıntıların ağır olarak yaşandığı bir Türkiye'de böyle bir kongrenin yapıp herkese konuşma özgürlüğünün verilmesi, hem delegeler hem de kongrenin yapıldığı süre içinde Ulus Meydanı'nda toplanan insanlar açısından umut verici bir durum haline gelmiştir. Böyle bir durum, Demokrat Parti gerçeği ne olursa olsun böyle bir atmosferi yaşatması açısından Türkiye'nin siyasal hayatında mihenk taşlarından biri olarak anılmasına sebep olacaktır.

Kongreye CHP için bir loca ayrılrsa da ilk gün bu locada hiçbir Halk Partili görülmemiştir. Kongrenin ilk iki günü boş kalan locaları üçüncü gün CHP üyeleri tarafından dolduruldu. Ancak, bir küçümseme konusu yapılarak bu localara CHP'nin dördüncü, beşinci sınıf adamları gönderilmişti²³⁰.

a - Kongre'de Görüşülen Konular

Kongre daha önce de belirttiğimiz gibi büyük bir öneme sahipti. Kongrenin önemli özelliklerinden biri, istisnasız söz isteyen herkese söz verilmesiydi. Amaç, DP içinde herkesin söz sahibi olduğu ve fakirinden zenginine, işçisinden köylüsüne herkesin bu parti için önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamaktı. Hatta kongrenin sürdüğü bir günde müzakerelerin yeterli oldu kararı çıkmasına karşılık Refik Koraltan söz aldı: "*Ne yapıyorsunuz arkadaşlar? Kilometreleri aşarak buraya gelmiş ve*

²²⁸ Celal Bayar, *a.g.e.*, s. 69.

²²⁹ Tekin Erer, *a.g.e.*, s.385. Rıfık Salim Burçak, *a.g.e.*, s.110.

²³⁰ Tekin Erer, *a.g.e.*, s.388.

*tamamen hür olarak konuşmaya susamış halk temsilcilerini takrirle susturmak mı istiyorsunuz? Bırakalım arkadaşlar hislerini ve fikirlerini ifade etsinler. İstifade ediyoruz ve istifade edeceğiz*²³¹. Daha sonra söz alan Nazif Kaynar, valilerin halk tarafından seçilmesi gerekliliğini vurgularken, bu teklif delegeler tarafından oldukça beğenildi ve kabul edilmesi yolunda tezahürat yapıldı. Daha sonra söz alan General Sadık Aldoğan; devletçiliğin beş on fabrika yapıp, bu fabrikaların sırtını da devlete dayayıp, onları imtiyazlı bir şirket haline sokarak halkı soymak olmadığını, millet için faydalı olan işlerin tek elden yani devlet tarafından yapılması olduğunu söylemiştir. Bu konuşmadan sonra oturum kapatılırken İzmir delegelerinden biri kürsüye çıkarak, o güne kadar dile getirilmeyen bir konuyu açıyordu. 21 senelik işçi olduğunu söyleyen delege işçilerin durumunun vahim olduğundan söz ederek, işçilerin komünist damgası yediğini ancak bunun doğru olmadığını işçi haklarının tanınması gerektiğini belirtiyordu²³². Kongrenin yapıldığı dördüncü gün, parti bütçesi raporu üzerinde duruldu. Yeni yıla 1000 kûsur lira bütçe açığıyla giren partinin bu açığını hemen orada İstanbul delegesi Nuri Leflef ödedi. Delegelerden gelen “memleketi soyanların kulakları çınlasin” sesleri sonunda Hamdullah Suphi Tanrıöver ile öteki Halk Partililer salondan ayrıldılar²³³. Daha sonra tartışmalara yol açacak bir konu ortaya atıldı. Bu konu milletvekili adaylarının belirlenmesi ile ilgiliydi. Milletvekili seçimlerinde adayların, il kurulları tarafından tespit olunacağını, genel merkeze bildirileceğini ve genel merkez isterse bunlar üzerinde değişiklik yapabileceğini bildiren maddeye ilk itiraz Tekirdağ delegesi Zeki Erataman’dan geldi. Ona destek veren Sedat Bacın ise “Biz CHP miyiz ki yukardan tayinler yapacağız” diyordu. Celal Bayar bu maddeyi savundu ve kendilerine inanmalarını söylediye de, maddenin yeni bir şekle sokulması kararlaştırıldı²³⁴. Kongreden çıkan bir başka karar ise, bundan sonraki tüm belediye seçimlerine katılma konusunda ilke kararı alınmasıydı²³⁵.

Kongrede DP’nin yapısını gösterecek çeşitli maddeler de ortaya atılmıştı. Bunlardan biri, ortaokul ve liselerde kız ve erkek öğrencilerin ayrılması hakkındaki

²³¹ *A.g.e.*, s.389.

²³² *A.g.e.*, s. 390-392.

²³³ Mahmut Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, Kaynak yay., İstanbul, 1982, s.154.

²³⁴ Tekin Erer, *a.g.e.*, s.392-393. Mahmut Goloğlu, *a.g.e.*, s.155.

²³⁵ *Cumhuriyetin 75 Yılı 1923-1953*, s. 301.

maddeydi. Bu maddeye, Avukat Mediha Dikmen karşı çıkararak karma öğrenimin kaldırılmasının değil, ahlakın düzeltilmesinin gerekli olduğunu söyledi ve madde rapordan çıkarıldı²³⁶. Madde rapordan çıkarılsa bile böyle bir görüşün ortaya atılması DP'nin içinde aslında laiklik ilkesini benimseyememiş insanların olduğunu gösterir. Eğitimle ilgili başka bir sorun ise Köy Enstitüleri ile ilgiliydi. Bir delege göre Köy Enstitülerinden yetişen öğretmenler bilgili değildi. Eski bir müfettiş olan Hikmet Başaran'a göre ise Enstitülerin hali içler acısıydı. Milyonlarca lira heba olmuştu. Bu teşkilat kökünden yıkılmalıydı²³⁷. Kongrede görüşülen bir başka ilginç konu ise aidatlarla ilgiliydi. Bursa delegesi Fuat Arna, köylülerden partiye üyelik parası istenmemesini talep etmiştir. Köylü serbest bırakılırsa görülecektir ki CHP'nin zorla aldığı çok fazlasını kendi gönülleriyle vereceklerdir. Emin Sazak ise bazı bölgelerin fakir olduğunu bu yüzden o bölgelere oranla daha zengin bölgeler olan İzmir, Bursa, Manisa ve Adana gibi yerlerde keselerinin ağzının açılması gerektiğini söylüyordu²³⁸. Böylelikle köylülerin gönlünü almaya çalışan DP'liler CHP'yi de köylüleri sömürmekle eleştiriyorlardı. Kongre, bu ve bunun benzeri bir çok konuşmayla dolu dolu geçmiştir. Kongrenin son gününün gecesinde, Ana Davalar Komisyonu Hürriyet Misakı'nı açıklayarak kongrenin en önemli olayını gerçekleştirmiştir.

b - Genel Başkanlık Seçimi ve Hürriyet Misakı

Kongrenin son günü 'Hürriyet Misakı'nın açıklanacağı bildiriliyordu. Hürriyet Misakı, Ana Davalar Komisyonu'nun kongre boyunca yaptığı değerlendirmelerden oluşuyordu. Celal Bayar'a göre bu bildiri Türk demokrasinin kaderini değiştirmiştir²³⁹. Aynı zamanda Adnan Menderes'in politika sahnesindeki yerinin belirlemesi açısından

²³⁶ Mahmut Goloğlu, *a.g.e.*, s.155.

²³⁷ Tekin Erer, *a.g.e.*, s.397-398. Oysa Oktay Gökdemir'e göre DP'nin amacı farklıdır: “Zira enstitüli öğretmenlerin köyün feodal yapısını dönüştürmek için yapmış olduğu çalışmalardan olumsuz bir şekilde etkilenen toprak ağaları ve eşraf, kendi sınıfsal tercihlerini siyasal iktidara yansıtacak bir siyasal partiye kavuşmuşlardı. Onlara göre okumak, aydınlanmak köy çocuklarına göre bir iş değildi. Onlar ancak ağanın marabası, yandaşması, davar sürüleri peşinde sığırtmaç olabiliyorlardı. Enstitülerin kurulmasına 1940'lı yılların başında büyük çaba harcamış CHP ise oy kaygısı nedeniyle DP taraftarlarının bu haksız eleştirileri karşısında geri adım atmıştır”. *Cumhuriyet*, 17.04.2000.

²³⁸ Tekin Erer, *a.g.e.*, s. 395. Burada ilgi çekici bir durum vardır. Köylülerin gönlünü onlardan aidat ve yardım almayarak kazanmaya çalışan parti, diğer bölgelerden – ki bu bölgelerde bahsettiği kişiler büyük toprak sahipleri ve tüccarlardır- kesenin ağzını açmasını istemiştir. Bu da gelecekte iktidara gelmeleri halinde bu bölgelere ve kişilere imtiyaz sağlanacağını göstergesi olacaktır.

²³⁹ Celal Bayar, *a.g.e.*, s.71.

da büyük öneme sahip olan bu çalışma, parti içinde iki ayrı düşüncenin de Menderes tarafından uzlaştırılmasına neden olmuştur. Karşıt görüşlerden biri; Kenan Öner, Samet Ağaoğlu, Mükerrerem Sarol, Osman Kapani'nin önderliğinde gelişen meclisten çekilme fikriydi. Bu grup, iktidarı milletle karşı karşıya getirmenin faydası olacağı görüşündeydiler. Diğer düşünce ise, Refik Şevket İnce, Ekrem Hayri Üstündağ, Hulusi Köymen'in sözcülüğünü yaptığı ve zaman zaman Fevzi Lütüf Karaosmanoğlu ve Refik Koraltan tarafından desteklenen ılımlı görüştü. Bu grup meclisten çekilme fikrinin tehlikeli olacağı görüşündeydi. Sonuç da Adnan Menderes'in ilk grubu ikna etmesi sonucunda, 'sinei Millet'e avdet' fikrinin öncüsü Kenan Öner hariç, hemen tüm komisyon üyelerinin oybirliği ile 'Hürriyet Misakı' yazıldı²⁴⁰.

Hürriyet Misakı, bir anlamda CHP'ye bir başkaldırıydı. Açıkça CHP'ye tehditler içeren bu bildiri, 1947 yılında henüz bir yılını doldurmuş bir partinin ne kadar güçlü olabileceğinin göstergesi olarak tarih sayfalarına girmiştir. Hürriyet Misakı Kongrenin son günü Kongre başkanı tarafından okundu ve ayakta dinlendi. “...Anayasaya aykırı bulunan kanunların süratle değiştirilmesi, yerine demokratik kanunların konulmasını istiyoruz. Bu hususta Demokrat Parti Meclis Grubu tarafından verilecek takrir kabul edilmediği takdirde Meclis Grubunun Meclis'ten çekilerek milletin sinesine dönmek kararını vermeğe, Genel Merkezi salahiyyettar kılıyoruz. Bu tadirde C.H.P.'yi, kendi kader ve mesuliyetleriyle baş başa ve büyük hakim milletle karşı karşıya bırakıyoruz”²⁴¹.

10 Ocak'ı 11' ine bağlayan gecede, Genel Başkanlık seçimleri de yapılmıştır. Celal Bayar oylamaya katılan 548 delegenin 541'inin oyunu alarak, genel başkanlığa seçilmiştir, Bayar, Merkez İdare Kurulu üyelerini ise aldıkları oy sırasına göre şu şekilde sıralıyordu: Emin Sazak, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Refik Şevket İnce, Feyzi Lütüf Karaosmanoğlu, Cemal Tunca, Yusuf Kemal Tengirşek, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Enis Akaygen, Samet Ağaoğlu, Cemal Ramazanoğlu, Hasan Dinçer²⁴².

²⁴⁰ A.g.e., s.70-71.

²⁴¹ A.g.e., s.71.

²⁴² Tekin Erer, a.g.e., s. 401.

3 - 12 Temmuz Beyannamesi

1947 temmuz ayının başlarında Başbakan Recep Peker ile Bayar arasında sürtüşmeler şiddetli bir şekilde devam etmektedir. Bu durum her iki tarafı da tedirgin etmeye başlamıştır. Muhalefet, Peker’i başına buyruk hareket etmekle suçlamakta ve çekilmesini istemektedir. Peker ise, İnönü’nün ve CHP’nin desteğini arkasında hissetmenin huzuru ile DP’ye saldırmaktadır²⁴³. İnönü ve Bayar arasında görüşmelere neden olan bu siyasi ortam sonucunda, İnönü, Demokrat Parti’ye ve diğer siyasi partilere kolaylık sağlanacağı ve üzerlerindeki baskının kaldırılacağı yolunda teminat vermiştir. İnönü ile Bayar’ın haziran ayı başından beri süren görüşmelerinden (bu görüşmelerinin birinde Başbakan Recep Peker de vardır) sonra; 11 Temmuz 1947 günü İnönü radyodan bir beyanname yayınlamıştır²⁴⁴. Bu beyannamenin özü, partilerin Türk demokrasisinin vazgeçilmez unsurları olduğunun kabulü biçiminde özetlenebilir²⁴⁵. İnönü bu beyanname ile amaçladığı şey halkın hiçbir baskı altında kalmadan iktidarı seçmesi ve partilerin kendi aralarında baskı uygulamamasıdır:

“ Şimdi ben, bu düğümü çözmeğe çalışacağım. Ben idare mekanizmasının baskı yaptığını Hükümet Reisinin kabul etmemesini, bir teminat ifadesi olarak aldım ve bunu Bayar’a söyledim. Ben muhalefet liderinin kanun dışı maksatlar ve metotlar isnadını reddetmesini tatmin edici bir teminat olarak kabul ettim ve Başbakana bunu söyledim. Her iki tarafın da uzun konuşmalardan çıkardığı bu neticelere inanmak istiyorum ve inanıyorum. Bizi bu inanişe getiren bugünkü durumu memlekette siyasi partilerin çalışıp gelişebileceğine kat’i ümit veren ve mühim merhale sayıyorum. İhtilalci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin, iktidar partisinin şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır. Bu zeminde ben Devlet Reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görüyorum.

...

²⁴³ Hikmet Bila, *a.g.e.*, s. 121.

²⁴⁴ Tekin Erer, *a.g.e.*, s.436. Bu beyanat gazetelerde 12 Temmuz günü yayınlandığı için 12 Temmuz Beyannamesi olarak anılmıştır.

²⁴⁵ Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitabevi yay., Ankara, 1995, s.405.

Varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasında temel şartın, yani emniyetin yerleşmesidir. Bu emniyet bir bakımdan memleketin emniyeti manasını taşıdığı için gözümde çok ehemmiyetlidir. Muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidar muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır. Büyük vatandaş kitlesi ise, iktidar şu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığı ile düşünebilecektir. Bu neticeye varmak için karşılaştığım güçlükler çok zaman yalnız ruhi mahiyette olan amillerdir. Bu güçlükleri yenmek için siyasi hayatımızı idare eden, iktidarda ve muhalefetteki liderlerin samimi yardımlarını isterim”²⁴⁶. İnönü iki noktayı vurguluyordu: İktidar açısından artık önemli olan, muhalefetin yasa dışı yollara sapmayacağını bilmesi ve muhalefetin de, iktidarın kendisini boğmak gibi bir amacı bulunmadığına inanmasıdır²⁴⁷

İnönü’nün bildirisinin en önemli noktası, ülkenin geri dönülmez bir biçimde çok partili yaşama geçmiş olduğunu bir kez daha vurgulamış olmasıdır. Bir başka önemli olan nokta da muhalefete verilen güvencelerdi. İnönü, bundan böyle muhalefete baskı yapılmayacağını belirtmekle, ima yoluyla da olsa, o döneme kadar bazı baskıların yapıldığını kabul ediyor ve böylece dolaylı olarak DP’den yana tavır koyuyordu²⁴⁸. 12 Temmuz beyannamesi, iki parti arasındaki siyasal mücadelede bir dönüm noktası olmuştur. O dönem için ortam yumuşamıştır. Ancak DP bu bildiriye alabildiğine kullanmış ve hatta, İnönü’nün CHP’den çekilebileceği söylentilerini dahi yaymıştır²⁴⁹. Sonuç olarak bu beyanname ile Demokrat Parti artık küçümsenmeyecek bir parti olduğunu kanıtlamıştır. Demokrat Parti artık CHP ile eşitti²⁵⁰. DP iktidara karşı güç sağlamıştı. Recep Peker ise muhalefete karşı İnönü’den darbe yemişti.

Ancak 12 Temmuz beyannamesini olumlu karşılamayacak olanlar da vardı. Genel Kuruldaki bazı isimler İnönü’nün Devlet başkanı olarak müdahalesinden ve çıkaracağı beyannameden hiçbir fayda çıkmayacağı görüşünde idiler. Onlar için yapılacak şey, dişe diş, tırnağa tırnak mücadele etmek, bu yol Demokrat Parti’yi ihtilale götürüyorsa, ihtilalin içine atmaktır. Bu aşırı ucun sözcülüğünü Ahmet Oğuz ile Ahmet

²⁴⁶ Tekin Erer, *a.g.e.*, s. 438.

²⁴⁷ Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, 2. basım, Bağlam yay., İstanbul, 1987, s. 60.

²⁴⁸ *Cumhuriyetin 75 Yılı 1923-1953*, s. 303.

²⁴⁹ Hikmet Bila, *a.g.e.*, s. 122.

²⁵⁰ Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, s. 148.

Tahtakılıç yaparken, ılımlı kanadı da Adnan Menderes ve Fuat Köprülü oluşturuyordu²⁵¹.

4 - Milli Teminat Andı (Milli Husumet Andı)

Demokrat Parti, ikinci büyük kongresini 20 Haziran 1949'da Ankara'da toplar. 1200 delegenin katıldığı Kongre'nin gündemini, 21 Milletvekilinin partiden çıkarılması, ara seçimlere katılmama gibi olaylar ile iktidara doğru giden partinin yapması gereken hazırlıklar gibi yoğun başlıklar oluşturuyordu²⁵². Ana Davalar Komisyonunun hazırladığı rapor, kongreye damgasını vurdu. Komisyonun hazırladığı raporda, seçim yasasının değiştirilmesi, seçim güvenliğinin sağlanması ve seçimin adli denetim altında gerçekleştirilmesi isteniyordu. Aksi takdirde DP seçimlere girmeyecekti. Bu rapora iktidar partisi yanlıları, Milli Husumet Andı adını yakıştıırken, basın, Milli Teminat Andı olarak adlandırdı²⁵³.

DP'nin ikinci büyük kongresinin yankıları uzun süre gündemi meşgul etti. Çıkan karar sertti. CHP 1950 seçimlerine kadar DP'yi, halkı kışkırtmak ve ülkedeki birliği bozmakla suçlamış, DP Ankara'da yaptığı kongre'de, Milli Husumet kararı iptal edilmeyecek, iktidar partisi itirafı zünup edip haksızlıkların bundan sonra yapılmayacağını söylerse ikinci kongrenin kararı kendiliğinden düşer, demiştir²⁵⁴. Bu ifade ile DP, aslında çok ince bir yerden yakaladığı CHP'yi, seçim hazırlıkları boyunca her konuda eleştireceğinin ve halka da 'CHP hala bizi eziyor, yaptığı tüm demokrasi yolundaki adımlar teoriden ibaret' imajını yaratmaya çalışacağının sinyalini veriyordu.

²⁵¹ İsmet Bozdağ, *Demirkırat Aldatmacası*, Emre yay., İstanbul, 1991, s. 155.

²⁵² *A.g.e.*, s. 198.

²⁵³ *Cumhuriyetin 75 Yılı 1923-1953*, s. 322.

²⁵⁴ *Yeni Asır*, 8 Ocak 1950.

D – DEMOKRAT PARTİ’NİN İZMİR’DEKİ ÇALIŞMALARI

1 - Kongre Kurultay ve Mitingler

a - 1946 İzmir İlçe Kongresi

1946 yılı sonunda yapılan İzmir İlçe kongresi oldukça ağır bir havada geçmiştir. Kongrenin en tartışmalı konusu seçimlere katılan milletvekili adaylarıydı. Rauf Onursal merkez teşkilatı bu konuda CHP gibi davranmakla eleştirirken, adaylar belirlenirken bucak ve ocakların görüşünün alınmamasını bir eksiklik olarak niteliyordu: “*Bu parti, davalarına inanmış, iman etmiş kimselerin partisidir. İcabında uğrunda ölmesini dahi bilenlerin partisidir. Biz eski şöhretlere değil, yalnız bu millet tarafından sevilmiş kimselerin bizi temsil etmesini isteriz*”²⁵⁵. Bu eleştiri üzerine söz alan Osman Kapani, milletvekili seçimlerinden evvel aday tespiti işinde bucak ve ocakların fikirleri alındığını, esasen aday listesi düzenleme görevinin genel merkeze ait olduğunu, meclis genel azaları arasında prestij kazanmak için hareket edenler varsa bunların ismen söylenmesi lazım geldiğini ve kendilerinin gayet uyumlu ve ahenkli bir şekilde çalıştıklarını belirtmiştir²⁵⁶. Her ne kadar DP, demokratik bir anlayışın ürünü olarak ortaya çıksa da; parti merkezi ile il ve ilçeler arasındaki bu uyumsuzluk, parti içi demokrasinin tam anlamıyla benimsenmediğini gösteriyordu.

Kongrede konuşan üyeler İzmir’in ve tüm ülkenin yaşadığı olumsuzlukları değerlendirmişlerdir. Belediyecilik sisteminin kaldırılması, yerine Avrupai sistemin getirilmesi üzerinde durulurken, belediyecilerin kültür ve karakter bakımından üstün nitelikli kişilerden oluşması gerektiği dile getirilmişlerdir. Söz alan Samim Kılıç, çiftçi mallarını koruma teşkilatının faydalı değil zararlı olduğunu söylemiş, yabancı ülkelerde ürün sürümünün yıl boyunca sağlandığını, bunun ülkemizde de yapılması için iyi bir programın getirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bunun yanı sıra incir üreten bölgelere Tarım Bakanlığı’nın bol ve ucuz ilek temin edebileceğini, fakat bu işle alakadar olunmadığını söylemiştir. Emin Baş Kürkcü ise, halkın % 80’e yakınının işçi olduğunu ve bu işçilerin durumlarının oldukça kötü olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda işçilerin

²⁵⁵ A.g.g., 1 Aralık 1946.

²⁵⁶ A.g.g., 1 Aralık 1946.

durumlarının iyileşmesi için işverenlerin onları keyfi olarak işten çıkarmaması, işverenlerin idaresinin aciz kişilere değil uzmanlara verilmesi ve iş yerlerinin artırılması gerektiğini söyleyerek, işçi fazlalığındansa iş fazlalığının ülke için daha iyi olacağını sözlerine eklemiştir²⁵⁷.

b - Birinci İzmir İl Kongresi

Kuruluşuyla birlikte hızlı bir gelişim sağlayan DP, İzmir ilinden büyük destek almıştır. DP, 22 Aralık 1946'da İzmir'de 16 ilçeden 128 delegeyle Ankara Palas'ta bir kongre yapmıştır. Kongre başkanlığına Namık Kılıçoğlu seçilirken; ikinci başkan Nahit Özeren, katipler ise Muzaffer Poyancı ve İzzettin Suner olmuştur. Bu kongrede okunan raporda partinin yaşadığı manevi sıkıntılar sıralanırken; parti ilk kurulduğunda muvazaa parti olarak söylenti çıktığı, daha sonra Ruslardan yardım aldığı, DP kurucularının toprak davasının aleyhinde olduğu gibi diğer olumsuz propagandaların yapıldığı yönünde üzüntüler dile getirilmiştir. Mali sıkıntılardan da bahseden rapora göre, gelirin sadece üye aidatlarından geldiği ve yeni idare heyetine 7045 liralık borç devredildiği bildirilmektedir²⁵⁸.

Kongre'de söz alan Osman Kapani, teşkilatı eleştirmiştir: *“İzmir il müteşebbis heyetini teşkil eden arkadaşların çok mükemmel bir şekilde çalıştıkları meydandadır. Fakat tam değildir. İl heyeti ilçelerin hepsiyle layıkıyla münasebet halinde bulunmamış, teftiş ve temaslarını zayıf tutmuştur. İl heyeti ancak üç ilçenin kongrelerinde bulunmuştur. Bütün kongrelerde bulunmaları lazımdı”*²⁵⁹. Daha sonra söz alan Mustafa Kentli ise uzun bir konuşma yaparak DP'den, demokrasi ve devletçilikten bahsetmiştir : *“Fertleri ayrı ayrı hür olmayan bir cemiyette adaleti tesis için mücadelemiz geniş olacaktır. Büyük kongreye gidecek delegelerimizin bütün aile efradıyla birlikte beş altı milyon vatandaşı temsil ettikleri hesaplanmalıdır. Böyle bir partinin bir ekalliyet (azınlık) partisi olduğunu iddia etmek hakikatlere göz yummaktır. Türkiye halkının ekseriyeti hürriyete inanmamış olsalardı. Demokrat Parti doğmazdı ve yaşayamazdı. Bu halkın yüzü bu kadar derin imanla parlamazdı...Davamız hürriyet ve demokrasi davası*

²⁵⁷ A.g.g., 1 Aralık 1946.

²⁵⁸ A.g.g., 23 Aralık 1946.

²⁵⁹ A.g.g., 23 Aralık 1946.

olduğuna göre dünyada iki çeşit demokrasiden birini tercih mecburiyetindeyiz. Biri Anglo Amerikan, diğeri Fransız- Rus tipi demokrasi vardır...Ben birincisini tercih ettiğimizi söylüyorum...devletçiliğin muhalif şekillerinin tecrübesi, bizim memlekette olduğu kadfar dünyanın hiçbir yerinde pahalıya mal olmamıştır. İş başına geçerse devlet kapitalizmini bırakacağımızı millete vaat ve taahhüt etmeliyiz”²⁶⁰. Avukat Rauf Onursal ise “ İdare heyetimiz iyi çalışmıştır. Fakat onun çalışmalarını biz kafi görmezsek asla haksız değiliz. Nitekim şimdi vazifelendireceğimiz il heyetini gelecek çıktığı zaman kendisinden icraatının hesabını acı bir şekilde soracak, arayacağız. İl heyeti kazaları çok ihmal etmiş vaziyettedir. Masraflardan bahsediliyor. Bu parti memleket davasına inanmış insanların partisidir. Maddi güçlükler vazifelerin yapılmasına hiçbir zaman engel olamaz”²⁶¹. B. Mustafa Nazlı DP’nin bir inananlar partisi olarak kurulduğunu ifade ettikten sonra kongrede yapılan konuşmalara değinmiştir: “Arkadaşlar demokraside dargınlık yoktur. Biz her türlü dertlerle alakadar olduk. Rauf Onursal’ın ifade ettiği gibi biz bu yolun dervişleriyiz. Yaptığımız işler için kimseden harcırah istemedik. Çünkü Demokraside harcırah kelimesi yoktur. Arkadaşım Muhittin Erener propagandanın azlığından bahsetmiştir. İşte demokrasi budur arkadaşlar... Çünkü bu tenkidi yapan arkadaşım propaganda servisimizin başkanıdır. Kendisini tenkit etmektedir”²⁶².

Demokrat Parti İzmir Teşkilatı, parti genelinde oldukça etkin çalışıyor, Demokrat Parti hareketini, en çok benimseyen il olarak, partinin ilkelerine bağlılık gösteriyordu. Delegelerin partiye olan gönülden bağları, DP’nin birinci büyük kongresinde masraflarını kendilerinin finanse etmesiyle varlığını göstermiştir. İzmir delegeleri büyük kongre için Ekrem Hayri Üstündağ önderliğinde Ankara’ya gelen ilk kabile olmuşlar ve Atatürk’e bağlılıklarını O’nun geçici kabrine Ege toprağına dikilmiş saksılardan oluşan bir çelenk koyarak göstermişlerdir²⁶³.

²⁶⁰ A.g.g., 23 Aralık 1946.

²⁶¹ A.g.g., 23 Aralık 1946.

²⁶² A.g.g., 23 Aralık 1946.

²⁶³ Emrullah Nutku, a.g.e.,s. 45.

c - 1947 İzmir Mitingi

1947 yılı, ara seçimlerin yapılacağı yıldır. Demokrat Parti, seçim kanununun istedikleri gibi değiştirilmemesi üzerine seçime katılmama kararı aldı. Bu sırada İzmir Teşkilatı büyük bir miting düzenleyerek Parti'nin ileri gelenlerini İzmir'e davet etmişti. Demokratlar, miting alanında konuşma yaptığı sırada, silah sesleri duyulmaya başladı. Polis kuvvetleri, havaya ve halkın ayaklarına doğru ateş ediyorlardı. Halk ise 'Dağ başını duman almış' marşını söyleyerek dağıldı²⁶⁴. Yeni Asır Gazetesi o gün gelişen olayları şu şekilde anlatmıştır:

“DP'nin 1947 İzmir mitinginde polis mahşeri kalabalığı dağıtmaya kalkışıp silah da kullanınca, Bayar, Menderes'i uyarmış, 'Milletin sevgisi sayesinde o kurşunlar bize işlemez' yanıtını almıştı. Türkiye'de Demokrat Parti, bir bakıma İzmir'de kurulmuş ve hareketin tohumları, demokrasinin beşiği olan İzmir'de atılmıştı. Dönemin sonsuz heyecanları içinde, Konak Meydanı'nda yapılacak mitingin hazırlıkları şafakla başlamıştı. Demokrat Parti İzmir sorumlusu Dr. Mustafa Kentli şöyle diyordu: 'Gecenin en karanlık olduğu an, sabahın en yakın olduğu zamandır'. 1946'da sandıkların kırılarak, oyların çalınması olayını İzmir halkı, Konak Meydanı'ndaki haykırışlarıyla protesto edecekti. Sene 1947... Sıcak bir gün... Herkes buram buram terliyordu. Basmane İstasyonu'ndan Çankaya'ya kadar on binlerce İzmirli, önemli bir bekleyiş içindeydi. Dünya siyasi tarihinden böylesine coşku görülmemişti. İzmir Celal Bayar ve Menderes'i karşılıyordu. Demokratik hayatımızın en anlamlı reaksiyonu, Konak Meydanı'nda verilecekti. Tren geldiğinde, halkın coşkusu o kadar had safhaya ulaşmıştı ki otomobile güçlükle bindirilen liderler, mecburen önce Kadifekale'ye doğru çıkarıldılar, sonra Konak Meydanı'na indirilebildiler. Deniz Gazinosu'nun meydana bakan balkonunda Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Ahmet Tahtalıkılıç, Samet Ağaoğlu ve basın mensupları vardı. Görkemli kalabalığın uğultusu, adeta Kadifekale sırtlarında akisler yapıyordu. Türk Milleti, bu anlamlı mitingle, seçmediklerine ders veriyordu. Adnan Menderes tebessüm içindeydi. Ancak yakınında bulunanlar yanaklarından süzülen yaşları görüyorlardı. Birden, aşağıda büyük gürültüler duyuldu. Atlı ve yaya polisler silah kullanarak kalabalığı dağıtmaya

²⁶⁴ İsmet Bozdağ, *a.g.e.*, s.153.

çalışıyorlardı. Halkla polis arasında sürtüşme başlamıştı. Şimdi silah seslerine, bir milletin haykırışı katılıyor, polisler durmadan havaya ateş ediyorlardı. Balkondakiler eğilmişler, duvarın siperine saklanmışlardı. Fakat Menderes, bu büyük heyecan fırtınası eserken kendinden geçmişçesine, yine kalabalığı selamlıyor, tebessüm ediyordu. Gözleri yine yaşlı, bakışları buğuluydu. Bayar ceketini çekerek Menderes'i uyardı: 'Oğlum Adnan eğil! Bu mermiler havaya değil bize atılıyor!'. Adnan Menderes, gülerek döndü ve yüreklere ağrı gibi işleyen şu sözleri söyledi: 'Bu büyük milletin muhabbeti karşısında kurşun bize işlemez, bunlar kestane fişegidir Celal Bey'. Miting bu imanla gayesine ulaştı ve beklenen mesajı verdi"²⁶⁵.

Bu olaya kesin bir açıklama getirilmezken, İsmet Bozdağ'a göre bu hükümetin bir mesajıydı: Kendileri ile uyuşmaya gidilmeden bir adım bile atamayacaklarının mesajını veren hükümet, Demokrat Parti'yi CHP'nin uydusu olmaya zorluyordu²⁶⁶. Ancak Demokrat Parti, bir kez daha, CHP'liler tarafından, halk desteği açısından güçlendiriliyordu.

d - 1950 DP İzmir İl Kongresi

26 Ocak'ta İzmir'e gelen Menderes, Bayar, Koraltan, Köprülü ve diğer DP'liler halkın yoğun ilgisiyle karşılaşmışlardır²⁶⁷. İzmir Kongresi geniş bir katılım ile -195 delegenin 185'inin katılımıyla- gerçekleşmiştir²⁶⁸. İzmir İl Başkanı Ekrem Hayri Üstündağ: "*Demokraside iktidarın kimde olduğunu tayin hakkı yalnız millettir... Bir ferdin veya zümrenin böyle bir karara varması milletin haklarına bir tecavüzdür. Biz iktidar için çalışmıyoruz. DP'nin ele aldığı birinci prensip, milletten zorla alınan hakların millete iadesini temindir*"²⁶⁹. Kongrede, Ödemiş (ki ödemiş 1946 yılında DP'nin seçimleri kaybetmesinde önemli rol oynamıştır) ilçe teşkilatının açılmasından

²⁶⁵ "Başkente İz Bırakan Egeliler", *Yeni Asır*, 2 Kasım 1999.

²⁶⁶ İsmet Bozdağ, *a.g.e.*, s.153.

²⁶⁷ *Yeni Asır*, 27 Ocak 1950. *Cumhuriyet*, 27 Ocak 1950. Gazetelerin haberine göre DP'liler ve CHP'li Hilmi Uran aynı trenle (Ege Ekspresi) İzmir'e gelmişler ancak Uran DP'lilere gösterilen kadar ilgi toplamamıştır. Ulus'a göre ise Hilmi Uran Manisa ve İzmir gezisinde merasim istememesine rağmen yol boyunca halkın sevgisi ile karşılaşmıştır. *Ulus*, 27 Ocak 1950.

²⁶⁸ *Cumhuriyet*, 29 Ocak 1950.

²⁶⁹ *Yeni Asır*, 29 Ocak 1950.

büyük bir onurla bahsedilmiştir. Dile getirilen başka bir konu ise; siyasi partilerin resmi bayramlara katılamamasıdır.

DP'nin bu İl kongresini seçimlere tam manasıyla hazır olduklarının göstergesi olarak kabul edilebiliriz. Tam bir seçim propagandasının yapıldığı kongrede, dile getirilen ve rapor olarak okunan konulardan bazıları şöyledir: (İzmir'in bazı bölgelerinde seçim çalışmaları yapılamaması ile ilgili olarak) “ *Fakat Kadromuz ve imkanlarımızın mahdut (sınırlı) oluşu ve nihayet hepimizin içinde bulunduğu hayat mücadelesi şartlarının bizi, bu husustaki vazifemizi tamamıyla yapmaktan alıkoyduğunu itiraf etmeyi bir borç biliriz. Bu sebeptir ki Kiraz, Kınık, Foça, Çeşme ve Seferihisar ilçe ve köylerine gidememekte kusurlu olduğumuzu kabul ederiz.*

...

Bu yılın zikre şayan hadiselerinden birisi, sayın başkanımız Bayar'ın temmuz içinde İzmir'e gelişlerinde yapılan karşılama merasimidir. İkinci büyük kongremizden sonra partimizin bu kongreden zayıflamış olarak çıktığını ve bilhassa İzmir'de sarsılmış olduğunu iddia edenlere karşı fiili bir cevap verilmesi maksadıyla hazırlanan bu karşılaşma, bütün hareketlerimizde olduğu gibi, yine parlak bir netice vermiş o gün, 17 Temmuz'da İzmir kordonunu dolduran binlerce demokrat, bandolardan yükselen sesler ve al bayrakların semaya yükselen muhteşem manzarası, bu iddiada bulunduranları sukutu hayale uğratmıştır.

...

CHP İl kongresinde; muhalefetten Türk İnkılabı hakkında teminat istemesi bir hayli garibime gitti. Biz İnkılapçılığı, cumhuriyetçilikte ve laiklikte buluyoruz. Bunlardan birincisinin temeli hakimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olması prensibidir... Pak yakın tarihte Ordu ili CHP müfettişinin Ulus matbaasında basılan İnönü'nün kelimini Tanrı kelamı ve buyruğu olarak vasıflandıran bir kitabı kendi parti kongresinde dağıttırıldığını esefle haber aldık. Bu hadise, Halk Partisi'nin laiklik ve inkılap prensiplerini hangi manada anladığının ibret verici misalini teşkil etmektedir.

...

Milyarlarca İstihsal karşısında tahsisi edilen zirai jkredi 200-220 milyon liradan ibarettir. Bu kredinin kısa vadeli oluşu göz önünde tutulursa, memleketimizde zirai kredi yok demektir... Partimiz, garp memleketlerinin köylü ve çiftçi sınıfının bugünkü medeni ve müreffeh hale ulaşmasından başka amili olan ziraat kooperatifçiliğini kurmak azmindedir... Bütün memlekette bugün büyük bir iş durgunluğu sezilmektedir. Bunun sebeplerinden biri de senelerden beri devam eden siyasi ve idari hatalardır. Bu hata ve sebepleri kısaca bir tasnife tabi tutmak icap etse şöyle sıralamak kabil olur:

1 – Cumhuriyetin kuruluşundan beri takip edilen kısa görüşlü mali istisadi siyaset, daha doğrusu siyasetsizlik.

2 – Memleketin hakiki servet membaı olan ziraatı son derece ihmal.

3 – Lüzumsuz ve bünyemize aykırı sanayileri sun'i olarak ve devlet eliyle yerleştirmeye çalışmak ve binnetice fakir bir yurda bin müşkülâtla teraküme çalışan sermayeyi verimsiz işlere bağlayarak mahvetmek.

4 – Hususi teşebbüsü sayısız takyidatla bağlayıp karşısına devleti imtiyazlı bir rakip olarak çıkaracak felce mahkum etmek.

5 – Mali ve iktisadi istikrarsızlık yüzünden memlekette yaratılan emniyetsizlik havası neticesinde biriken hemen bütün sermayenin sırf kısa vadeli ve çok karlı görünen ticari işlere yatırmağa sevk etmek”²⁷⁰.

Kongrenin ikinci gününde delege seçimi ile ilgili sorunlar ortaya çıkmıştır. Mahir Solak, yabancı ilçelerden delege seçilme işini, prensiplere aykırı bulduğunu, bu konunun il idare kurulu tarafından da izah edilmediğini söylemiştir. Rauf Onursal buna karşılık, İzmir parti teşkilatının sağlam bir bünyeye malik olduğunu, yekvücut bir kütle olan köylü ve işçiye dayandığını, anlaşmazlık olmadığını belirtmiştir. Daha sonra bu konu yeni seçilecek idare kurulunun gündemine sunulması yönünde karar çıkması ile sona ermiştir²⁷¹. Ulus gazetesi, bu anlaşmazlığı fırsat bilerek, delegelerin yolsuz seçiminin itirazlara yol açtığını, parti bünyesinin dedikodularla sarsıldığını, partide

²⁷⁰ A.g.g., 29 Ocak 1946.

²⁷¹ A.g.g., 30 Ocak 1946.

demokrasiye aykırı hareket edildiğinin açıklandığını ve yapılan seçimlerin ikinci bir zümrenin kuvvetli bir kurum halinde var olduğunu ispat ettiğini yazmıştır²⁷².

Yapılan seçimlerden sonra İdare Heyeti Asil üyeliklerine seçilenler: Ekrem Hayri Üstündağ, Osman Kapani, Halim Alanyalı, Rauf Onursal, Pertev Arat, Adnan Düvenci, Mehmet Aldemir, Sadık Giz, Haydar Dünder²⁷³.

Kongre’de genel arzu üzerine Celal Bayar da kısa bir konuşma yaparak, Ege’nin Demokrat Parti’nin en kuvvetli merkezi olduğundan ve diğer bölgelerin Ege’yi örnek aldıklarından bahsetmiştir. Bayar’dan sonra kürsüye çıkan Refik Koraltan ise, artık Türk milletinin hakemliğini tüm partilerin kabul etmesi zorunluluğunu, seçilen kim olursa olsun halkın isteğine boyun eğmek gerektiğini vurgulamıştır. Daha sonra söz alan Fuat Köprülü işçilere grev hakkının verilmesi ile ilgili teminatlarda bulunmuş, bu hakkın komünizmle bağdaştırılmasını ise oldukça komik bulduğunu dile getirmiştir. Diğer Demokrat parti ileri gelenlerinden Menderes, İnce Alemdaroğlu ve Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu da kısa konuşmalar yapmıştır. Kongre hep bir ağızdan ‘Dağ başını duman almış’ marşının söylenmesiyle son bulmuştur.

²⁷² *Ulus*, 30 Ocak 1950.

²⁷³ *Yeni Asır*, 30 Ocak 1946.

III – 1950 SEÇİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

A - DEMOKRAT PARTİ’NİN SEÇİM ÇALIŞMALARI

1 - Seçim Propagandaları

Tek parti döneminde seçim propaganda çalışmaları, halk tabanına tam anlamıyla yayılmadan birkaç göstermelik mitingle sınırlı kalmıştı. CHP kazanacağından emin bir şekilde seçimlere girer ve kazanırdı. Ancak çok partili hayata geçişle birlikte siyasi alanda bir renklilik yaşanmaya başlandı. Gazetelere ilanlar veriliyor, seçim mitingleri yapılarak büyük halk kitlelerinin oylarını kendilerine yönlendirmeye çalışıyorlardı.

DP kurulup geliştikten sonra bir çok gazetenin desteğini görmüştür. Usta kalemlerden çıkan övgü dolu makaleler, DP’nin puan kazanmasında çok etkili olmuştur. Gazetelerde çıkan karikatürlerle, CHP’nin baskıcı rejimi eleştirilirken, Demokrat Parti’nin olumlu yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. İnce bir mizahın ürünü olan karikatürlerde genellikle CHP, şişman ve çirkin bir kız, Millet Partisi (CHP’ye oranla daha genç – güzel ama) köylü ve dinine bağlı bir kız, Demokrat Parti ise –demokrasi dergisi okuyan, şık giyinen- en güzel kız olarak çiziliyordu.

Demokrat Parti seçimler için bir de eşya çekilişi düzenlemişti. 1 liraya sattığı biletlerle hem gelir sağlıyor hem de reklamını yapıyordu. Gazetelerde tam boy ilanı çıkan bu çekişe halk büyük ilgi göstermişti.

CHP’nin de bir gazetesi vardı : Ulus. Ulus gazetesi hükümetin basın organı gibi çalışıyordu. Hatta bir ara tüm gazetecilerin CHP’ye kayıt olması istenmişti²⁷⁴. CHP Ulus’u bir propaganda aracı olarak görüyordu. Ancak bu konuda bazı acemilikler

²⁷⁴ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 36.

gösteriyordu. Cüneyt Arcayürek Ulus gazetesinin CHP ile ilişkisini şöyle anlatır: “*Ulus’ta sık sık patron değişirdi. Gazete, partinin malıydı ama, parti içi görev bölümünde propaganda işlerine – CHP’nin o zamanlar ne politikası vardı ya! – kim bakacaksa, Ulus’un üst yönetim görevine o kişi getirilirdi. Yeni patronumuz Ahmet Hamid Selgil, doktordu. Uzmanlığı ise ‘zührevi hastalıklar’ üzerine*”²⁷⁵. CHP, siyasal propaganda işini ya ciddiye almıyordu ya da bu konuda çok bilgisizdi. Gerçi 1946 seçimlerinden beri gazetelerde ilanlar çıkıyor, konuşmalar yapıyordu ama DP her zaman için daha etkin araçlar kullandı. Demokrat Parti CHP kadar acemi davranmıyordu. Her söylemine, her afişine özen gösteriyordu. İktidara gelmesinde bunun önemi büyüktür.

Temel olarak Demokrat Parti’nin seçimler için kullandığı propagandalar; halkın özgürlüğüne kavuşması, ekonomik rahatlık, işçi ve köylülerin çıkarları doğrultusunda hareket etmek gibi temel sosyal politikalar olsa da, en sert çıkışlarını CHP iktidarına yüklenerek yapıyordu. CHP’nin her açığı, Demokrat Parti’nin bir silahı haline dönüşüyor, bunu her fırsatta kullanmaktan çekinmiyordu.

a - Yeter Söz Milletin

Yıllar sonra bile hafızalarda kalan bu slogan, DP’nin kuruluşu ile beraber tüm halk tarafından benimsenmiştir. Halkın haklı çıkarlarını savunmak, iktidara sert çıkışlarda bulunmak, halkın yönetimde etkin biçimde rol oynamasını sağlamak gibi ifadeler içeren bu slogan DP’nin yükselişinde büyük rol oynamıştır.

Demokrat Parti, seçim çalışmalarında afiş kullanmayı da başarılı bir politika olarak görmüştür. Afişler, siyasal hayatımızda her zaman için önemli bir yer tutmuştur. Afişlerde hem vuruculuk hem de bir ölçüde süreklilik vardır. Afiş size kendini zorla kabul ettirir hiç beklemediğiniz bir anda karşınıza çıkar. İncelediğimiz dönem içerisinde televizyonun olmaması ve radyo yayınlarının da yeni yeni başlaması sebebiyle ön önemli araç afişler olmuştur. Afişler öncelikle bir bildiri niteliğindedirler ve vermek

²⁷⁵ *A.g.e.*, s. 62.

istediği mesajlar vardır. Bildiriden bir etki beklenir. Bu etki bir görüşe inanmak ya da bir partiye oy vermekle kendini gösterecektir²⁷⁶.

Demokrat Parti kendisine en uygun sloganı seçecek ve bununla ilgili bir afiş hazırlatacaktır. İlk kez 1946 seçimlerinde kullanılan afiş, Selçuk Milar tarafından bir gecede çizilmişti. Bu afişte bir el resmi, üst kısmında ‘yeter’ ortasında ‘söz milletindir’ ve alt kısmında ‘Demokrat Parti’ kelimeleriyle elin bileğine geçirilmiş ay yıldızlı bir manşet vardır²⁷⁷. Bu afişin DP’nin zaferinde etkisinin büyük olduğunu söylemek doğru olacaktır²⁷⁸. İlginç olan nokta ise, Ankara’da teknik öğretim müsteşarlığı’nda çalışan Milar’ın 20 gün sonra Şanlıurfa’ya tayininin çıkmasıdır²⁷⁹. Milar’ın – deyim yerindeyse – bu sürgünü ; devletin hala CHP iktidarı için çalıştığını ya da daha açık bir ifadeyle, devlet görevlilerinin Demokrat Parti için çalışmasının hoş karşılanmadığını gösterir. Ancak her ne olursa olsun bu afiş başarılıydı ve ülke içerisinde büyük yankılar uyandırmıştı²⁸⁰.

Demokrat Parti’nin bu afişinde renk ve çevre faktörü de ön plana çıkmıştır. “Yeter söz milletindir” afişinde net bir ifade kullanılmıştır. Sarı rengin hakim olduğu afişte, artık huzurun getirileceği anlatılmaya çalışılmıştır. Afişteki el resmi büyük bir kadrajla çizilerek, ‘artık tek parti iktidarının yaptıkları yeter, durduracağız’ imajı yaratılmaya çalışılmıştır. Bilekteki Türk bayrağı ise ülkemize bağlıyız imajını yaratmaya çalışmıştır²⁸¹.

b - Devr-i Sabık Yaratmayacağız

Demokrat Parti ‘devr-i sabık yaratmayacağız’ sözünü aslında seçimi kazanmaları halinde CHP’den hesap sorulmayacağını ya da maddi veya manevi hiçbir sarsıntı yaratmayacaklarını anlatmak istemişlerdir.

²⁷⁶ Hıfzı Topuz, *Televizyon, Radyo, Basın ve Afişle Seçim Savaşları*, Milliyet yay., İstanbul, 1977, s.102.

²⁷⁷ *Yeni Asır*, 11 Temmuz 1946.

²⁷⁸ Yıllar sonra Hürriyet Gazetesinde yapılan bir röportajda Cemal Kutay sözü sahiplenmiştir. Bunu Celal Bayar’ın da kabul ettiğini söyler. “Çok önce yazmıştım. 1945-1950 arasında Millet Mecmuası’nı çıkarıyordum. Türkiye o zaman 15-16 milyondtu. 22 bin 200 abonem vardı ve 60 bin baskı yapıyordum... O meşhur ‘Yeter Söz Milletindir’ sözü benimdir, Demokrat Parti’nin değil”. *Hürriyet*, 12 Aralık 1999.

²⁷⁹ “Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”, *Görüş Dergisi*, Sayı:39 (Mayıs – Haziran, 1999), s.54.

²⁸⁰ *A.g.e.*, s.54.

²⁸¹ Bu konu ile ilgili yapılan yorumlama için bkz. Hıfzı Topuz, *Televizyon, Radyo, Basın ve Afişle Seçim Savaşları*, s.107-110.

DP seçim propagandası boyunca CHP'ye yüklenmiştir. Ancak gizliden gizliye de parti ile bürokrasiyi ayırarak baskıyı daha az bürokrasiye yöneltmeye başladılar. Çünkü kendisine cephe almış bir bürokrasi, seçim sonuçlarını tehlikeye sokabilirdi. Bunun yanında DP'nin iktidara gelmesi durumunda ise programı üzerinde bir fren oluşturacaktı. Bu nedenle bürokrasi kazanılmalıydı. Bu nedenle 'devr-i sabık yaratmayacağız' sözü bürokrasi açısından önemliydi. CHP'nin geçmişle ilgili yaptıkları hatalar bürokrasiden sorulmayacaktı²⁸². Demokratlar seçim beyannamesinde, bir iktidar değişikliği halinde ülkede maddi ve ruhi hiçbir sarsıntıya meydan vermeyeceklerini açıklıyorlardı: *"Hiçbir vatandaş, hiçbir sınıf veya zümre iktidar değişmesinden zerre kadar yıkıntıya maruz kalmayaca aksine olarak, memleket, millet iradesine ve fikirlere dayanan bir iradenin nimetlerinden faydalanmaya başlayacaklardır"*²⁸³. Bu hem bürokratlar için hem de halk için bir güvenceydi.

c - Sosyal Politika Anlayışı

Yeni Asır'a göre, seçim mücadelesinin en hareketli eksenini grev hakkı oluşturacaktı: *"İşçilerin grev hakkı, Demokrat Parti programında tanınmıştır. Son günlerde sendika çevrelerinde görülen grev temayülleri (ilgisi) CHP'deki bazı partizanları harekete geçirmiştir ve safha safha tertiplerle grev meselesi günün başlıca mevzuu haline gelmiştir. Seçim arifesinde alevlenen bu dava tarafsız çevrelerde işçi küntlesinin oylarını celp etmeğe matuf (yönelik) siyasi bir manevra olarak vasıflandırılıyor"*²⁸⁴.

1950 senesindeki İzmir İl Kongresinde işçilerin grev hakları ile ilgili olarak; DP'nin programının 7. maddesinde, bu hakkın tanındığını ve iktidar partisinin bir irtica olarak gördüğü bu hakkı, işçinin mesleki haklarını elde edebilmesi için en son başvuracağı bir müdafaa silahı olarak kabul ettiklerini belirtirken, Mecliste kabul edilmeyen bazı yasaların DP'nin iktidara gelmesi halinde işçilere uygulanan haksızlığın ortadan kalkacağını ve işçilerin hayat standardının yükseltileceği vaat ediliyordu²⁸⁵. İş kanununun mecliste görüşüldüğü dönemde Demokratlar işsiz vatandaşların da desteğini

²⁸² Süleyman Coşkun, *Türkiye'de Politika (1920-1995)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s.48.

²⁸³ *Demokrat İzmir*, 9 Mayıs 1950. *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1950.

²⁸⁴ *Yeni Asır*, 3 Şubat 1950.

²⁸⁵ *A.g.g.*, 29 Ocak 1950.

almak adına onların haklarını savunuyorlardı. Demokratlar, İstanbul'da ve diğer şehirlerde binlerce işsiz bulunduğunu ve bu halin önüne geçilmesi için hükümetin derhal 'işsizlik sigortası kanunu'nu meclise getirmesini ileri sürüyorlardı²⁸⁶.

Seçim propagandalarında din de önemli yer tutuyordu. Gazeteci Emin Karakuş partiler arasındaki din savaşını şu şekilde özetler: *"Memleket kazan, politikacılar kepçe, gezmedik il, ayak basmadık köy bırakmıyorlardı. Liderlerden en ücra köşedeki partiye kadar, hemen herkes yaptığı konuşmadan 'Allah' sözünü ağzından eksik etmiyordu. Din sömürücülüğü gerçekten korkunç denecek bir hal almıştı. Yalnız İnönü bu konuda çok hassas görünüyor, seçim çıkarı hesaplarına kapılarak bu tür konuşmalardan kesin bir şekilde kaçınıyordu. İnönü'nün bu davranışı muhalifler için ayrı bir sömürü konusu olmuştu. Yaptıkları konuşmalarda, 'İnönü'nün ağzından bir gün 'Allah' sözünü işittiniz mi?' diye soruyor, halkın dinsel inançlarını sömürmede ellerinden gelen çabayı harcıyorlardı. Laikliği bir nevi dinsizlik olarak tanıtıyor. Hademe-i Hayrat'ın din görevlileri yoksulluk içinde bulunduğu söz ediyor, 'Bir zaman gelecek ölümüzü yıkayacak hoca bulamayacağız', diyerek, CHP'yi dinsizlikle suçluyorlardı"*²⁸⁷.

Mart ayı sonlarında Adnan Menderes; İzmir'deki partililerin seçim ile ilgili sorularını yanıtladı. Menderes, İnönü'nün Polatlı'da yaptığı konuşma ile ilgili olarak : *"Biz de, anayasanın, demokratik bir idare sistemine temel teşkil edecek mahiyet ve kuvvette olmadığı kanısındayız. Bunun delili, mevcut anayasanın yürürlükte bulunduğu devrede memlekette demokratik sistemle hiçbir alakası olmayan zümre ve tek parti hakimiyetinin kurulabilmiş ve son zamanlara kadar devam ettirilebilmiş olmasıdır"*²⁸⁸

Celal Bayar, verdiği bir beyanatta mecliste, % 70 çoğunlukla temsil edileceklerini umduklarını, ülkenin bugünkü mali ve iktisadi durumundan kurtarılmasının ve halkın refaha kavuşturulmasının büyük bir dava olduğunu vurgulamış, iktidara gelmeleri halinde anti-demokratik kanunları kaldıracaklarını, daha sonra da ekonomik ve mali durumu ele alacaklarını belirtmişti²⁸⁹.

²⁸⁶ *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1950.

²⁸⁷ Emin Karakuş, *40 Yıllık Bir gazeteci Gözü ile İşte Ankara*, Hürriyet yay., İstanbul, 1977, s. 155.

²⁸⁸ *Yeni Asır*, 26 Mart 1950.

²⁸⁹ *A.g.g.*, 17 Nisan 1950.

2 - İzmir Seçim Çalışmaları

DP İzmir İl Başkanı Üstündağ, şubat ayı itibariyle hükümetin ani bir seçim kararı alma ihtimaline karşılık seçim hazırlıklarını hızlandırmıştır²⁹⁰. Bu tarihten itibaren DP'liler tüm İzmir'de çalışmalara başlamışlardır.

a - İlçelerdeki Çalışmalar

11 Şubat 1950'de Dikili'de Osman Kapani, Bergama'da Haydar Dünder ve Mehmet Aldemir konuşma yapmışlardır. Yeni Asır'ın yorumuna göre konuşmalarda şahıslara asla kinaye yapılmıyor, daima prensiplerden ve programlardan bahsedilip, seçimlere bir kardeşlik duygusu içinde gidilmesi ve yalnız siyasi inanç ayrılığı ile reylerin kullanılması öneriliyordu²⁹¹.

Kınık'ta yapılan konuşmada ise, halka, reyine sahip çıkması ve onun kıymetinin bilmesi önerilirken, 'Biz CHP'lilere düşman değiliz, kin tutmuyoruz. Biz namuslu bir seçimle ve kanunlara tamamen hürmetkar kalarak CHP'yi bir müddet için muhalefet mevkiinde görmek istiyoruz' denmiştir. Bunun yanında DP'liler iktidara gelmeleri halinde 24 saat içinde bir cennet vaat etmediklerini ancak vatandaşlara bir insan olarak bir çok tabii haklarını sağlayacaklarını, memlekette iş hacminin genişleyeceğini, tek elde kalan nimetlerin yurttaşlar arasında eşit dağıtılacağını programlarına dayanarak vaat etmişlerdir. Bu sözlerden sonra CHP'yi eleştirmeye devam eden DP'liler CHP'nin bir 4 yıl daha iktidarda kalmaları durumunda halkın iktisadi bunalımdan kurtulamayacağını, CHP'nin çeşitli adlarla hisse almağa hakkı olmadığını, bu iktidar devam ederse bunlara ve kooperatiflere olan (halkın) borcun bitmeyeceğini, çiftçinin malını tabii afetlerden koruyan zirai bir sigortaya kavuşamayacağını söylemiştir²⁹². Ertesi gün Karaburun ve Urla'da yoğun ilgiyle karşılanan demokratlar seçimlere kadar tüm ilçeleri ve köyleri dolaşacaklarını belirtmişlerdir. Daha sonra Tire ve Bayındır'a geçmişler, bazı CHP'lilerin engellemelerine karşın halkla iletişimi sağlamışlardır. İl heyeti ise, Menderes ve Narlıdere'de etkinlik göstermiş, buradaki köylü ve çiftçi vatandaşlarla fikir alışverişinde bulunarak Balkan ülkelerindeki zirai çalışmalardan örnekler sunmuşlardır.

²⁹⁰ A.g.g., 9 Şubat 1950.

²⁹¹ A.g.g., 12 Şubat 1950.

²⁹² A.g.g., 12 Şubat 1950. *Demokrat İzmir*, 13 Şubat 1950.

Seçimlere kadar tüm bölgeleri dolaşma kararını uygulamıřlardır²⁹³. Bu sıralarda İzmir Valisi Osman Sabri Adal; seçim defterlerinin tanzimi işinde kanuna aykırı hareket eden her muhtar, her belediye reisi ve her memur hakkında derhal kanuni işlem yapılacağını güvence ediyordu²⁹⁴. Bu Demokratları oldukça rahatlatmıştı. Demokratlar Kemalpaşa’da da bir toplantı düzenlemişlerdir. Toplantıda, Türk milletinin ilk kez 1950 yılında emirle kurulmuş bir iktidarı değil, kendi arzu ve iradesiyle seçeceği bir iktidarı işbaşına getireceği belirtilmiş, bu sözler oldukça ilgi uyandırmıştır.

Mart ayı ortalarında Kiraz’da bir miting düzenleyen Demokratlar :“ *Istırabını çektiğimiz ilenin son günlerinde yaşıyoruz. Zaferin anahtarı elimizdedir. DP bu mücadeleden muzaffer çıkacaktır*” diyorlardı²⁹⁵.

DP, Menemen’deki mitinginde halkın yoğun ilgisiyle karşılaştı. Mehmet Aldemir yaptėı konuşmada şu ifadeye yer vermiştir: “ *Bu dakikada Menemen meydanlarını dolduran mehabetli manzaranız, bize DP’nin zaferini müjdeliyor. Hatırasını nesilden nesile bir bayrak gibi nakledeceğimiz Atatürk’ün bst önünde konuşmalarımızı yaparken O’nun taze ve sönmez ruhunun üstümüze kanat gerdiğini hiss ediyoruz*”²⁹⁶. Daha sonra Bayındır’da da miting yapan Demokratlar İzmir’in her tarafından destek gryorlardı²⁹⁷.

b - İzmir İl Kurulu alışmaları, Mitingleri ve Konuşmaları

Ankara’da Partinin istışare toplantısına katılan ve iyi sonuçlarla dönen kurul, İzmir’e geldiğinde, yelerden Pertev Arat bir açıklama yapmıştır: “ İktidarın bugünkü telaş ve taarruzları, yarınını tehlikede görmenin sebep olduğu bir harekettir. DP buna davasından ve atisinden emin bir teşekkülün temkin ve ağır başlığı ile mukabele(dua) etmekte devam edecektir”²⁹⁸. Yeni Seçim Kanunu’nun kabul edilmesinden sonra DP İzmir İl rgt çalışmalarına hız vermiştir. Öncelikle bu yeni kanunu en ince ayrıntısına kadar inceleyen örgüt, seçimleri için görev alacak partilileri belirlemeye başlamıştır.

²⁹³ *Yeni Asır*, 13-14-17 şubat 1950.

²⁹⁴ *Demokrat İzmir*, 18 şubat 1950.

²⁹⁵ *Yeni Asır*, 13 Mart 1950.

²⁹⁶ *A.g.ğ.*, 31 Mart 1950. *Demokrat İzmir*, 31 Mart 1950.

²⁹⁷ *Yeni Asır*, 24 Nisan 1950.

²⁹⁸ *Demokrat İzmir*, 11 Ocak 1950.

Kanun gereğince İl Genel ve Belediye Meclisleri'nden kura ile ikişer asil ve birer yedek üye seçilecek ve bu suretle İzmir İl seçim kurulu belirlenmiş olacaktır. DP'nin İl Seçim Kurulu'na asil üye olarak Pertev Arat ile Haydar DüNDAR'ı, yedek olarak da Kamil Türeçi'yi görevlendirme kararı alınmıştır. Bu sırada Yeni Asır gazetesi de tüm Ege'de halkın milletvekilleri adaylarını belirleyecek bir referandum başlatmıştı²⁹⁹.

Mart ayı ortalarında Bornova'da yeni bir Ocak açan demokratlar: “ *CHP demokrasinin ruhu ve manası karşısında siyasi bir parti sayılamaz*” diyorlardı. Bu açılışa İzmir'in ilçelerinden katılım yoğun olmuştur³⁰⁰.

Menemen, Bornova, Urla ve Aydın'da DP'nin kazanacağı kesinleşirken ; DP, memleketi refaha kavuşturacağını, hayvan vergisini kaldıracağını ve şehirli - köylü farkını yok edeceğini vaat ediyordu³⁰¹.

Adnan Menderes'in seçimlerle ilgili yaptığı konuşma partililerde büyük bir rahatlığa sebep olurken, Menderes, CHP'nin seçim politikasını değerlendirip CHP'lilerin şu hesabı yaptıklarını belirtti: “*Seçim kanunun püf noktalarından %3, iktidarda olmanın sağladığı faydalardan %5, DP aday tespitinde çıkacak itilaflardan %21, her vilayetteki taraftarlarından %23 vesaire. Neticede DP'nin kazanç şansı % 45'e düşmüş oluyordu*”³⁰². DP il merkezinde yapılan toplantıda Ekrem Hayri Üstündağ, seçimler için İzmir'e layık bir liste çıkarılmasının zorunlu olduğunu belirtip; gerekirse kendisinin adaylıktan feragat edebileceğini söyledi³⁰³.

İzmir ilinde adaylık müracaatları 28 Mart itibari ile sonlanmış bulunmaktayken İzmir'de seçilecek 17 DP milletvekili adayından 3'ü parti merkez genel kurulu tarafından gösterileceği için yoklamalarda en çok oyu alan 14 vatandaş DP'nin İzmir adayı olacaktı³⁰⁴.

²⁹⁹ *Yeni Asır*, 5 Mart 1950.

³⁰⁰ *Yeni Asır*, 13 Mart 1950. *Demokrat İzmir*, 13 Mart 1950.

³⁰¹ *Yeni Asır*, 20 Mart 1950.

³⁰² *A.g.g.*, 26 Mart 1950.

³⁰³ *A.g.g.*, 26 Mart 1950.

³⁰⁴ *A.g.g.*, 29 Mart 1950.

DP'nin İzmir'deki ilk büyük seçim mitingi, geniş bir halk kitlesinin katılımıyla, Eşrefpaşa çocuk bahçesinde yapılmıştır. İzmir milletvekili adaylarının konuşma yaptığı bu mitingde Pertev Arat; Türk milletinin, anayasanın kendisine tanıdığı insanlık haklarından, halkın muhtarlığını, belediyesini ve milletvekillerini istediği gibi seçemediğinden bahsetmiş, bu sebeple ülkede milli hakimiyeti yaratmak amacıyla olduklarını söylemiştir. Diğer aday Abidin Tekön ise; işçilerin durumundan bahsederek kendisinin de bir işçi olduğunu, bundan gurur duyduğunu söylemiştir. Mehmet Aldemir ise köylü davasından bahsetmiştir. Halk Partisi'nin köylüyü zorluk içinde yaşattığını, vatandaş hak ve haysiyetine ulaştırmadığını DP'nin bu duruma son vermek için uğraştığını ve iktidara gelmekle bu vazifesini yapacağını anlatmıştır. Behzat Bilgin ise şuan ki ülke yönetimini, Osmanlı dönemindeki 'istibdat' dönemine benzetmiştir³⁰⁵.

Seçimlerin yaklaşması ile beraber, DP'liler hemen her gün bir veya birkaç ilde toplantı ve mitingler düzenlemiş, halkı seçimlerden önce son bir kez etkilemeye çalışmışlardır. 1 Mayıs'ta Bostanlı ve Tire'de miting düzenleyen DP'liler, 14 Mayıs'ta Milli iradenin mutlaka tahakkuk edeceğini söylemişler ve Türk milletinin CHP'yi hezimete uğratacaklarından emin olduklarını belirtmişlerdir³⁰⁶. 3 Mayıs'a gelindiğinde ise Demokratlar il merkezi ve ilçelerden gelen kurul üyeleri ile birlikte bir toplantı yapmışlardır. Bu toplantıda öncelikle seçim kampanyasının son aşaması görüşülüp, milletvekili adayları ile diğer parti sözcülerinden gelen dört ekip oluşturulmuştur. Bunlardan her birine ilin çeşitli ilçelerinde seçim toplantılarına katılma görevi verilmiştir. Bölgeler; Bergama- Kınık, Menemen- Dikili, Tire- Ödemiş- Bayındır, Torbalı- Selçuk- Kuşadası, Urla- Seferihisar- Çeşme olarak gruplandırılmıştır. Kemalpaşa, Karaburun, Foça ayrıca ziyaret edilecektir. 4 Mayıstan itibaren her bölgede seçim toplantıları birbirini takip edecektir. Demokrat Parti ilçe teşkilatları duruma tamamen hakim olduklarını ve seçimi büyük farkla kazanacaklarına emin olduklarını açıklamışlardır³⁰⁷. 5 Mayıs'ta Demokratların etkili isimlerinden Halide Edip Adıvar, İzmir'i öven bir konuşma yapmıştır: "İzmir hürriyetin ve hakların bir sembolüdür. Totaliter bir rejimden hakiki ve istikrarlı bir demokrasiye intikal devrinde bu hareketin

³⁰⁵ A.g.g., 24 Nisan 1950. *Demokrat İzmir*, 24 Nisan 1950.

³⁰⁶ *Yeni Asır*, 1 Mayıs 1950. *Demokrat İzmir*, 1 Mayıs 1950.

³⁰⁷ *Yeni Asır*, 3 Mayıs 1950. *Demokrat İzmir*, 3 Mayıs 1950.

şampiyonu olmak şerefine haiz olan bir şehirdir”³⁰⁸. Bornova’da yapılan büyük mitinge ise İzmir milletvekili adayları katılmış, İnönü’nün İzmir konuşması eleştirilmiş, seçimi kazanmaları halinde ülkeye demokrasiyi getirecekleri yönündeki vaatlerini tekrarlamışlardır. CHP’nin ülkeyi 27 yıldır idare edemediğini, bundan sonrada idare edebileceğini düşünmediklerini söylemişler, halktan büyük destek almışlardır ³⁰⁹. 9 Mayıs’ta Kültürpark Fuar Gazinosu’nda halka seslenen Halide Edip, hürriyeti, manevi ve maddi bir medeniyetin geleceğini, insanlığın devamını, demokrasiye bağlıyordu³¹⁰. Seçim yasağının başlayacağı gün olan 10 Mayıs’ta Karşıyaka’da konuşan Halide Edip Adıvar, demokrasinin hediye edilmez olduğunu, demokrasinin her ne pahasına olursa olsun, milletin kalbine ve kafasına yerleştirilecek hayati ve kutsal bir değer olduğunu söylüyordu³¹¹.

c - Celal Bayar’ı İzmir Mitingi

Celal Bayar’ın İzmir’e geleceği haberi tüm İzmir’de heyecanla karşılanmıştır. Bursa’dan İzmir’e geçen Bayar, yol boyunca Demokrat Partili halkın ilgisiyle karşılaşmış bazı yerlerde küçük konuşmalar yapmıştır. 10 Mayıs sabahı birçok İzmirli Celal Bayar’ın konuşma yapacağı Cumhuriyet Meydanı’na toplanmaya başlamıştı. Bir Yeni Asır’ın muhabirinin görüşüne göre, kalabalık, İnönü’nün topladığı kalabalığın üç katıydı³¹².

Bayar, Cumhuriyet meydanını dolduran kalabalığa karşı uzun bir konuşma yapmıştır: “Biz her zaman olduğu gibi milletimizin asil ruhuna ve memlekette yalnız huzur ve sükûnun selâmet temin edeceği kanaatinde bulunduğuna inanmaktayız. Biz memleketimizi her şeyden fazla sevdiğimiz için memlekette istikrarı, sükûn ve huzuru bizzat müdafaa etmek azmindeyiz. Ama haksızlık edenlere karşı "haksızsınız" demeği de vicdan borcu, mukaddes vazife bileceğiz.

...

³⁰⁸ *Vatan*, 5 Mayıs 1950.

³⁰⁹ *Demokrat İzmir*, 8 Mayıs 1950. *Yeni Asır*, 8 Mayıs 1950.

³¹⁰ *Demokrat İzmir*, 9 Mayıs 1950. *Yeni Asır*, 9 Mayıs 1950.

³¹¹ *A.g.g.*, 10 Mayıs 1950. *Demokrat İzmir*, 10 Mayıs 1950.

³¹² *Yeni Asır*, 10 Mayıs 1950.

Biliyorsunuz ki, Demokrat Parti dört seneden beri ‘Seçim emniyeti... Seçim emniyeti’ diye bağırmıştır. İftiharla görüyoruz ki, bu dâvada büyük Türk milleti kendisiyle beraberdir. Bu beraberlik neticesi olarak seçim dâvasını ancak partilerin ve zümre tahakkümünün devamına vasıta yapmak isteyenler nihayet milletin arzusuna inkıyat etmiş ve şimdi emniyetle sandık başlarına girebileceğiniz şekilde yeni bir seçim kanunu çıkmıştır. Bu ne şunun mücadelesi ne de bunun arzusu neticesi olmayıp doğrudan doğruya milletimizin hâkimiyetine bağlılığının büyük eseridir. Şu halde biz bu memlekette haklı bir surette haklı seçim yapılmasını isterken bize siyasî maksatlar atfederek ‘kardeş kavgası yapmak istiyorsunuz’ diyenleri insafa dâvet ediyoruz. Huzur ve sükûnla sandık başlarına giderek irademizi gurur ve iftiharla kullanarak reylerimizi atacağız. Çıkan reyler hangi partiye veya kimler ekseriyet temin ediyorsa bu milletin mukadderatına o sahip olacak, o kuvvet Türkiye'nin mukadderatına vâziülyet olmak salâhiyetini meşru surette elde ettiği içindir ki, bütün vatandaşlar ona müzahir olacaklardır. Ben şimdiden söylüyorum. Memleketi bir baştan bir başa dolaştım.

...

Eğer milletin iradesi ekalliyette kalmamız şeklinde tecelli ederse millî vazifemizi murakabe şeklinde yapmak suretiyle yine aziz ve büyük milletimize borçlu olduğumuz vazifeyi ifa edeceğiz.

İşte Demokrat Parti durumu bu kadar sükûn, bu derece itidal ile ve bu kadar vatanperver düşüncelerle ele almıştır. Şunu katiyetle bilmek lâzımdır ki milletin iktidara getirmek istediği kuvvete karşı hareket asla kimsenin aklından geçmemelidir.

Böyle bir şeye ben imkân görmüyorum. Çünkü bu doğrudan doğruya millet iradesine isyan olur. Millet iradesine isyan edenler ise nasıl yola getirileceklerini pekâlâ bilirler. Birçok milletlerin tarihinde sarahatle görülmektedir. Ben memleketin böyle bir mukadderata, böyle bir akıbete uğrayacağını kabul etmiyorum. Diyorum ki Demokrat Parti'yi tutan vatandaşlar reylerinizi kullanınız. Eğer Demokrat Parti milletin itimadiyle ekseriyeti alırsa hükümet ve devleti tesellüm edecek ve bu millete en samimî şekilde şükran ve minnet borcunu ödeyecektir.

Deniliyor ki listelerimizde kadın namzet azmış. Kadın vatandaşlar, şüphe yok ki millî hayatımızda bir büyük varlıktırlar... Kadınların millî hayatta yer almaları, mevkî almaları, çalışmaları bir zarurettir. Fakat bunu adetle ölçmek... Bana asıl tuhaf görünen şey odur. Bir dâvanın prensibi kabul edildikten sonra adet üzerinde durmanın ne mânası olur. Bir tarafta iki, diğer tarafta altı kadın... On altı olsaydı esas maksada ne derece tesir ederdi.

...

Ben Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin ilk kurulduğu zaman üç ay sonra İktisat Vekili seçildim. O zaman vekiller doğrudan doğruya Millet Meclisi tarafından seçilirlerdi ve bugünkü kabine şekli mevcut değildi. Her Vekil icraatından doğrudan doğruya Meclis'e karşı mesul olurdu. O zaman Zonguldak kömür havzası ecnebilerin imtiyazı altında idi. Ve ecnebiler onun büyük parçasını işletmekte idiler. İşçilere ait haklar tamamen mühmel bir halde bırakılmış oldu.

İlk defa işçi meselesi, sosyal bir mesele halinde o tarihte ele alınmıştır. Bugün iş kanununun kabulünden sonra da Zonguldak havza-i fahmiyesi amele kanunu unvanı altında işçilerin sosyal hizmetlerini koruyan o kanun hâlâ meriyettedir.

...

Köyleri birer şahsiyet olarak kabul etmek lâzımdır. Onlara kendilerini idare için hak tanınmalıdır. Köy muhtarları ve ihtiyar heyeti hükümetin zoruyla, bâzı yerlerde olduğu gibi jandarma sopasıyla seçilmemelidir. İşe bu noktadan başlamak lâzım gelir. Onların demokrasi icabına göre tabiî hakları verilip emniyetle tatbik edildikten sonra vergi, idare, ilim ve irfan bakımından şehirler ve köyler arasındaki farkı kaldırıp müsavi şekilde mütalâa etmelidir.

...

Orman millî servettir. Ormanı korumak borçtur. Fakat köylüyü de sefalette bırakmak asla doğru değildir. Ormanları muhafaza etmekle beraber, onlardan intifa hakkına sahip insanları aç ve sefil bırakmak kimsenin hakkı değildir.

Orman İdaresi bu işin sevk ve idaresinde o kadar israfa düşmüştür ki bunun ıstırabını kereste fiyatlarının yüksekliği ile memleketi imara çalışan vatandaşlar çekmektedir.

...

Bu memlekette anayasa tâdile muhtaç olmakla beraber asla bir anayasa buhranı yoktur. Fakat devlet reisinin aynı zamanda bir parti genel başkanı sıfatıyla vazife ve salâhiyetlerinin tedahül etmesinden bu memlekette, bir devlet reisliği buhranı vardır.

Son söz olarak ben vaziyetten eminim. Geçen seferki gibi bir sürprizle karşılaşacağımızı zannetmiyorum. Sandık başına emniyetle gideceğiz. Vazifemizi huzur, sükûn, vakar içinde göreceğiz.

Ondan sonradır ki milletin iradesi nasıl tecellî ederse ona boyun eğeceğiz ve boyun eğmeyenler olursa kanunların vatandaşlara verdiği salâhiyet dâhilinde boyun eğdireceğiz.

Hâkimiyet ve millî irade ebedî olacaktır. Çünkü Türk milletinin saadetini başlı başına temin eden bir kaziyedir. Yaşasın Türk milleti”³¹³.

3 - DP’nin Seçim Beyannamesi

Demokrat Parti Seçim Beyannamesi, gazetelerde 9 Mayıs’ta radyoda ise 8 Mayıs’ta yayınlanmıştır. Beyannamede, vatandaşlardan, seçimlerde oylarını DP’den yana kullanmaları istenirken, millet iradesi ile iktidara gelindiği takdirde, DP’nin başlıca ülke sorunlarını nasıl bir düşünceyle ele alacağı ve önlerindeki 4 yıllık seçim devresinde hangi doğrultularda çalışılacağını açıklamaya çalışmışlardır³¹⁴. Beyanname CHP’nin beyannamesini eleştirerek başlıyor ve DP’nin imalatı arttırarak, vergileri azaltarak, hükümet tekeline kaldırarak ve dengeli bir bütçe tasarısı hazırlayarak ülke ekonomisini güçlendireceğini bildiriyordu. Ulusal gelirin artırılması için en iyi yol özel sermaye ile yabancı sermaye için elverişli siyasal ve ekonomik atmosferin

³¹³ *A.g.g.*, 10 Mayıs 1950.

³¹⁴ *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1950.

sağlanmasıdır, diyordu. DP iktidara gelirse, hiçbir sosyal katmana ya da mevcut rejim ve onun ilkelerine kötülük gelmeyecekti³¹⁵.

Ulus gazetesi bu beyanattı bir tenkidname olarak nitelemiştir: “ CHP’nin Beyannamesini ele alınız. Bunun sıraladığı işleri kötüleyerek, umumi ve müphem (belirsiz), suretle tenkid ederek birtakım satırlar yazınız; böylece siz de DP Beyannamesi’nin ikinci nüshasını vücuda getirmiş olursunuz”³¹⁶.

Aslına bakılırsa CHP ve DP’nin seçim beyannamelerinde önemli bir ayrım yoktur. Hemen hemen aynı şeyleri savunmuşlar, sadece birkaç konuda ufak farklılıklar göstermişlerdir. İki parti arasındaki fark her zaman için uygulamada olmuştur.

4 - İzmir Milletvekili Adayları

Bu adayların yanında DP, halk arasında tanınmış parlak isimleri de Milletvekili adayı olarak gösteriyordu³¹⁷. Bu durum, Demokrat Parti’ye oy kazandıran önemli etkenlerden biri oldu.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Demokrat Parti’nin seçimleri kazanacağı – hileli bir seçim olmadığı taktirde – kesinleşmiştir. Bu sebeple partiye olan ilgi artmış, CHP’den geçişlerle birlikte, tarafsız vatandaşlardan da DP’ye yeni kayıtlar olmuştur. Bu artık kazanan tarafın yanında olmak isteği ile bütünleşmiş bir anlayışın ürünüdür.

Nisan ayına gelindiğinde, DP’nin ilçelerdeki yoklama hazırlıkları bitmiş, adayların listesi il merkezi tarafından ilçe başkanlıklarına gönderilmişti. İl İdare Kurulu üyelerinden Haydar Dünder, Adnan Düvenci ve Halim Alanyalı; adaylıktan feragat etmişlerdi. Diğer İl İdare Kurulu üyeleri Ekrem Hayri Üstündağ, Osman Kapani, Rauf Onursal, Sadık Giz, Mehmet Aldemir, Pertev Arat adaylıklarını koymuşlardı³¹⁸. Genel Kurul’un gönderilen listeye 3 aday ekleyecekti³¹⁹. Nisan ayı sonlarına doğru DP’nin İzmir aday listesi açıklandı buna göre: Refik Şevket İnce, Halide Edip Adıvar

³¹⁵ Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s.66.

³¹⁶ *Ulus*, 9 Mayıs 1950.

³¹⁷ Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, s. 407.

³¹⁸ *Yeni Asır*, 1 Nisan 1950.

³¹⁹ *Demokrat İzmir*, 4 Nisan 1950.

(Bağımsız), Halil Özyörük (Bağımsız) , Cemal Tunca, Cihat Baban (Bağımsız), Ekrem Hayri Üstündağ, Zühtü Hilmi Velibeşe, Avni Başman, Vasfi Menteş, Osman Kapani, Muhittin Erener, Mehmet Aldemir, Sadık Giz, Necdet İncekara, Behazat Bilgin (M. Tuncer), Tarık Gürek, Abidin Tekön DP'nin adaylarıydı³²⁰. Listede yer alan Yargıtay Başkanı Halil Özyörük'ün adaylığı CHP'lileri sarsmıştır. İnönü, Yargıtay Balkanı Halil Özyörük'e çok içerlemiş. CHP'nin çoğunlukla tekrar iktidara gelmesi durumunda Özyörük'ü meclise sokmama kararı almıştır³²¹. Ancak Özyörük CHP'nin eleştirilerine kulak asmamıştır³²².

Vatan gazetesi, milletvekili adaylarını yaptıkları iş ve meclise yapabilecekleri olası katkılar yönünden ele almış tanıtımaya çalışmıştır³²³.

Refik Şevket İnce : İstiklal savaşında faydalı hizmetler görmüş, o devirde Adliye Bakanlığını hakkıyla idare etmiş, kıymetli bir hukuk adamıdır. Tek parti devrinde mecliste en fazla medeni cesaretle eleştirilerde bulunanlardan biridir. DP'nin kuruluş ve gelişmesinde ve bir prensip partisi halinde vazife görmesinde hizmeti büyüktür.

Halide Edip Adıvar: Ülkenin son zamanlarda yetiştirdiği en büyük edebi ve medeni kıymetlerinden biridir. Mütareke devrinde İstanbul'da kurtuluş bayrağını açmış ve birbirini takip eden mitinglerde yüz binlerce vatandaştaki şevki, imanı ve mücadele aşkını coşturmuştur. İstiklal Savaşında Batı Cephesi karargahında çavuş rütbesiyle askeri hizmete geçmiştir. Tek partinin koyu devrinde gönüllü sürgünlüğü seçerek dünyayı dolaşmış, fakat mevcut idare hakkındaki şahsi düşüncelerine rağmen her tarafta ancak ülkenin şerefini ve itibarını yükseltecek bir lisan kullanmıştır. Ülkeye döndükten sonra kendini üniversitedeki görevine vermiştir. Halide Edip Adıvar meclise girerse, eşi Adnan Adıvar'ın orada taşıdığı geniş görüş ve hakkaniyet konularını devam ettirmiş olacak ve meclisin bütün havasında iyiye doğru bir tesir yaratacaktır.

Halil Özyörük: İstanbul'dan da adaydır. Temyiz başkanı olan Özyörük en başarılı hukukçulardan biridir. Tek partinin en karanlık devrinde bile hür fikre bir destek

³²⁰ *Yeni Asır*, 25 Nisan 1950. *Ulus*, 25 Nisan 1950. *Vatan*, 25 Nisan 1950.

³²¹ Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Hatıralar*, 21. yüzyıl yay., Ankara, 2001, s. 988.

³²² *Vatan*, 26- 28 Nisan 1950.

³²³ *A.g.g.*, 10 Mayıs 1950. CHP adayları ile ilgili yorumlar ilgili başlık altında incelenecektir.

olan ve istiklalini imkanın azami derecesinde koruyan adliyemizin tam bir istikrara kavuşması ve vatandaş için pürüzsüz bir emniyet kaynağı ve adaleti süratle dağıtabilecek bir cihaz haline gelmesi bakımından önemli bir kişiliktir.

Cemal Tunca: Dörtlü Takriri imzalayan dört milletvekiline bütün meclis içinde beşinci olarak Cemal Tunca katılmış ve partinin kuruluş ve gelişmesinde esaslı hizmetleri dokunmuştur.

Cihad Baban: Tecrübeli ve aktif bir gazeteci, fikirlerinden istifade edilebilecek bir hukuçudur.

Ekrem Hayri Üstündağ: İzmir’de DP’nin kurulmasına ve gelişmesine büyük bir fedakarlıkla çalışmıştır. Sağlık konularında fikrinden çok yararlanılabilecek birisidir.

Zühtü Hilmi Velibeşe: DP’nin seçim kanunu ile ilgili programını hazırlamakta emeği geçmiş bir hukukçudur.

Vasfi Menteş: Ülkeyi yıllarca çeşitli dünya merkezlerinde büyük bir dürüstlikle temsil etmiştir. Dış ilişkilerdeki deneyimlerinden mecliste yararlanılabilir.

Osman Kapani: Mecliste dinamik özelliğinden yararlanılabilecek bir hukukçudur.

Muhittin Erener: Prensiplerine bağlı bir hukukçu sıfatıyla mecliste kendisinden yararlanılabilir.

Behzat Bilgin: İktisadi konularda kesin ve berrak görüşleri olan bir gazetecidir.

B – SEÇİME KATILAN DİĞER PARTİLER

1 - Cumhuriyet Halk Partisi

a - İzmir Milletvekili Adayları

Cumhuriyet Halk Partisi teşkilatı 1950 seçimleri için İzmir’den kalabalık bir liste çıkarmışlardı. Listede eski adaylar kadar yeni isimler de yer alıyordu. İsimlerin kesinleşmeye başlayacağı döneme yaklaşıldıkça, İzmir eski milletvekilleriyle, yeni adaylar arasında şiddetli bir çekişme başlamıştı. 9 Nisan’da yapılacak olan CHP aday yoklanmasının bu bilinmeyenleri çözeceği ve parti içindeki ayrılıkları gün yüzüne çıkaracağı bekleniyordu³²⁴. İzmir içinde çalışmaları ile öne çıkan Atıf İnan’ın aday listesinde yer almaması ise hayret uyandırmıştı³²⁵. Sonuçta 23 Nisan’da CHP adaylarını belirlendi. Bu listeye göre adaylar: Şevket Adalan , Münir Birsell, Sırrı Day, Sedat Dikmen, Sait Odyak, Kamuran Örs, Şükrü Saraçoğlu, Şükrü Birgili, Nazif Çağatay, Orhan Rahmi Gökçe, Hüseyin Kavalalı, Reşat Leblebicioğlu, Mehmet Orhan, Cemal Özbek, Şerif Remzi Reyent, Mustafa Yazıcı, Şehime Yunus’tu³²⁶.

Vatan gazetesinin CHP adaylarından bazıları için yorumu şu şekilde olmuştur³²⁷:

Münir Birsell: Kıymetli bir hukukçudur. Özellikle ticaret işlerinde deneyimi vardır. Mecliste bulunması ülke açısından yararlı olacaktır.

Sırrı Day: Gerek Bayındırlık bakanlığında ve gerek diğer görevlerinde memleket ölçülerıyla iş görmüş, adaletli ve dürüst bir kişiliktir.

Nazif Çağatay: Halk Partisi cephesinde tamamıyla yeni bir ruh temsil eden ve mecliste parti adına yeni bir çalışma çıkışı yaratmak hizmeti beklenen bir hukukçudur.

³²⁴ *Yeni Asır*, 1 Nisan 1950.

³²⁵ *Vatan*, 10 Nisan 1950.

³²⁶ *Yeni Asır*, 23 Nisan 1950. *Ulus*, 23 Nisan 1950.

³²⁷ *Vatan*, 10 Mayıs 1950.

Şerif Remzi Reyent: Dünya ölçüsünde deneyimleri olan, aydın bir işadamdır. Gelecek meclisi işgal edecek olan ekonomik tartışmalarda çok faydalı roller oynayabilir.

b – İzmir ve CHP'nin İlişkisi

CHP, 1946 seçimlerinden sonra demokrasi yolunda büyük adımlar atmıştır. Bu sebeple partililer, önlerindeki seçim için büyük avantaj topladıklarını düşünüyorlar, halkın bu değişimi göz ardı etmeyeceklerini umuyorlardı. Son olarak çıkardıkları seçim kanununu ile de seçimleri büyük farkla kazanacaklarına inanıyorlardı. üyük şehirlerdeki oy kaybını durdurmak ve bu oyları geri almak için ise özel çaba gösteriyorlar, miting ve söylemlerle halkın güvenini tekrar kazanmak istiyorlardı. CHP, çok partili hayatın ilk seçimlerinden sonra durumun ciddiyetini biraz daha iyi kavramış ve halkla iç içe olmak için çözüm yolları aramaya gitmiştir. CHP'nin ülke çapındaki genel seçim politikası bunlar üzerine kuruluydu.

1946'dan sonra CHP, İzmir'deki politikasını köylülere yöneltmeye başlamıştır. Seçimlerden sonraki ekim ayında İzmir'e gelen Başbakan Şükrü Saraçoğlu İzmir halkı ile ilgileneceğini söylemiştir: “ *İzmir'imizi ve İzmirliileri görmek için buraya geldim. Son iki seçim apaçık göstermiştir ki İzmir şehrinde oturan hemşerilerimin çoğunluğu CHP'ye taraftar görünmemişlerdir. Burada kalacağım birkaç gün içinde bunun sebeplerini öğrenmeye çalışacağım. Şartlar ve neticeler ne olursa olsun candan sevdiğimiz ve sevmeye devam edeceğimiz İzmirliilerin partimize sevgilerinin kuvvetlenmesini sağlayacak tedbirler üzerine incelemeler yapacağım. Buradan sonra İzmir'i çeviren süsleyen ve besleyen verimli topraklardaki çalışkan Türk çocuklarının ayaklarına giderek seçimlerde gösterdikleri karşılıklı güven ve inan için kendilerine teşekkür edeceğim*”³²⁸.

CHP, iktidarda kalmak için birçok tavizlerde bulunmayı göze almıştı. Yeniden seçilmeleri halinde Anayasa'dan altı ilkeyi çıkarmaya da istekliydi. DP ve Millet Partisi ile rekabet etmek için özel sektörü ve dincileri yatıştırarak her şeyi yapıyorlardı. Ancak İsmet İnönü'nün dümende olması CHP'nin geçmişle olan bağlarını canlı tutuyor,

³²⁸ *Yeni Asır*, 11 Ekim 1946.

yenileşmesi inandırıcılığını yitiriyordu³²⁹. Gazeteci Emin Karakuş'a göre CHP'liler bağırarak taş basarak bu kararları alıyorlardı. Söylentilere göre, yasalara bu özgür havanın egemen olması, seçimlerde yine CHP'nin kazanacağı olasılığına dayanılarak yapılıyordu. Seçimlerde kaybetme korkusu bulunsaydı, CHP böyle bir tutum içine girmezdi. Bu kararlar, gerçekte DP'nin elinden silahını almak içindi. O kadar ki, DP'nin seçim bildirisinde halka söylenecek bir şey kalmayacaktı³³⁰.

Seçimlerin hemen öncesinde CHP içinde ılımlılar ve aşırılar arasında sürtüşme baş göstermiştir. İlımlılar, kurultayı toplamadan seçime gitmek istiyor, diğer grup ise bunun on binlerce partilinin seçim çalışmalarını sarsacağını öne sürüyordu. Sonuçta ılımlılar kazandı ve kurultay seçimlerin ertesine kaldı³³¹.

1950 seçimlerine 'Anayasa, cumhurbaşkanlığının tarafsızlığı yönünden tam bir açıklığa sahip değil' diyen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'de katılmıştır³³². CHP kanadından seçimlere giren İnönü, 1950 senesinin başından itibaren seçim gezilerine katılmış, çeşitli illerde mitingler yapmıştır. Yeni Asır'ın haberine göre İnönü, seçimler için propaganda hazırlığına girmiş, başlıca hedefini de Bayar'ı yıpratmak olarak belirlemiştir. Bu hareketin Halk Partisi için faydalı olduğuna inanmıştır³³³.

Seçimler öncesinde İzmir, hem İnönü'ye hem de Bayar'a moral verdi. İnönü yapılan tüm demokratikleşme hareketlerinden sonra büyük bir zafer bekliyordu. Bu heyecanla İzmir'e gitmiş ve coşkulu bir kitleyle karşılaşmıştı. İnönü'nün kızı Özden Toker bu geziyi şu şekilde aktarır : “ *O seyahate giderken durduğumuz yerlerde büyük tezahüratlar oluyordu. Gene kendisi çıkıp konuşuyordu. Çok heyecanlıydı. Birdenbire çok gençleşmişti. Yani mücadele ona yeni bir heyecan katmıştı. Çok mutlu görünüyordu. Gazetecilerle sohbet etmeye başladı. Hatta bir tanesine takıldı.*

- Sen kaç yaşındasın?

³²⁹ Süleyman Coşkun, *a.g.e.*, s. 47-78.

³³⁰ Emin Karakuş, *a.g.e.*, s. 155.

³³¹ Hikmet Bila, *a.g.e.*, s. 136.

³³² Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, s.407.

³³³ *Yeni Asır*, 4 Ocak 1950. Durum böyle olsa da Demokrat Parti'nin de propagandasını CHP'lileri yıpratmak oluşturmaktadır. Burada bir karşılıklık söz konusudur.

- 26, Paşam, dedi.

- *Aman dünkü çocuk, yani ben İzmir'i kurtardığım zaman doğmamıştın bile...Siz bari beni hırpalamayın. Nasıl olsa patronlarınız benim canıma okuyor. Siz bari bunu yapmayın. Seçimin neticesi ne olursa olsun, kazanan ben olacağım. Kazansak da kaybetsek de zafer benim*³³⁴.

c - 1950 CHP İzmir İl Kongresi

Seçim zamanı belli olmasa bile, CHP'nin İzmir örgütü, sene başından itibaren çalışmalarına başlamıştı. Ocak ayı başında İzmir CHP kongresini yapmak üzere Devlet Bakanı Cemil Sait Barlas, Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan, CHP Genel Sekreter Muavini Cevat Dursunoğlu, İzmir CHP müfettişi Süreyya Özgevren ve İzmir Milletvekilleri Atıf İnan ve Esat Çınar Ankara'dan İzmir'e gelmiştir³³⁵. Eleştiri oklarının DP'yi bulduğu, 1950 senesinin Ocak ayındaki İzmir İl Kongresinin ilk gününde dikkat çekici bir rapor okunmuştur. Rapor parti çalışmalarından daha çok muhalif partilerin eleştirilmesine dayanıyordu: “ *Halk Partisi son 20 ay içinde İzmir'de de itibara mahzar oldu. Bu sempati memleket ve millet hayrına müspet çalışmalarımızın bir neticesidir... fakat görüyoruz ki bizdeki muhalefet bizim hukuki ve milli muhalefet telakkimize uymuyor. Mevcut ve müşterek başarıları inkar ediyor, vatandaşlar arasında husumet tohumları atıyor, huzur ve emniyeti bertaraf ediyor...Onların Halk Partisi'nin hayat ve mevcudiyetine kasteden her çeşit ihanetlerine rağmen Halk Partisi yoluna vakarla (saygınlıkla) yürümektedir... Bugünün karışık şartları içinde birçok imkanlardan mahrum olan dünya milletleri karşısında siyasette, iktisatta, ziraatte hür, vicdan, tefekkür (düşünce) ve itikatta her şeyde hür olan ülkemiz bu nimetlerini CHP'nin ileriye gören tecrübeli şuurlu çalışmalarına borçludur... DP muayyen bir sebebin mevcudiyetini bile aramadan şehrin en kalabalık yerlerinde mitingler ve toplantılar tertip etti. Türk demokrasi tarihinin kaydedeceği en çirkin ve dejenere jestlerini yaptı... Maksudları, memlekette neticesinin neye varacağı bugünden kestirilemeyen bir anarşi yaratmaktadır*³³⁶. CHP il örgütü bu raporla, demokrasi ve

³³⁴ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, *a.g.e.*, s. 52.

³³⁵ *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1950.

³³⁶ *Yeni Asır*, 8 Ocak 1950.

özgürlüklerin ülkeye geldiğini ve bunun da CHP'nin eseri olduğunu belirterek, DP'nin ülkeye anarşi getireceğini savunmuştur. Kongrede konuşan devlet bakanı Cemil Sait Barlas ise ; muhalefetin inkılapların temelleri hususunda teminat vermesi gerektiğini söyleyerek, CHP'nin DP karşısındaki kozlarından birini ortaya sunmuştur³³⁷. Gerçekten de CHP, DP'nin din ve devrimler üzerindeki yaklaşımını kullanmaya çalışarak oy kazanmak istemiştir. Kongrenin ikinci günü söz alan CHP Genel Sekreter muavini Cevat Dursunoğlu : *“Biz 21 Temmuz için utanmıyoruz. Şeref duyuyoruz. Hadisat ibziz bugünden tasdik etmiştir. Allah göstermesin o gün kazanmış olsalardı ne olacaktı? 475 namzetlik içinde ancak 300 tanınmış kimse aday göstermişlerdi. Sonra gördük üçe parçalandılar, birbirlerini hıyanetle itham ettiler. Vatanı onlara mı teslim edecektik. Bu cevabı İzmir'den verdiğim için kendimi çok mesut hissediyorum. Son günlerde birçok parti kongreleri gördüm ve şu kanata vardım: 1950 seçim şansı bizimdir. Fakat bu kazanca olan emniyetimiz ne kadar kuvvetli olursa olsun bilmeliyiz ki seçimler çok çetin olacaktır. Politika denilen dev öyle bir nesnedir ki her gün yeni bir muvaffakiyet ister. Çalışmaktan bir an bile geri kalmamalıyız”*³³⁸. Yeni Asır 10 Ocak tarihli sayısında ise; İl kongresinden sonra, CHP'nin İzmir'de seçim kampanyasının fiilen açıldığını duyuruyordu³³⁹.

Delegelerin ateşli konuşmaları ile geçen kongrede bazı delegeler DP'nin seçimlerde hile yapmasının önüne geçilmesini isterken, bir delege de konuşmasında CHP'nin daha 3000 yıl iktidarda kalacağını söylemiştir³⁴⁰.

d – Hilmi Uran'ın İzmir Ziyareti

Yeni Asır, Hilmi Uran'ın İzmir konuşmasını, ‘milli husumet nakaratı ile başlamış ve bitmiştir’ şeklinde duyuruyordu. Hilmi Uran parti çalışmalarını izah etmek ve vatandaşların üzüntü ve ızdırabına cevap vermek amacıyla İzmir'e geldiğini açıklamıştır. Hilmi Uran'ın konuşmasının çoğu Yeni Asır tarafından yorumlanarak verilmiştir. Bu konuşma aslında halkı yönlendirme olarak nitelendirilebilir. Gazeteye göre, Hilmi Uran çok konuşmuş ama hiçbir şey söylememiştir. Uran'a göre: *“ Umumi*

³³⁷ *A.g.g.*, 8 Ocak 1950.

³³⁸ *A.g.g.*, 9 Ocak 1950.

³³⁹ *A.g.g.*, 10 Ocak 1950.

³⁴⁰ *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1950.

*gidişimiz aladır. İthalatımız vardır. İhracatımız da vardır. Gerçi ithalatımız çok daha fazladır amma ehemmiyeti yok. Hükümet iyi yol almaktadır. Köylü efendimiz ne haldedir? B. Hilmi Uran bu mevzuun tahliline lüzum görmemiş toprak tevzii işinin her gün biraz daha hızlandığını tebşir etmiştir*³⁴¹.

Uran'ın konuşmasının büyük bir bölümünü DP'yi eleştirmek oluşturmıştır. Uran, Demokrat partinin son beyannamesini değerlendirirken milli husumet andının geçerliliğini hala sürdürdüğünü söylemiş, DP'yi kindarlıkla suçlamıştır³⁴². Muvazaa dedikodusunun DP idarecilerini yanlış yola sevk ettiğini izah eden Uran, iktidarın bütün iyi niyetlerine ve seçim sevk ve iradesinin tamamıyla adli cihaza bırakılma prensibinde anlaşılmasına rağmen, milli husumet kararına bir de seçime girmeme tehdidinin eklendiğini söyledi ve kamu oyunun gözleri önünde olan bu olaylar karşısında en doğru kararı vereceğini belirtti³⁴³. Millet Partisi'nin de göndermeler yaptığı konuşmasında, bu partinin muvazaa söylentilerini ortaya atarak tek muhalif partinin kendileri olduğunu göstermeye çalıştıklarını, ancak başarılı olamayacaklarını söyledi³⁴⁴.

e - Seçim Çalışmaları

CHP'nin seçim çalışmaları 1946'dakine göre daha etkindi. CHP, geçmiş kampanyalara oranla daha olumlu bir hava sergiliyordu. Diğer muhalif partiler gibi, vatandaşlarla birebir yakınlaşmaya çalışıyor, bütün kadrosuyla halkın ayağına gidiyordu³⁴⁵. Halk Partisi seçimler için parti ilkelerinden de taviz vermişti. İlköğretime din derslerinin konulması, İmam Hatip okullarının açılması, cami yaptırma gibi, laikliği ve cumhuriyetin temel ilkelerini sarsacak düzenlemelere gitmesi akıllarda soru işareti bırakıyordu. Başbakan Yardımcısı Nihat Erim'e bu gidişatı soran Nadir Nadi şu cevabı alıyordu: “ Şimdi seçim kampanyasına girmek üzereyiz. Bu sırada devrim ilkelerini ele almak seçim taktiği bakımından doğru olmaz. Atatürk'ün kurduğu CHP elbette yürekten devrimlere bağlıdır. Bir kere şu seçimleri kazanalım, o zaman bütün gücümüzle büyük esere sarılacağız. Vatandaş oyunun bizi desteklediği anlaşıldıktan sonra devrimleri

³⁴¹ *Yeni Asır*, 4 Şubat 1950.

³⁴² *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1950.

³⁴³ *Ulus*, 4 Şubat 1950.

³⁴⁴ *Vatan*, 4 Şubat 1950.

³⁴⁵ Ahmet Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Mas Matbaacılık, Ankara, 1988, s. 129.

*daha büyük bir güvenle koruyacağımıza inanmaz mısınız*³⁴⁶. CHP, seçimi kazanmak için temel ilkelerinden bu sebeple vazgeçiyordu. Toprak Reformu da bu arada kabul edildi. Ancak reformun en temel noktaları metinden çıkarılmıştı. Bu yasa, özellikle seçim zamanında köylerde nüfuzlu olan toprak sahiplerine, CHP'nin tanıdığı bir ayrıcalık olarak nitelendirildi³⁴⁷.

CHP'nin seçim çalışmaları boyunca öne sürdüğü çeşitli propaganda araçları şunlar olmuştur: Cumhuriyeti biz kurduk, ülkeyi düşmanlardan biz kurtardık. Dimyatta pirince giderken evdeki bulgurdan olmayın. DP, ülkeyi birbirine düşürmeye çalışıyor, hizipleşme yaratıyor. Köyler zenginleştirilecektir. Deneme zamanında değiliz. Tüm bu söylemlerle ülke mitingler düzenlemiş, halkın sevgisini tekrar kazanmaya çalışmıştır. İzmir'de de bu tavrını koruyan parti, yeterli ilgiyi görememiştir.

İzmir her iki parti için de kilit noktası oluşturmaktaydı. Batıda CHP'nin başarısızlığı, doğuda ise DP'nin ümitsizliği İzmir'i kilit bölge yapmıştır. Bu sebeple İzmir'i kazanan parti seçimleri de kazanacaktır. CHP'nin Demokratların oylarını kırmak amacıyla İzmir'de bir işçi partisi kurduracağı söylentisi gazetelerde yer alsa da, böyle bir olay gerçekleşmemiştir³⁴⁸.

CHP'nin İzmir'deki ilk büyük seçim mitingi İnönü'nün Mayıs ayında İzmir'e ziyaretinde gerçekleştirdiği mitingdir. İnönü'nün konuşmasının bir kuvvet gösterisi olacağı düşünülmektedir³⁴⁹. Halkın yoğun ilgisiyle karşılaşan İnönü, demokratik gelişim için bir tehlike arz eden düşmanlık havasını dağıtmak konusunda İzmirlilerin yerine getirdikleri görev için onlara teşekkür etmiştir. İnönü, 27 yıl boyunca iktidarın bir şey yapmadığını iddia etmenin insafsızlık olduğunu belirterek CHP'nin çalışmalarını övmüştür. Demokratikleşme hareketlerinden bahseden İnönü'nün ilk konusu kadın hakları olmuştur. İnönü, en fazla kadın ismi aday gösteren parti olduklarını söylemiş, kadın haklarına ve kadın hayatına yeni ufuklar açmış olmaktan dolayı duydukları gururu belirtmiştir. Daha sonra partinin seçim beyannamesinden bahsetmiş, beyannamenin köylü refahı davasını başlıca konu olarak ele aldığını, köylü kalkınmasının sağlanması

³⁴⁶ Nadir Nadi, *a.g.e.*, s.357.

³⁴⁷ Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s.62.

³⁴⁸ *Demokrat İzmir*, 27 Şubat 1950.

³⁴⁹ *Vatan*, 4 Mayıs 1950.

gerektiğini, gelecek dönemde köylerde okul yol ve su çalışmaları ile ilgili program yaptıklarını belirtmiştir. Köylünün toprak sahibi olması, köylünün diğer meseleleri ile, köy sağlığı ve orman davasının halledilmesi konusunda da emin adımlarla ilerlediklerini sözlerine eklemiştir. Grev hakkı konusuna temkinli yaklaşan İnönü, grev hakkının belki ilerde verilebileceğini ama onun öncesinde halledilmesi gereken konular olduğunu söylemiştir. Gazetelerde çıkan haberlere göre, işçi ve köylüler, miting alanına zorla getirilmişti, hatta işçiler işten çıkarılmakla tehdit edilmişti³⁵⁰. Cihad Baban şu yorumu yapıyordu: “ İnönü CHP başkanı değil de devlet başkanı olarak konuşmuş olsaydı ve seçimlerin güvenli ve hür bir şekilde yapılacağını söyleseydi, CHP adına daha başarılı olurdu. Bu nutuk köylü ve işçilerin oyunu almak için yapılmış ama başarılı olamamıştır”³⁵¹.

CHP’nin Seçim Beyannamesini Nisan ayı sonlarına doğru açıklamıştır. Köylü ve çiftçinin her alanda kalkınması başta olmak üzere, yol, orman, petrol, mesken, sağlık, eğitim, su, Doğu kalkınması, adalet işleri, sosyal davalar ve özel teşebbüslere geniş imkanlar vermek programda yer almıştır. Beyanname ilgili olarak CHP şöyle demiştir : “ ...Yurttaşların ekseriyetinin güvenliğini sağlamak isteyen her parti önümüzdeki 4 yıl zarfında, vatandaş ve memleket yararına neler yapmayı tasarladığını, milli menfaatleri ne suretle korumayı düşündüğünü sade ve açık bir ifade ile belirtmelidir.

CHP şimdiye kadar olduğu gibi bugün de vatandaş ve millet menfaatlerini, yurdumuzun kalkınmasını bir küll olarak kabul etmektedir. Türkiye’imizi medeni memleketler camiası içinde süratle geliştirmek vatandaşlar arasında ırk, din, mezhep ve sınıf ayrımı gözetmeksizin, umuma yararlı tedbirleri cesaret ve azimle tatbik etmek değişmez prensibimizdir...”³⁵². Basında ise bu beyanname boş bir vaat olarak görülmüş, halkın çoğunluğunun bu beyannameyi seçim öncesi vaatler olarak gördüğü, DP beyannamesinin beklendiği haberleri yazılmıştır³⁵³.

CHP’nin İzmir’de kazanma olasılığı düşerken, CHP son koz olarak yeni bir seçim listesi oluşturmuştur. Bu listeye göre, gösterilen CHP’li 6 aday, hep eski

³⁵⁰ *Yeni Asır*, 5 Mayıs 1950. *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1950. *Ulus*, 5 Mayıs 1950. *Vatan*, 5 Mayıs 1950.

³⁵¹ “İnönü’nün Nutku”, *Demokrat İzmir*, 5 Mayıs 1950.

³⁵² *Ulus*, 28 Nisan 1950.

³⁵³ *Vatan*, 28 Nisan 1950.

simalardan oluşmaktadır. Diğer 9'u DP'li ikisi de Millet Partili'dir. Halk Partisi'nin ümidi de MP'nin DP aleyhine kazanacağı oylardır. Bu arada DP listesinin zayıf olduğu ve Genel Kurulun İzmir'i feda ettiği yönünde dedikodular ortaya atan CHP, buna delil olarak İzmir Milletvekili adaylarının başka yerlerden de aday olarak gösterilmesini öne sürecek³⁵⁴. Seçim yaklaşırken Ekrem Hayri Üstündağ, CHP'nin oy sağlamak için bazı yollara başvurduğunu öne sürüyordu. O'na göre Halk Partisi tek seçmenin birkaç sandıkta oy kullanmasını sağlayacak bir sistem oluşturmuştu. Üstündağ, CHP'yi gelecek seçime hile karıştırmakla suçluyordu³⁵⁵.

2 – Millet Partisi

Millet Partisi'nin ortaya çıkmasında en öncelikli neden, CHP'ye karşı izlenen muhalefetin beğenilmemesidir. Partililerden bazıları, daha sert bir muhalefet izlenilmesi gerektiğini düşünüyor, CHP ile kesinlikle uyuşmaya gidilmemesi gerektiğini belirtiyorlardı. Parti içindeki bu çatışma, sonunda, 1948 başında bazı milletvekillerinin partiden ihraç edilmesine yol açtı. İhraçları uygun görmeyen ve ihraç edilen kişilerle aynı görüşte olduklarını öne süren altı kişi ise DP genel idare kurulundan çekildiler³⁵⁶. Sonuçta Demokrat Parti'nin içindeki bu muhalefet hareketi 20 Temmuz 1948'de Millet Partisi'nin kurulmasıyla noktalandı. Mareşal Fevzi Çakmak'ın fahri başkanlığını yaptığı partinin kurucuları Hikmet Bayur, Kenan Öner, Osman Bölükbaşı, Mustafa Kentli, Enis Akaygen, Osman Nuri Köni ve Sadık Aldoğandı. Nuri Köni partinin ilk genel başkan vekili ve Mustafa Kentli ilk genel sekreteri oldu³⁵⁷. Millet Partisi'nin programı Demokrat Parti'nin programına yakındı. Ekonomide liberalizmi savunuyorlardı. Ancak liberalizm anlayışı serbestiye dayanmıyordu. Devlet ve özel sektör tekeline karşıydılar. Bu yüzden devlet tekelinin tasfiyesinin yapılması gerektiğine inanıyorlardı. Ancak Millet Partisi'ni diğer partilerden ayıran temel faktör dinle ilgili olandır. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulmasını kabul eden parti, bunun yanında, çeşitli din ve mezheplere mensup cemaatlerin dini amaçla teşkilat kurmaları ve dini vakıfların bu

³⁵⁴ *A.g.g.*, 28 Nisan 1950.

³⁵⁵ *Demokrat İzmir*, 9 Mayıs 1950.

³⁵⁶ Erdoğan Teziç, *a.g.e.*, s.274.

³⁵⁷ *Cumhuriyetin 75 Yılı 1923-1953*, s.311.

teşkilatlara devredilmesini de onaylıyordu. İlk ve orta derecelerde din derslerinin koyulması ve ilahiyat fakültelerinin kurulmasını da uygun görüyordu³⁵⁸.

a - İzmir Milletvekili Adayları

Millet Partisi 22 ilden aday olarak 205 isim bildirdi. 20'den fazlası iki yerden aday gösterilmişti. Parti, İzmir'den tam liste aday çıkararak İzmir'de etkin olduğunu göstermeye çalışmıştır. Millet Partisi'nin İzmir milletvekili adayları : Mustafa Kentli, Süleyman Külçe, Rasim Ali Ülgen, Rasim Aktoğu, Harun Dilmen, Ziya Nebioğlu, Rifat Pullukçu, Tomris Tümer, Nihat Kürşat, İhsan Pınar, Vasıf Kısmetli, Mustafa Çelebi, Şahin Laçın, Suphi Batur, Enver Kök, Bahaettin Öğütmen ve Ahmet Seyhan'dı³⁵⁹.

b - Çalışmalar

Millet Partisi kurulduğu günden itibaren hem CHP'ye, hem de parçalanarak geldiği DP'ne ağır eleştirilerde bulundu. CHP'nin din ve laiklik anlayışına karşı çıkan parti DP'yi muvazaa parti olmakla suçlayıp gerçek muhalefeti kendisinin yaptığını ileri sürüyordu. Parti 1949 da meclisteki Müstakil Demokrat Grubu ile Öz Demokratlar Partisi'nin katılımıyla güçlense de pek fazla etkinlik yaratamamıştır. Parti'nin en büyük kozu Mareşal Fevzi Çakmak'tı. Ancak Çakmak, seçimlerden önce vefat etmişti ve yerine eşi İstanbul'dan aday olarak gösterilse de kazanamadı³⁶⁰.

Millet Partisi'nin propagandasında genel olarak Milli Şef'e yönelttikleri eleştiriler ağırlık kazanmıştır. Partinin programında demokratik bir yönetim kurulması, Altı Ok'un Anayasa'dan çıkarılması, kişi özgürlüklerinin genişletilmesi, genel bir kalkınma programının hazırlanması ve liberal bir iktisat politikası izlenmesi gibi düşünceler ve görüşler yer alıyordu. Bunların yanı sıra parti, cumhurbaşkanının tek dönem için seçilmesi ve çift meclis sistemine geçilmesini de savunuyordu³⁶¹. Programına göre cumhuriyet, adalet, liberallik ülkülerine ve milliyetçilik esasına , dini ve milli ananelere bağlı olan parti, Türkiye'de çeşitli din ve mezheplere mensup olan

³⁵⁸ Naci Cevat Akkerman, *a.g.e.*, s. 78-79.

³⁵⁹ *Yeni Asır*, 24 Nisan 1950.

³⁶⁰ Metin Toker, *a.g.e.*, s. 19.

³⁶¹ *Cumhuriyetin 75 Yılı 1923-1953*, s.311.

cemaatlerin, dini örgüt kurmalarını da savunuyordu. Millet Partisi devlete ve fertlere ait her çeşit tekele karşıydı. Devletçiliğe cephe aldığı gibi, sermayenin aşırı kar tutkusuna, haksız sömürüye de karşıydı. MP, ekonomik açıdan özel teşebbüsü savunan bir parti olmasına rağmen, yeni ticaret burjuvazisinin serbestçe gelişmesini engelleyen ilkelere de yer verdiği için, DP taraftarlarının oyunu alamayacaktır. Laikliğe olan tepkiden yararlanmak istese de yoksul köylü ve Anadolu tüccarlarının maddi desteklerine uygun bir ekonomik görüş dile getiremediği için bölgesel bir şahıs partisi olmaktan öteye gidememiştir³⁶².

Şubat ayında İzmir il kongresini toplayan Millet Partisi, Demokratlara yüklenmiş ve muvazaa partisi olduklarını iddia etmiştir. Söz alan Mustafa Kentli; MP'nin kurulduğu zaman uzattığı eli, Celal Bayar'ın Çeşme nutku ile reddettiğini ve muhalefetin iktidara karşı pekala ortak bir cephe alabileceğini anlatmıştır³⁶³. Ancak daha doğru bir ifade, il idare heyeti üyesi Şahap Gürsel'den gelmiştir. Gürsel; Millet Partisi'nin, kuruluşundan beri diline doladığı DP'nin muvazaa partisi olduğu söyleminin ve İnönü'ye baskı politikasının, partinin ana amaçlarından uzaklaşmasına sebep olduğunu, bu sebeple de tüm ülkenin kabul edebileceği parti politikasını harcadığını söylemiştir³⁶⁴.

Nisan ayı başında, Millet Partisi seçim beyannamesini açıkladı. Beyannamede; geçen 4 yılın ülkede büyük bir düşmanlık uyandırdığı belirtilip, CHP'nin 4 yıl yalnız ve yalnız bu düşmanlıkla mücadeleyi ve buradan doğan gayri tabi durumun gerektirdiği tedbirleri almaya mecbur olduğu, Türk milletiyle uğraşmak zorunda kaldığı ve ona göre kanunlar çıkardığı, devlet gelirlerini harcarken memleket çıkarlarından çok, kendi adam ve taraflarını tatmin etmeyi ve avutucu işlerle yeni taraflar kazanmayı düşündüğü anlatılmaktaydı. Geçen 4 yıla bir göz atarsak görürüz ki demokrasiye doğru değil tahakkümün (despotluk) ve şahsi nüfuzun artmasına doğru gidilmiştir denilen beyannamede basın ve ceza kanunlarının ağırlaştırılması, aşırı sağ ve sol akımlar hakkındaki kanunlar gibi birçok tedbirlerin önemi, Millet Partisi'nin görüşüne göre izah edilmekteydi. Beyannameye göre, bugünkü dava ve önümüzdeki seçimlerde hali lazım

³⁶² Erdoğan Teziç, *a.g.e.*, s.275.

³⁶³ *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1950.

³⁶⁴ *Vatan*, 13 Şubat 1950.

gelen mesele şu veya bu partinin kazanması meselesi değil; bizim medeni ve hür bir dünya yolunda mı yürüyeceğimiz, yoksa bir baskı ve tehdit altında mı yaşayacağımız sorunudur, denilmiştir³⁶⁵. 22 Nisan’da İzmir’de seçim toplantısı yapan MP’liler Halk Partisi’ni eleştirip DP’yi de muvazaa partisi olmakla suçlamışlardır. Mustafa Kentli, partisinin iktidarda gözü olmadığını yalnızca güçlü bir muhalefet yaratmak amacıyla olduklarını söylemiştir³⁶⁶. 1950 seçimlerine 22 ilden aday göstererek pek de etkin olamadılar³⁶⁷.

C – TOPLUMSAL YAPININ SEÇİMLERE ETKİSİ

1 - Gelişen Siyasi ve Ekonomik Olaylar

1946 seçimlerinden sonra hükümeti kurma görevi Recep Peker’e verilmişti. Peker, muhalefete karşı sert bir politika izliyordu. Peker’in politikası DP’liler tarafından eleştirilirken, CHP içinde de hoş karşılanmıyordu. CHP ile DP arasındaki tartışmalar gittikçe sertleşirken, Peker’in Menderes’in bütçe ile ilgili görüşlerini ‘psikopat bir ruhun ifadesi’ olarak nitelendirmesi sonucunda, demokratlar meclisi terk ettiler³⁶⁸. Bu olay halktan ve basından tepki aldı. Basın, Recep Peker’in konuşmasını tamamen haksız buluyor, Demokrat Parti’nin meclisten çekilmesini destekliyordu³⁶⁹. O gün mecliste bulunan Refik Koraltan’ın kızı bir öğretmenin tepkisini şöyle aktarmaktadır: “ *Ben de dinleyici locasındaydım. Önümde de bir öğretmen hanım vardı. Bir de baktım, hanım ayağından topuklu pabucunu çıkardı. Aldı böyle. Gittim yanına, ‘Aman Nuriye Hanım ne yapıyorsunuz’. ‘Bunu kafasına atacağım’. ‘Aman yapmayın’ dedim. Teskin etmeye çalıştım. ‘Nasıl diyor, ... Bir başbakan çıkar da karşı tarafa psikopat der’. ‘Dedi işte. Dilin kemiği yok ya...’*”³⁷⁰. Demokratların meclisi terk etmesiyle CHP mecliste tek kalmış, kanunlar muhalif oy olmadan CHP’lilerin oylarıyla kabul edilmiştir. Ancak

³⁶⁵ *Yeni Asır*, 9 Nisan 1950.

³⁶⁶ *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1950.

³⁶⁷ *Cumhuriyetin 75 Yılı 1923-1953*, s.311.

³⁶⁸ *Vatan*, 19 Aralık 1946.

³⁶⁹ İsmet Bozdağ, *a.ge.*, s.121.

³⁷⁰ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, *a.ge.*, s. 44.

Peker'in bu tutumu CHP içinde huzursuzluk yaratmış hatta bu sebeple CHP'den DP'ye geçişler yaşanmıştır³⁷¹.

Demokrat Parti'nin süre vermeden meclisi terk etmesi İsmet İnönü'nün müdahalesiyle sona erecektir. İnönü, Bayar ve Köprülü ile yaptığı görüşmede yaşanan olaylarla ilgili üzüntü duyduğunu söylemiş, karşılıklı saygı ve iyi niyetin iki tarafta da olduğuna kesinlikle inandığını belirtip, şikayet dayanağının yeterli görülmesi ve mecliste normal çalışmalarının sağlanması isteğinde bulunmuştur³⁷². Böylelikle Demokrat Partililerin meclisle barışması sağlanmıştır. Bu konuşma, DP'lilerce, İnönü'nün tarafsızlığının bir göstergisi olarak algılanmıştır. İsmet Bozdağ'a göre bu olayın olumlu bir tarafı vardır: *"İktidar, muhalefetsiz bir meclisle yürüyemeyeceğini anlamış, muhalefet, alttaki birikimlerin büyük gerginliklerde tehlikeli istidatlar gösterilebileceğini görmüştür. Memleketin huzuru için ipleri gevşek tutmanın sayısız faydaları vardı. Demokrat Parti bir kere daha iktidara yardım etmiş, onun sorumluluğunda olan huzuru, kendi sorumluluğu altındaymışçasına en büyük dikkat ve titizlikle korumuştur. Basında, Demokrat Parti milletvekillerinin meclise dönmeleri büyük yankılar yaptı. Kamuoyunda Demokrat Parti'nin gösterdiği anlayış, iyi değerlendirildi. Basın, Demokratların, Vatansever bir muhalefet olduğunun ispatını verdiğini büyük manşetlerle belirtiyordu"*³⁷³.

1946 seçimlerinden beri süregelen DP - CHP içindeki anlaşmazlıklar devam ederken, CHP içinde de sorunlar devam ediyordu, bu sıkıntılı durum, Recep Peker'in güven oyu istemesine kadar gitti. Oylamada hükümet güven oyu aldı ama 35 kişi hükümete güvensizlik oyu vermişti. Bu kişiler Ali Fuat Cebesoy, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Nihat Erim, Memduh Şevket Esendal, Cavit Oral, Kasım Gülek, İsmail Rüştü Aksal gibi önemli ve etkin kişilerden oluşuyordu (Bu grup "35'ler" olarak anılmaktadır). DP'nin muhalefeti ve 35'lerin de etkisiyle Recep Peker çekilmek zorunda

³⁷¹ İsmet Bozdağ, *a.g.e.*, s.122.

³⁷² *Vatan*, 27 Aralık 1946.

³⁷³ İsmet Bozdağ, *a.g.e.*, s.124.

kaldı³⁷⁴. Parti içindeki bu hareketlilik, DP'nin CHP'ye iyice yüklenmesine, CHP'nin açıklarını bulup bu noktalara saldırma politikasını benimsemesine de yol açtı.

Recep Peker'in istifasından sonra İnönü Bayar'la bir görüşme yaptı. Hükümeti kurma görevini ise daha ılımlı olan Hasan Saka'ya verdi. Yeni kurulan hükümette 35'ler önemli ölçüde yer aldılar³⁷⁵. 12 Temmuz Beyannamesinin yayınlaması ile yaratılan olumlu ortam, DP'nin muvazaa partisi olduğu söylentilerini artırdı. Parti içinden gelen eleştirilerle beraber, DP, yöneticileri daha sert bir muhalefet yapmaya zorlandı. İlk fırsat Hasan Saka Hükümeti'nin meclise sevk ettiği seçim kanunu tasarısı oldu. DP'nin sert bir muhalefet izleyebileceği seçim kanunu tasarısı, 1946 yılından beri gündeme gelen bir konuydu. DP, yargı denetimini sağlamayan bu yasaya cephe alarak ve 1948 yılının ekonomik bunalımını da kullanarak iktidarı yıpratma çalışmalarına gitti. Sonuçta Hasan Saka, 8 Haziran'da istifa etti ve yeni bir kabine kurdu. Bu kabine ile birlikte daha ılımlı bir hava yaratıp muhalefeti yatıştırmaya çalıştıysa da, DP'liler bu ılımlılığı yetersiz bulmuşlar, 1948 ara seçimlerine katılmayacaklarını açıklamışlardır. Bu sebeple girilen bunalım ortamı, İkinci Hasan Saka Hükümeti'nin çekilmesine yol açarken, DP'nin meclis içindeki gücünü göstermesini sağlamıştı. 1949 Haziran'ında toplanan İkinci Büyük Kongresi ise bu havada gerçekleşmiş, DP yöneticilerinin gücü pekişmişti³⁷⁶. Necip Fazıl Kısakürek, 1949 yılını şu şekilde tanımlar: “*Demokratların son muhalefet yılı olan 1949 'halkçı' isimli halk düşmanlarının, hasım partiyi kapatmak için çare düşündüğü, Demokrat Partinin ise 'sadece kanun yolu; ille de kanun, ille de kanun!' diye tepindiği ve bütün gücüyle 1950 seçimlerine hazırlandığı hengame*”³⁷⁷. Durum biraz abartılı da anlatılsa buydu. CHP, DP'yi Milli Husumet Kararı'ndan dolayı eleştiriyor, kesin bir adım atmasa da, bu andı, partinin kapatılması için yasal bir sebep gösteriyordu. Demokrat Parti ise CHP'yi anayasaya aykırı hareket etmek ve anti demokratik olmakla eleştiriyordu. 9 Ağustos'ta İzmir'de bir miting düzenleyen Bayar, bütün suçlamaları reddediyor. Demokrat Parti'nin hiçbir zaman kanuni yollardan ayrılmadığını vurgulayıp, Milli Husumet (düşmanlık) Andı hikayesinin, bir politika kurnazlığı olarak iktidar tarafından uydurulduğunu söylüyordu. Ona göre asıl fenalık,

³⁷⁴ Hikmet Bila, *a.g.e.*, s.123-124.

³⁷⁵ *A.g.e.*, s.125.

³⁷⁶ Taner Timur, *a.g.e.*, s.89-90.

³⁷⁷ Necip Fazıl Kısakürek, *Benim Gözümde Menderes*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, t.y., s. 106.

Cumhurbaşkanı'nın Anayasa'nın emirlerini ihmal ederek parti politikasına karışmasından ileri geliyordu³⁷⁸.

1950 yılı ise DP'nin Millet Partisi ile birleşeceği dedikoduları ile başlamıştır. Bu söylentilere göre Celal Bayar ile Sadık Aldoğan arasında temaslar sürüyor ve iki parti seçimlere beraber girmeyi planlıyordu. Ancak Demokrat Parti, bu haberleri yalanlamış hiçbir partiyle birleşmeyeceğini açıklamıştır³⁷⁹. Söylentiler devam ederken meclisin gündeminde iki konu vardı: grev hakkı ve seçim kanunu. Çalışma Bakanı işçiye grev hakkının tanınmasının bir irtica demek olacağını söylerken, DP milletvekilleri bu hakkın gelişmiş ülkelerden yalnızca Rusya'da olmadığını söylüyordu³⁸⁰. Seçim mitinglerinde gündeme gelen grev hakkı, iki parti arasındaki çekişme de DP'yi ön plana çıkarıyordu.

1950 seçimlerinden önce, DP programının 20. maddesine göre yılda iki kez toplanan istişare toplantısı, 7-8-9 Ocak tarihleri arasında Ankara'da yapılmış ve 153 delegenin katılımıyla gerçekleşmiştir. İstişare sonucunda yayınlanan tebliğde, DP, iktidarı seçim sistemi konusunda uyarmış (o zaman seçim kanunu kesinleşmemiştir) ve bu durumun düzenlenmemesi halinde seçimlere girmeyebileceklerini açıklamışlardır: “*Umumi seçimlere doğru gittiğimiz şu sırada iktidarın haksız ve yersiz bir tecavüz ve tehdit politikası tatbikine kalkışmasını memleket hesabına çok zararlı gördüğünü açıklamak zorundadır. Seçimlerde böyle bir tehdit veya baskı havası içinde gitmeyi kendi hesabına muvaffakiyetli netice verecek bir usul zanneden iktidarın şimdiden bilmesi ve düşünmesi icap eder ki Demokrat Parti memleket hesabına çok ağız ve felaketli neticeler yaratabilecek böyle bir vaziyette vatanın selameti namına umumi seçimlere girmemek kararını vermek zorunda kalabilir. Yahut kötü ve hileli bir seçim neticesinde teşekkül edecek meclise iştirakken istinkafı (çekince) tek memleket menfaatine daha uygun bulabilir. İşte iktidar mevkiinde bulunanların bütün bu ihtimalleri şimdiden göz önünde bulundurmaları ve dar düşüncelere küçük hesaplara kapılarak memleketi fena akıbetlere götürecek bir hareket hattı takibinden ihtiraz*

³⁷⁸ Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz (1922 - 1971)*, C.II, 2. basım, İstanbul, 1997, s. 1481-1482.

³⁷⁹ *Yeni Asır*, 3 Ocak 1950.

³⁸⁰ *Demokrat İzmir*, 19 Ocak 1950.

etmeleri lazımdır kanaatindeyiz”³⁸¹. Demokrat Parti bu söylemiyle bir anlamda Milli Husumet Andı’nı tekrarlamıştır. Bu tebliğe cevap Nihat Erim’den gelmiştir: “*Milletin temsil vazifesinden, şu parti kaçarsa onun yerini başka bir parti elbette alacaktır*”³⁸². CHP ile DP arasındaki bu karşılıklı söz atışmalar seçimlere kadar devam edecektir. Ulus gazetesi ise bu tebliğin partiyi bölünme aşamasına getirdiğini yazmış, bazı demokratların seçime girilmemesi durumunda partiden ayrılacağını yazmıştır³⁸³.

Seçim kanunu görüşülürken, mecliste sert tartışmalar olmuştur. Millet Partisi’nden Osman Nuri Köni yeni seçim yasası tasarısını, adalet esaslarına, anayasaya, demokrasi kavramına ve insan hakları beyannamesine aykırı bulduğunu ifade etmiştir³⁸⁴. CHP’li Emin Soysal ise yaptığı bir köy gezisinde halkın meclis içinde olup bitenleri bilmediği, bazı köylülerin mecliste iki milletvekili bulunduğunu söylediğini bir tanesinin ‘cumhurbaşkanı kim?’ sorusuna ‘Şükrü Saraçoğlu’ cevabını verdiğini söylemiş; ‘bu kanunun bile bize göre olmadığını’ iddia etmiştir. Bu sırada Ahmet Tahtakılıç, ‘Öyleyse Padişahlık kanununu getirelim’ diyerek tepkisini göstermiştir³⁸⁵. Nihayetinde Seçim Kanunu şubat ayı içerisinde Demokratların da onayladığı bir şekilde kabul edilmiştir.

O dönemdeki Meclis bütçe görüşmeleri de partiler arası çatışmanın en önemli araçlarından biri oldu. Özellikle Adnan Menderes’in bütçeyi eleştirisel yaklaşımı CHP ile DP arasında sürtüşmeyi artırmış, Menderes’in etkili konuşmalarıyla da Demokrat Parti adına kazanç elde edilmiştir. Menderes, hükümetin kendisini battal çarkın hareketine boyun eğmekten kurtaramadığını, memurların, zayıf bir bütçeye arız olan bürokrasi ile ezildiğini ifade etmiş, isabetsiz mali politikanın ise ülkenin ekonomik bünyesini kuvvetsiz düşüren etkilerini hala sürdürdüğünü dile getirmiştir³⁸⁶.

Mart ayına gelindiğinde seçimlerin 14 Mayıs’ta yapılacağı 22 muhalife karşı 299 kabul oyuyla kesinlik kazanırken, af kanunu ile ilgili meclis görüşmeleri devam

³⁸¹ *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1950. *Yeni Asır*, 13 Ocak 1950. *Vatan*, 14 Ocak 1950. *Demokrat İzmir*, 13 Ocak 1950.

³⁸² *Cumhuriyet*, 16 Ocak 1950.

³⁸³ *Ulus*, 19 Ocak 1950.

³⁸⁴ *Yeni Asır*, 9 Şubat 1950.

³⁸⁵ *A.g.g.*, 11 Şubat 1950.

³⁸⁶ Bkz. Şubat 1950’de çıkan gazeteler.

ediyordu³⁸⁷. Başbakan ise, seçimlerde huzur ve sakinliği bozacak, ülkenin asayişini tehlikeye düşürecek hiçbir harekete izin vermeyeceğini vatan borcu olarak gördüğünü söylüyordu³⁸⁸.

Mareşal Fevzi Çakmak, 10 Nisan 1950’de hayatını kaybetti. Radyoların, Mareşalin ölüm haberini verdikten sonra müzik yayınına devam etmeleri halkın büyük tepkisine yol açtı. Metin Toker’e göre bu küçük bir radyo sorumlusunun anlayışsızlığından kaynaklanıyordu³⁸⁹. Ancak meseleyi böyle hafife almak doğru olmayacaktır. Mareşalin ölümünden sonraki bu hata, CHP’ye puan kaybettirirken öte yandan Millet Partisi ve Demokrat Parti cenaze törenini el altından kullandı. Dinine bağlı bir komutan olarak tanınan Çakmak’ın cenazesi, ulusal yas ilan edilmediği gerekçesiyle CHP karşıtı bir gösteriye dönüşen bir törenle ve tekbir sesleri arasında, büyük bir kalabalık tarafından Eyüp Mezarlığı’nda toprağa verildi³⁹⁰.

CHP’nin anti-demokratik tutumları, seçimlerin hemen öncesinde bile devam ediyordu. MP’nin bir radyo propaganda konuşmasında söz Sadık Aldoğan’ındı. Ancak konuşmayı kızı Gönül Aldoğan yapıyordu. Kızı babasının polisler tarafından götürüldüğünü ve onun yerine yazıyı kendisinin okuyacağını söylüyordu. Yine aynı günlerde sol eğilimli gençleri İnönü’ye ve CHP’ye karşı kışkırtan bir olay gerçekleşmiş ‘Bizim Köy’ün yazarı Mahmut Makal kitabında komünizm propagandası yapıyor diye tutuklanmıştı. Bunlar CHP’nin puan kaybetmesine yol açarken bu durumdan en çok DP karlı çıkıyordu³⁹¹. Nihayetinde 10 Mayıs’ta seçim yasağı başlamış, Türkiye’de seçim gününe kadar suskunluk ilan edilmiştir³⁹².

2 - Basının Demokrat Parti ile İlişkisi

O dönem basını incelendiğinde göze çarpan ilk şey gazetelerin tarafsız bir tutum izlemediğidir. İncelediğimiz gazeteler açısından baktığımızda, her gazetenin kendisini yakın hissettiği ya da zaten o partinin yayın organı olduğu için doğal taraftar olduğu

³⁸⁷ *A.g.g.*, 25 Mart 1950.

³⁸⁸ *Ulus*, 25 Mart 1950.

³⁸⁹ Metin Toker, *a.g.e.*, s.19.

³⁹⁰ *Cumhuriyetin 75 Yılı 1923-1953*, s.331.

³⁹¹ Metin Toker, *a.g.e.*, s.20.

³⁹² *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1950.

göze batan bir gerçektir. Bu yüzden kendine taraftar gazeteler bulmak ya da kurmak partiler için önemli bir seçim hareketi olacaktır.

Demokrat Parti'nin belki de en büyük seçim aracı basın olmuştur. Kurulduğundan beri hakkında her gün olumlu yazılar, makaleler yayınlayan gazeteler, halkın DP'ye yönelmesinde önemli bir etki göstermişlerdir. Özellikle Vatan Gazetesi ve Ahmet Emin Yalman Demokrat Parti'yi, tanıtmak ve halka benimsetmek adına ümit verici başmakaleler yazıyor, güven aşıliyordu³⁹³. Parti kurulduğunda parti programını birçok yönden tahlil eden Yalman, objektif olmaya çalışsa da DP'nin yanında olduğunu göstermiştir. Bunun yanı sıra partinin kurulduğu günlerde Celal Bayar'ın torunlarıyla çekilmiş bir resmini koyan Vatan Gazetesi, Celal Bayar'ın siyasetçi yönüyle birlikte aile yapısının da kuvvetli olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bir başka yöntem ise Celal Bayar'ın Atatürk'le çekilmiş resimlerini koymak ve Atatürk'le anılarını yayınlamaktır. Vatan ve Yeni Asır gazetelerinin sıklıkla izlediği bu yöntem, her ne kadar o günlerde kullanılan bir propaganda şekli olarak görülme de, halk üzerinde olumlu etkiler yaratacaktır.

Vatan'ın yanında Cumhuriyet ve Tasfir de Demokrat Parti tarafındadır³⁹⁴. Dönemin gazeteleri incelendiğinde hemen her gün DP ile ilgili bir yazı bir haber bulmak mümkündür. Demokrat Partililer buna ayrı bir önem vermişler, başta Celal Bayar olmak üzere bütün kurucular çeşitli sebeplerden dolayı demeç verip, bu demeçlerin gazetelerin birinci sayfasından gösterilmesi için çalışmışlardı³⁹⁵. Demokrat Parti gelişimini sağlamak için basının desteğine ihtiyaç duymuş ve bunun öneminin farkına varmıştır. O dönem içinde en etkili reklam, basındır. Gazete, hemen her eve girmese de halk ile siyasi partilerin iletişim aracı haline gelmiştir. Bunun farkında olan Celal Bayar partinin kurulması ile birlikte basına verdiği önemi şu sözlerle dile getirmiştir: “*Yeni bir devrin başında bulunuyoruz. Memleket yeni bir devre girmek*

³⁹³ Emrullah Nutku, *a.g.e.*, s. 10. Samet Ağaoğlu'na göre Ahmet Emin Yalman ve Demokrat Parti işbirliği içindedirler. Ona göre Yalman'ın gazeteci ve yazar olarak şöhretinin büyük payı DP'nin kuruluşuyla başlar. O güne kadar aydınlar ve politikacılar çevresinde tanınmış ismi ve yüzü bu kuruluştan sonra halka ve memleketi hızla yayıldı. DP'nin ona sağladığı bu tanınma imkanına karşılık onun da DP'nin tutunup kuvvetlenmesinde küçümsenmeyecek hizmetleri olduğu inkar edilemez. Samet Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.173.

³⁹⁴ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, s.172.

³⁹⁵ Emin Karakuş, *a.g.e.*, 130.

üzeredir. Bunu halkın huzurunu bozmadan başarmak lazımdır. Bunu başarı ile yapabilmek için karşımızdaki partilere vazife yükleniyor. Gazetecilerin bu memleket davasını elbirliği ile halletmek zorunda, efkârı umumiye bizi olduğumuz gibi tanıtmak için bir vaziyet vardır. Matbuatın bu büyük davada üzerine düşen vazifeyi yapacağına kaniiz”³⁹⁶.

Demokrat Parti de basının desteğini kazanmak adına basın özgürlüğünü savunuyordu. Hıfzı Topuz bu konuyu aktarırken Adnan Menderes’in şu sözlerine yer verir: “Yayın hürriyeti yurttaşın şahsi ve siyasi hak ve hürriyetlerinin bir teminatıdır. Basın hürriyeti olmadığı yerlerde, topluluk hayatı, gizliliğin, kapalılığın kiri ve pası altında bunalıp çürümeye mahkumdur. Dünyanın her yerinde daimi görülmüş bir gerçektir ki insan toplulukların mukadderatını (kaderini) diledikleri gibi ellerinde bulundurmak isteyenler, hücumlarını her şeyden önce basın hürriyetine çevirmişler ve topluluğun menfaatini savunur gibi görünerek kendi durumlarını sağlamlaştırmanın ve basın hürriyetini yoktan yere vurmanın yolunu bulmuşlardır”³⁹⁷. Menderes Basın hürriyeti ile vatandaş hürriyetini de eşleştirmiştir: “Cemiyet içinde iyice, ileriye ve açıklığa doğru bütün hamleler, hızını ve kuvvetini matbuat hürriyetinden alırlar. Matbuat hürriyetinin mevcut olmadığı yerlerde ise vatandaşın diğer hak ve hürriyetleri de tehlikeye düşer”³⁹⁸.

1950 Seçimleri’nden önce Türkiye yeni bir gelişme daha yaşadı. 16 Şubat 1950 itibariyle seçim konuşmaları ilk kez radyodan yayınlanabilecekti. Bu kanuna göre radyolarda propaganda her siyasi parti için günde 10 dakika olarak belirlenmişti. Yayın yapabilmek için en az beş seçim çevresinde aday gösterilmiş olması gerekiyor ve 20’den fazla seçim çevresinde aday gösterilmiş olan partilere günde 20 dakika konuşma hakkı veriliyordu. Konuşmalar seçimlerden 10 gün önce başlayabilecek 3 gün kala ise son bulacaktı. Partilerin konuşma zamanı ve sırası için kura çekilecekti³⁹⁹. 1950 Seçimleri için propagandalar, mayıs ayından itibaren başlamıştır. Buna göre ilk seçim konuşmasını saat 18.20’de MP, sonra 18.50’de DP, 19.20’de CHP ve son olarak

³⁹⁶ *Vatan*, 8 Ocak 1946.

³⁹⁷ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s.170.

³⁹⁸ *Vatan*, 12 Haziran 1946.

³⁹⁹ Hıfzı Topuz, *Televizyon, Radyo, Basın ve Afişle Seçim Savaşları*, s. 88.

20.00'da da MKP yapacaktı. Konuşmalar 10 Mayıs'a kadar devam edecekti⁴⁰⁰. Daha köyler elektrik enerjisiyle tanışmamışken köylüler, siyasi söylemin değişmesinde önemli bir payı olan transistorlu radyoyla tanışmışlardı. Radyo sayesinde politikacılar okuma yazma bilmeyen seçmenlerine doğrudan doğruya ulaşabiliyor, bu seçmenler de seçim sürecine etkin biçimde katılmış oluyorlardı. Bu dönemde Türkiye'de radyo sayısında büyük bir artış oldu⁴⁰¹. Dönemin gazeteleri yarım boy Amerikan radyolarının reklamları ile dolarken, Türk halkı yavaş yavaş siyasi hayata, dinleyici olarak da olsa, adım atmaya başlamıştı.

Gazetelerin o dönemdeki kamuoyu yoklamaları da büyük önem taşıyordu. Vatan gazetesinin başlattığı ve toplamda 5386 kişinin katıldığı bir anket sonucunda, İzmir'de DP % 71, CHP %11 oranında oy almıştır. Mesleklerle göre dağılım ise şöyledir⁴⁰²:

897 Tüccar ve esnaf - CHP % 22, DP % 18, MP % 11, karışık % 11, Müstakiller % 7, Milli Kalkınma Partisi % 1.

285 İşçi –DP % 73, Millet Partisi % 19, Müstakiller % 8.

Memurlar – DP % 44, karışık % 22, CHP %19, Müstakiller %11, MP % 4.

Avukat, mühendis, doktor ve diğer serbest meslekler – DP %56, karışık % 20, MP % 18, Müstakiller % 4, CHP % 2.

İzmir basınından Hürrem Kubat, İzmirliilerin Halk Partisi'ne oy vermeyeceklerini bunun sebebi olarak da devlet gelirin 2 / 3 oranını veren İzmir ve Ege Bölgesi'nin, iktidar tarafından daima üvey evlat muamelesi görmesini ve devlet elinin bu bölgeye ulaşmamasını göstermiştir⁴⁰³.

⁴⁰⁰ *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1950.

⁴⁰¹ Demokrasiye İlk Adım, *Cumhuriyetin 75 Yılı 1923-1953*, s. 287.

⁴⁰² *Vatan*, 15 Nisan 1950.

⁴⁰³ "İzmirliilerin Halk Partisine Oy Vermezler", *Demokrat İzmir*, 2 Mayıs 1950.

3 - Türk Halkı'nın Seçimi ve CHP'nin Yapısı

Cumhuriyet Halk Partisi, halk ile iç içe olmayı başarabilmiş bir parti değildi. 20 seneyi geçkin bir süredir örgütlü olmasına rağmen teşkilatını halka yayamamıştı. Birçok yerde parti teşkilatı, il ve ilçelerdeki bu kurulu heyetlerden ibaret kalıyordu. Oysa Demokrat Parti yöneticileri, teşkilatlanma işine büyük önem verdiler. Asıl kuvvetin halk arasında olmak ve köylere girmekte olduğunu anlayarak, partiyi köylünün, çiftçinin, amelenin, işçinin, küçük esnafın kıyı mahalle halkının, fakir halk çocuklarının sevgiyle bağlandıkları bir siyasi örgüt haline getirdiler⁴⁰⁴. Böyle bir yöntem çizmelerinde İsmet İnönü'nün halk sevgisinden kopuk bir lider olmasının büyük payı vardır. “*Halk, İnönü'nün yüzünü göremezdi. İnönü yerine, egemen CHP'nin elleri dilediği zaman halkı okşar, yerine göre sıkardı. İnönü'yü halk, bu yöntemle görmüş sayılırdı sanki. İsmet Paşa eline, vücuduna dokunulmazlığıyla bizden ayrı yaratılmış bir başka dünyaydı. Belki evrenin bir parçasıydı ama, insanların yaşam için kaynaştığı dünyanın gerçek bir parçası değildi, gerçeküstü bir varlıktı. Her sözü buyruktu. Aydınların bir kesimi, ozanlar, öykü yazarları, düşün insanları, İsmet Paşa'nın yarattığı bu dünyanın, Türkiye'nin Türk halkının gerçek dünyası olmadığını söylerler, aralarında tartışarlardı*”⁴⁰⁵.

O zamanlarda devlet-parti birleşmesi tam olarak yaşandığı için bürokrasi kendini CHP'nin bir organı olarak görüyor ve buna göre hareket ediyordu. Daha önce bahsettiğimiz 1946 Seçimleri buna güzel bir örnektir. Bunun yanı sıra üzücü olaylar da yaşanmış, Halk Partisini korumak adına yanlış kararlar verilmiştir. İzmir içinde büyük yankı uyandıran bu olaylardan biri ise DP İzmir İl Başkanı Ekrem Hayri Üstündağ'ın

⁴⁰⁴ Fahir Giritlioğlu, *a.g.e.*, s.159-160. Yine aynı kitapta CHP'nin teşkilatlanması ile ilgili olarak güzel bir örnek verilmiştir. “*Erzincan Milletvekili merhum Sabit Sağıroğlu, CHP teşkilatını kuvvetlendirmek ve halka kadar yaymak için, memleketi olan Kemah'ta, faaliyete geçmişti. Sağıroğlu'nun şahsına büyük bağlılığı olan Kemah halkının 1946 tarihinde tamamı, CHP'li idi. Henüz bu tarihte Kemah'ta DP teşkilatı kurulmamıştı. Sabit Sağıroğlu, nüfusu kalabalık olan bir bucak merkezinin CHP'li muhtarını çağırarak, partiye kayıtların yapılmasını istiyor. Vazifeyi alan muhtar, ertesi günü kayıtları ikmal ederek, Sağıroğlu'nun yanına geliyor. Fakat CHP adına kayıtlı olanların adedi çok azdır. Sabit Sağıroğlu, muhtardan bunun sebebini sorduğu vakit, muhtar, şu enteresan cevabı veriyor: “Halkın yarısı kadın, bunları dahil etmedik. Geri kalandan çocukları da, saymadık. 700 kişi eder. Bunların 200'ünü, Kızılay'a, 200'ünü Çocuk Esirgeme Kurumuna. Eh, 100 tanesini de, Hava kurumuna yazdık. Geride Halk Partisine 100 kişi kaldı beyim.” Halkın, hayır derneklerine üye kaydedilmeleri, angarya kabul edildiği gibi, partiye kayıt olmak da, bir nevi külfet şeklinde o tarihte kabul edilmişti. Muhtarın verdiği cevap, o tarihte Kemah'ta, külfet telakkisinin bir sonucu idi”*. *A.g.e.*, s.159-160.

⁴⁰⁵ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 29.

oğlunun intiharıdır: 1946 seçimlerinden sonra, ‘neshebi gayri sahih çocuk’ adlı makalesi yüzünden İl Başkanının gelini tutuklandı. Aslında yazı Ekrem Hayri Üstündağ’ın oğlu Bülent Üstündağ tarafından yazılmıştı. Kendisi askerde olduğu için yazı eşinin imzası ile yayınlanmıştı. Üstündağ’ın eşi hamileydi ve ikinci çocuğunu hapishanede doğurmak zorunda kaldı. Bülent Üstündağ’ın yazıyı kendisinin yazdığını söylemesi bir işe yaramadı. 35 yaşındaki Üstündağ eşini ve yeni çocuğunu ziyaret ettikten sonra evinde tabancayla kendisini öldürdü⁴⁰⁶.

CHP, İsmet Paşa ülkeyi savaşa sokmadığı için halkın kendilerine minnettar olduğunu düşünüyordu. Oysaki gerçekler böyle değildi. Halk İnönü’ye karşı minnettarlık duysa da, savaş ekonomisi yüzünden fakirleşmişti. Çözümü CHP’nin devletçi politikasından çıkıp Demokrat Parti’nin liberalizminde arayacaktı. CHP puan kaybettiğinin farkındaydı. Parti daha demokratik bir hale getirilmeye çalışılıyordu, bu sebeple birçok yenilik yapıldı. CHP’nin 7. Kurultayı da bunlardan biridir: *“İnönü’nün açıktan saldırıya uğradığı, parti yönetiminin diktatörlükle suçlandığı, komünizmle mücadele, türbelerin açılması, okullarda din dersi konulması konularında önergelerin verildiği 7. Kurultay ‘demokratikleşme kurultayı’ olarak anılmıştır”*⁴⁰⁷. Kurultaya katılan delegelerin hemen hepsinde, CHP’yi çok partili rejime kabul ettirmenin vazife duygusu hakim olmuştur. Kurultayda alınan kararlar sonucunda tüzükte birkaç değişiklik yapıldı; illerde il başkanlığı yapmakta bulunan valilerin, bu konudaki görevleri kaldırılarak, kongrelerden seçimle gelecek il başkanlığı birimi kuruldu. Partinin her kademesinin, bir gönüllüler kadrosu eliyle idare edilmesini temin için, tüzükte imkanlar sağlandı. Kongrelerden gelen ve gizli oy; açık tasnif temeline dayalı bir seçim şekli ile, il, ilçe, bucak ve köylerde, idare kurullarının ve bu kurul başkanlarının seçimleri esası konuldu. Bunun dışında genel başkan her kurultayda yeniden seçilecekti. Parti genel başkanı, eğer cumhurbaşkanı ise, partinin idaresini fiilen kendisi yürütmeyecekti⁴⁰⁸. Tüzük değişiklikleriyle daha geniş kitlelerin desteğini

⁴⁰⁶ Tevfik Çaydar, *Müntebih-i Sani’den Seçmene*, s.87.

⁴⁰⁷ Hikmet Bila, *a.g.e.*, s.126.

⁴⁰⁸ Fahir Giritlioğlu, *a.g.e.*, s. 211.

kazanma amacını güden CHP, programında da değişikliklere gitmiştir. Buna göre devlet kar amaçlı girişimlerde bulunmayacaktır⁴⁰⁹.

1948 yılı da CHP için hareketli geçmiştir. CHP meclis grubu 15-19 Şubat tarihli toplantılarında, ilkokullarda din dersleri konulması kararı almıştır. 18 Mayıs'ta Türk demokrasisinin aşırı sağa ve sola kapalı olacağı yolunda karar almıştır. 19 Aralık 1948'de ise muhalefetin istediği anayasa değişikliklerini 1950 seçimlerine kadar gerçekleştireceğine söz vermiştir⁴¹⁰.

1945- 1950 döneminde din-devlet-toplum ilişkilerindeki sınırlamaların gevşetildiği ve dinin siyasal partiler tarafından geleneksel kitlelerle iletişim kurma aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. CHP'nin dinle ilgili politikasını değiştirmesi ve daha iyimser bir tutum sergilemesi ile birlikte, CHP, laiklikten taviz verildiği, dini konulardaki ihtiyaçları karşılayacak düzeyde bilgili ve yetenekli kişilerin olmadığı, dini alandaki boşluğun fanatik ve cahiller tarafından doldurulduğu yönünde eleştiriler almıştır⁴¹¹. Bu durum CHP'nin temel tabanında sorunlar yaşatmasına rağmen, dinin kullanıldığını ve laiklikten tavizler verilmeye devam edildiğini görürüz.

Süleyman Coşkun'a göre ; kayıtlı seçmenlerin % 90'ı İnönü'nün Cumhuriyet Halk Partisi'ni, iktidardan uzaklaştırmak için oy kullandı⁴¹². Halktaki genel inanış İsmet İnönü'nün tarafsız bir tutum içinde olmadığıdır. Hasan Saka Hükümeti'nin kurulması ile birlikte yumuşayan hava sonucunda İsmet İnönü, Erzurum'da ilk kez bir Demokrat Parti örgütünü ziyaret ediyor ve Demokrat Parti'nin de devlet başkanı olduğunu göstermeye çalışıyordu⁴¹³.

Türkiye'de iç koşulların yanında dış koşullarında demokrasiye etken ve etkin olduğunu daha öncede belirtmiştik. Bu yüzden Türkiye'nin demokrasi süreci her an için dışarıdan bir müdahale olasılığıyla karşı karşıyadır.

⁴⁰⁹ Hikmet Bila, *a.g.e.*, s.127.

⁴¹⁰ *A.g.e.*, s.132.

⁴¹¹ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1988, s. 29,32.

⁴¹² Süleyman Coşkun, *a.g.e.*, s. 48.

⁴¹³ İsmet Bozdağ, *a.g.e.*, s. 171.

Cumhuriyet Halk Partisi Atatürk'ün partisiydi. Bu, CHP'lilerin en büyük kozlarından biriydi. Ancak Demokrat Parti de Atatürk'ün varlığına sahip çıkıyorlar ve bu konuda CHP'ye tepki gösteriyordu. DP adına Mecliste konuşma yapan Kemal Zeytinoğlu, Atatürk'ün hala Etnografya müzesinde bir masanın üzerinde yatırılarak toprağa verilmemesini eleştiriyordu⁴¹⁴. Gerçekten de halk için bu çok acı vericiydi. DP akıllara, 'Eğer CHP, gerçekten de Atatürk'ün partisi ise neden ona sahip çıkmıyor?' sorusunu aşıyor ve bunda da başarı sağlıyordu.

Seçimler yaklaştıkça CHP çalışmalarını artırmış, Tire, Ödemiş, Bayındır'da Ulus ve Kudret gazeteleri halka CHP tarafından bedava dağıtılmaya başlanmıştır⁴¹⁵.

Ancak Türk halkı ve özellikle İzmir, Demokrat Parti'yi seçmişti. Bayar'ın İzmir'e geleceğini duyan Bayındır'lı köylüler vasıta bulamamışlar, ama yine de Bayar'ı dinlemek için yürüyerek İzmir'e kadar gelmişlerdir⁴¹⁶. Onlar için Bayar onları sefaletten kurtaracak, zengin edecek bir kurtarıcıydı. Tüm köylüler için bu böyle sayılırdı. Köylünün ilk tercihi yaşadığı ekonomik sıkıntılardan kurtulup rahat bir yaşam sürmektir. Partilere siyasi açıdan bakılmıyordu.

4 - Ordu'nun Siyasete Bakış Açısı

Türkiye tarihi boyunca Ordu'nun her zaman Türk siyasi hayatında önemli bir yeri olmuştur. Kurtuluş savaşını kazananlar da, Cumhuriyetten sonra ülke yönetiminde söz sahibi olanlar da askerlerdi. Bürokrat-asker kavramı bundan sonra ortaya çıktı. Daha sonraları da siyasi alanda da etkisini gösteren askerler, Demokrat Parti'nin kurulmasıyla denge unsuru haline gelmişlerdir. İnönü'ye küsen ve Demokratlar tarafında yer alan Fevzi Çakmak, Demokrat Parti'ye oy kazandırırken, daha önceleri Atatürk ile anlaşmazlıklar yaşayan Kazım Karabekir 1946 seçimlerinden sonra CHP tarafından meclis başkanlığına getirilmiştir. Böylelikle Karabekir'in DP'ye geçip CHP'yi zayıflatması da önlenmiştir⁴¹⁷.

⁴¹⁴ Tekin Erer, *a.g.e.*, s.435.

⁴¹⁵ *Yeni Asır*, 30 Nisan 1950.

⁴¹⁶ *A.g.e.*, 10 Mayıs 1950.

⁴¹⁷ Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, s.148.

Cumhuriyetin kurulmasından devrimlerin gerçekleşmesine kadar her alanda doğrudan veya dolaylı yoldan toplumsal yaşamda etkisini gösteren askeri kanadın, DP'nin iktidara gelmesi sürecindeki görüşleri ile ilgili düşünceler çeşitlilik gösterir. Bazı yazarlar ordunun seçimlerden önce DP'yi desteklediğinden bahsederken diğerleri ordu ile DP'nin aynı çizgi içinde olmadıklarını söyler. Bu görüşleri kısaca incelersek;

II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan olumsuz durum, Türk halkı gibi, Türk Ordusu'nu da negatif yönde etkilemişti. Türkiye'nin yıllarca silah altında tutmak zorunda kaldığı ordu, bütçeyi ve ekonomik durumu etkili bir şekilde sarsmıştı. En büyük zararı dar ve sabit gelirli çekişiyordu. Orta sınıf silinmek üzereydi. CHP iktidarı ise bu gelişmeyi önleyecek bir kabiliyet gösteremiyordu. O güne kadar orta halli sayılan subay sınıfı yavaş yavaş gittikçe fakirleşenler arasına kayıyor, onların zorluklarını paylaşmaya başlıyordu. Bu yüzden, savaş sonrası Türkiye'nin demokrasi yolunda ilerlemesi ve CHP'nin çok partili rejime geçmek için attığı adımlar sevinçle karşılanmıştı⁴¹⁸. Aynı sivil halk gibi, ordu da yönetimden memnun gözüküyordu. Çok partili bir rejim, iktidarın baskıcı yönetimini frenleyebilirdi.

Daha sonraları 1946 Seçimlerine hile karıştırıldığı fikri, orduyu oldukça endişelendirmişti. Hükümete karşı güven kırılmış, darbe gündeme gelmişti. O sıralarda yüksek subaylar arasındaki görüşe göre; 1950 seçimleri güven içinde hilesiz gerçekleştirilmeliydi. İhtilalin İcyüzü kitabının bir bölümünde askerlerin şöyle bir kaniya vardıkları yazılmıştır: “ 1950 seçimleri dürüst olmalıdır. 1946 da oynanan komedya tekrarlanırsa müdahale etmemiz gerekir. Bunun için hazırlanmalıyız. Korktuğumuz ihtimal gerçekleşirse seçimleri iptal ettirir, derhal yeni bir seçim yapar ve iktidarı gerçek sahibine teslim edip demokratik düzeni yerleştirmiş oluruz”⁴¹⁹. Askerler herhangi bir usulsüzlükte darbe yapmaya karar vermişlerdi. Seçimlere bir yıl kala Ankara ve İstanbul'daki kurmay subaylar, faaliyet ve hazırlıklarını iletmişlerdi. Bu arada ordu, Demokrat Parti'nin, mücadelesine cesaret ve güvenle devam edebilmesi için, seçimlere hile karıştığı takdirde, duruma lakayt kalmayacaklarını DP idarecileriyle gizlice temasa geçip, fazla ayrıntı vermeden bildirdi⁴²⁰. İlginç olan nokta ise gazeteci

⁴¹⁸ Abdi İpekçi, Ömer Sami Coşar, *İhtilalin İcyüzü*, C.I, Uygun Yayınevi, İstanbul, 1965, s. 15.

⁴¹⁹ *A.g.e.*, s. 17-18.

⁴²⁰ *A.g.e.*, s.20.

Orhan Birgit'in bir röportajında ortaya çıkıyordu. Birgit: “ *Gecenin ilerlemiş bir saatiydi. I. Ordu Komutanı Org. Noyan'ın parti müfettişi Sadi Irmak'ı aradığını söyledi. Org. Noyan , Irmak'ın eğer Cumhurbaşkanı Hazretleri yeşil ışık yakarsa, seçimlere komünistlerin hile karıştırdığı varsayımıyla müdahale edebileceklerini ve Milli Şef'in emirlerini beklediklerini söyledi...Paşanın mesajı şöyleydi: ‘ Milli irade nasıl tecelli etmişse, buna başta kendisi olmak üzere bütün devlet birimlerinin saygı göstermesi gerektiğinin bir defa daha bilinmesini istiyorum*”⁴²¹. Görülüyor ki orduda demokrasi anlayışında ikiye bölünmüştür. Ancak seçim sonuçlarına karşı müdahalede bulunmamışlardır.

Seçimler öncesinde, kurmay subaylar arasında güvendikleri ordu mensuplarından birilerin Demokrat Parti listesinden aday olması fikri yaygınlaşmıştı. Böylece adayları seçimleri kazandığı takdirde, mecliste onların fikirlerini temsil edecek kişiler bulunacak hem de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle de bu fikirler fiilen gerçekleşme imkanı bulacaktı. Bu doğrultuda akla ilk gelen isim Korgeneral Fahri Belen olmuştur. Daha sonraları Fahri Belen ile Celal Bayar arasında geçen görüşmenin sonunda, Bayar son derece memnun gözüküyordu. Zira seçimlerde iktidar baskı yaptığı takdirde karşısında orduyu bulabilecekti. Bu durum Demokrat Parti için bir garanti ve huzur kaynağı olmuştur⁴²².

Demokrat Parti kurulduğundan beri asker ve sivil bürokratlardan partiye geçişler oluyordu. CHP'de isim yapmış birçok bürokrat DP'ye geçmişti. Bu geçişler büyük yankı uyandırır da, en çok sarsıntı yaratanları kurtuluş savaşı komutanlarından Ali Fuat Cebesoy ve Rauf Orbay'ın DP'ye geçişleriydi⁴²³. Ali Fuat Cebesoy amaçlarımız ve düşüncelerimiz aynı olduğuna göre, artık müstakil kalmayacağım tabidir diyerek DP'ye geçiyordu⁴²⁴. Siyasette olan askerler yavaş yavaş CHP'yi terk ediyorlardı. Refet Bele'de Cebesoy'la beraber CHP'den ayrılmıştı⁴²⁵. Bunun yanında Fevzi Çakmak önce DP'ye sonra Millet Partisi'nin fahri başkanlığına geçmişti. Halk bu isimlere çok değer

⁴²¹ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, *a.g.e.*, s.57.

⁴²² Abdi İpekçi, Ömer Sami Coşar, *a.g.e.*, s.20,22.

⁴²³ Hikmet Bila, *a.g.e.*, s.135.

⁴²⁴ *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1950.

⁴²⁵ *Vatan*, 27 Mart 1950.

veriyordu. Kurtuluş savaşında ün yapmış olan komutanlar, kendileriyle beraber birçok sevenini de diğer partilere yönlendiriyorlardı.

5 - Liderin Özellikleri

Erdal İnönü'nün de anılarında belirttiği gibi, o dönem açısından herhangi bir seçim kültürü veya seçimleri yönlendirebilecek bir kurumun bulunmadığını görüyoruz. Liderlerin karşılaştırılmasıyla sonuca ulaşmaya çalışan Nurullah Ataç, iki partinin de ileri gelenlerini düşünsel yetenek ve kültürel birikim açısından değerlendiriyor, Demokrat Parti aleyhine sonuçlar çıkartıyordu. Ona göre seçimleri deneyim ve yetenek bakımından eksik DP'nin kazanması imkansızdı⁴²⁶. Gerçektende o dönem açısından seçimlerin nasıl kazanılabileceği, seçim kampanyaları, seçmenlerin oy verirken nelere dikkat edebileceği konusunda bilgisizlik daha doğrusu deneyimsizlik gözlenmektedir. İnönü'nün halktan kopuk otoriter bir lider olması, aksine Bayar ve Menderes'in halka yakın ve halktan birileri olarak görünmeleri, iki gruptaki liderleri birbirinden ayıran en önemli özelliktir.

a - Celal Bayar

Celal Bayar, geniş yönetici kadronun, Meşrutiyetten beri içinde idi. İttihat ve Terakki Parti'sinin İzmir temsilciliğini yapmış, son Osmanlı Mebusan Meclisi'nden beri de milletvekiliydi. Bayar'ın politika ve devlet adamı olarak başarılarının en kuvvetli dayanağı soğukkanlı ve kuvvetli bir iradenin sahibi olmasıdır⁴²⁷. *“Bayar ileri sağdan ve ileri soldan gelen kışkırtmalarla daha da heyecanlanmış bir halkı, yine çeşitli sebeplerle yanlış kararlar verebilecek arkadaşlarını kanun sınırları içinde tutmayı başarmıştır”*⁴²⁸.

Celal Bayar seçim gezilerine station-jip'le çıkıyordu. Bu İnönü'nün bindiği limuzine karşı halkçılığın simgesi idi⁴²⁹.

⁴²⁶ Erdal İnönü, *Anılar ve Düşünceler 2*, 5. baskı, İDEA, İstanbul, 1998, s.178.

⁴²⁷ Samet Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.143.

⁴²⁸ *A.g.e.*, s.146.

⁴²⁹ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 (DP'nin Altın Yılları 1950- 1954)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s.20.

Celal Bayar'ın basınla ve gazetecilerle de arası iyiydi. Basına sürekli demeç verir, basın özgürlüklerinden bahsedirdi. Gazetecileri kendine yakın hissediyordu. Karakuş Bayar'la ilgili bir anısını şu şekilde anlatır : *“Bir sabah Bayar, Çankaya'dan aşağı doğru iniyordu. Yanına iyice yaklaştıktan sonra, selam vererek kendisiyle ne zaman konuşabileceğimi sordum. O benim sözlerimi işitmemiş gibi davrandı, başını arkasına çevirerek baktı. Nereye baktığını merak ederek başımı çevirdim, arkasından gelen bir adamın hemen geri döndüğünü, yandaki sokağa saptığını gördüm. Bayar, bunun üzerine bana, ‘Görüyorsun Karakuş, bizi adım adım izliyorlar. Telefonlarımızı dinliyorlar, mektuplarımızı açıyorlar. İnşallah, iktidara gelişimizde bu kuruluşun kökünü kazıyacağız’ dedi”*⁴³⁰. İktidara geldikten sonra bu tutumunun tam tersini sergilemiş, bu gibi kurumları pekiştirmiş olsa da Bayar, seçimlerden önce tam demokratik ve güvenilir bir ülke yaratacakları vaadinde bulunmuştur. O dönemde Bayar halk için , İnönü'nün askeri mizacına karşı, demokrasiyi ve zenginliği getirecek şevkatli bir liderdi.

b - Adnan Menderes

Celal Bayar, Dörtlülük Takrir'in verildiği dönemde Menderes'in yılmadan, tahriklere kapılmadan, sinirlenmeden, soğukkanlı bir şekilde hareket ettiğini belirtmiştir. *“İçinde fikir varmış gibi görünen demagojik sözlerin parlak balonlarını bir cümle ile patlatıp söndürüyordu. Apaçık görünüyordu ki Adnan Menderes iyi bir polemikçidir”*⁴³¹. Bu özellikler bir lider için önemlidir. Eleştiriye karşı soğukkanlılığını koruyan ve daha önemlisi cümlelerini iyi kullanabilen bir lider her zaman için halk tarafından övgüyle karşılanabilecek olan liderdir. Menderes'in konuşmaları hitapları ve tarzı ele alındığında oldukça etkin bir kişilik karşımıza çıkar.

Menderes'in Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın İl Başkanlığını yapıyordu. Parti kapatılınca Menderes bu sefer CHP'nin Aydın İl Başkanlığını üstlenmişti. Atatürk'le tanışması da bundan sonra oldu. Aydın'a gelen Mustafa Kemal Atatürk, il binasında da uğrayarak Menderes ile dört saate yakın konuştu. Oradan ayrılırken

⁴³⁰ Emin Karakuş, *a.g.e.*,s. 131.

⁴³¹ Celal Bayar, *a.g.e.*, s.33.

yanındakilere de ‘Bugün konuştuğum genç, dikkate değer bir insan’ diyordu⁴³². Menderes genç yaşına rağmen etkili konuşmayı bilen ve Türkçe’yi iyi kullanan bir siyasetçi olarak gündeme gelmiştir. Zaten DP kurulduktan sonra da meclis konuşmalarının çoğunu akıcı ve yoğun hitabetiyle Menderes üstlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında Ege halkına gösterdiği imaj; çiftçi kökenden gelmesiyle ‘yakın’, eğitilmiş ve ağırlıklı konuşmalarıyla da etkileyici gelmiştir. Tüm bunların yanında kişisel özellikleri ve dış görünüşüyle de halkın gözünü dolduruyordu: “*Menderes , her gazeteci için başlı başına ayrı bir dünyaydı. Konuşmalarında herkese aynı nezaketi gösterir, ince esprilerle çevresini güldürür, sözleriyle el kol hareketini o denli bağdaştırırdı ki, Menderes ile konuşmanın bir ayrı tadı olduğunda hemen herkes birleşirdi. 1950 önceleri, iktidara geldikten sonra belirgin biçimde ortaya çıkan duygusallığını kanıtlayacak bir yanını görmemiştik. Menderes’i gazeteciler önünde ötekilere oranla ayrıcalıklı kılan önemli yanı, giyinişindeki belirgin özelliklerdi*”⁴³³.

İsmet Bozdağ’a göre Menderes oldukça başarılı bir siyasetçiydi. DP’nin muhalefette olduğu yıllarda her zaman meşruluktan yana tavır sergilemişti: “*Şiddete itibar etmemek, kanun çizgisi içinde kalmamak, iktidarlara, parlamento oyunları ve parti baskıları altında tutmaya taraftar olmamak, onda tam manasıyla bir siyasi karakterdir... 12 Temmuz Beyannamesi’nin en hareketli taraftarı Adnan Menderes’tir. Onun değişmeyen siyasi kanaati, şekil ve muhteva olarak daima kanun içinde kalmak, fakat en çetin mücadelelere cesaretle devam etmektir... Zor kullanmaktan nefret eden bir insandı. Politikada ‘söz’den ve ‘masumiyet’ten büyük silah olmadığına inanırdı... Hemen bütün mitinglere katılıyor, Millet Partisi’nin hücumlarına karşı koyuyor, iktidara kuvvetli polemiklerle ağır darbeler vuruyordu. İzmir’de, Büyük Millet Meclisi’nin meşruluğundan şüpheyle bahseden konuşması hariç, ben Adnan Menderes’i bir gün bile kanun çizgisi dışında görmedim*”⁴³⁴.

⁴³² Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, *a.g.e.*, s.14-15.

⁴³³ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 135.

⁴³⁴ İsmet Bozdağ, *a.g.e.*, s.195.

6 – Seçim Sonuçları ve Değerlendirilmesi

İzmir’deki seçim sonuçları tam olarak 18 Mayıs’ta kesinlik kazanmıştır. % 90’ı aşan bir katılım olduğu belirlenen seçimlerde milletvekilliğine seçilen 17 DP adayının 190.369 ila 187.120 arasında oy aldıkları azınlıkta kalan CHP adayları ise 139.009 ila 136.635 oy aldıkları tespit edilmiştir. Millet Partisi adayları ise, her biri için, 5665 ila 6888 oy toplamıştır. Bağımsız adaylar ise en fazla 651 en az 9 oy kazanmıştır. Ortalama olarak DP listesi 188.052, CHP listesi 137.482, MP listesi 6.019, Bağımsızlar 270 oy kazanmışlardır. Böylece İzmir’de 331.823 kişi seçmenlik hakkını kullanmış oluyordu. Burada dikkat çekici bir durum ise seçimlerin nispi temsil değil de cari olsaydı DP’nin 10, CHP’nin ise 7 milletvekili çıkarabiliyor olabileceğidir⁴³⁵. Merkezdeki 7 sandık hariç açılan 370 sandıktan DP 77.905, CHP 35.726, MP ise 3200 oy kazanmıştır. Merkezdeki oy toplamının açılacak 7 sandıkla beraber 119. 631 olması bekleniyor. İlçelerdeki durum ise şöyledir⁴³⁶.

	CHP	DP
Ödemiş	22.317	15.783
Torbalı	7.100	5.143
Kemalpaşa	8.034	5.919
Urla	4.300	4.339
Menemen	7.860	9.497
Kiraz	4.741	3.871
Seferihisar	3.020	1.520
Bergama	7.800	13.624
Tire	9.970	12.920
Çeşme	3.028	2.268
Kuşadası	4.126	4.622
Kınık	5.400	8.860
Dikili	2.860	3.225
Foça	2.125	2.000
Karaburun	1.920	1.840
Bayındır	8.775	8.600

⁴³⁵ *Yeni Asır*, 18 Mayıs 1950.

⁴³⁶ *Vatan*, 16 Mayıs 1950.

Ulus Gazetesi CHP'nin yenilgisini kabul ettiği haberde DP'nin 419 CHP'nin 67 üyelik aldığını yazıyor seçime katılan 8.5 milyon vatandaştan DP 4.5 Milyon oy CHP 4 milyon oy aldığını belirtiyordu⁴³⁷.

1950 seçimleri sonucunda Türkiye genelinde ortaya çıkan tabloyu incelersek⁴³⁸ ;

Seçmen Sayısı : 8.953.055.

Oy Kullanan Seçmen Sayısı : 8.953.055.

Geçerli Oy Sayısı : 8.051.650.

PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı %	Çıkarılan M.V Sayısı	Temsil Oranı %	M.V. başına oy sayısı
CHP	3.176.561	39.4	63	13	50.421
DP	4.241.393	52,68	420	86.2	10.098
MP	250.414	3,11	1	0.2	250.414
BAĞIMSIZ	383.282	4,76	3	0.6	127.760
TOPLAM	8.051.650	100	487	100	

Seçim sonuçları saat 23.00 sularında netleşmeye başlamış ve DP'nin kurucuları seçim sonuçlarını 'Dağ başını duman almış' marşıyla kutlamaya başlamışlardı. Kemal Bağlum anılarında bu olaya yer verirken çok ilginç bir konuşmadan da bahseder:“*Celal Bayar beni yanına çağırdı: 'İlk defa sana açıklıyorum. Sandıklar açılmadan önce CHP bize 150 milletvekili teklif etmiş olsa idi, bunu hiç düşünmeden kabul ederdik dedi'*”⁴³⁹. Celal Bayar ve partililer CHP'nin seçimlerde yolsuzluk yapacağına o kadar emindirler ki böyle bir teklifi bile düşünebilmişlerdir.

CHP kanadında ise seçim sonuçları, tam bir hüsrana yaratmıştır. Metin Toker 14 Mayıs 1950 gecesinin Çankaya Köşkü'nü şu şekilde aktarıyordu: “ *İsmet İnönü kendisine sunulan haberleri dikkatle izliyor, sayıları soruyor, yazdırıyor, topluyordu.*

⁴³⁷ *Ulus*, 17 Mayıs 1950.

⁴³⁸ Hikmet Sami Türk, Erol Tuncer, *Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi*, Tesav yay., Ankara, 1995, s.301.

⁴³⁹ Kemal Bağlum, *a.g.e.*, s.30.

Soğukkanlılığı çevresindekileri şaşırtıyordu. Heyecanlı olan ötekilerdi...Yaver odasına doluşan bakanlarda, milletvekillerinde tam bir şaşkınlık vardı. Rahat, güvenli konuşmaların yerini önce merak, heyecan, giderek endişe, umutsuzluk almıştı. Az sonra herkes kendi başının çaresine bakması gerektiğini anladı.Sırayla telefon başına gidiyor, acele kendi bölgelerindeki valiyi arıyor haber soruyorlardı...Falanca yerden sonra filanca yerde de seçimin yitirildiği haberleri birbirini kovalıyordu...İsmet Paşa Bir ara geldi eşinin yanına oturdu : kaç günde taşınabiliriz?”⁴⁴⁰. İsmet İnönü de yenilgiyi kabul etmişti.

Feroz Ahmad’a göre ;seçmenler CHP’nin iktidarına başkaldırı niteliğinde bir hareketle ve çaresizliklerini dile getirerek, DP’ye ezici bir zafer kazandırdılar. Her iki parti de Mustafa Kemal Paşa’nın mirasına sahip çıktından ideolojik olarak aralarında bir fark yoktu⁴⁴¹.

“Miting meydanlarından gelen beyleri; zorla benim elimden iktidarı almaları kabildir de, meydan muhaberelelerinden gelen kimse, bu iktidarı onların elinden nasıl alamaz? Bu, nasıl şeydir”⁴⁴². İsmet İnönü bu sözleriyle istesek Demokrat Parti’yi kapatabilirdik, ama demokrasiye inancımız vardır demek istemiştir. Gerçekten de İsmet İnönü ve CHP’liler ellerine DP’yi kapatma fırsatı elde etmiş olsalar bile bunu yola gitmemişlerdir. Ancak bu seçeneği seçmemeleri gerçekten demokrasi inancı mıdır yoksa hem uluslararası platformda hem de ülke içindeki kamu oyuna karşı savunma yapamayacağı için mi kapatılamamıştır Demokrat Parti? Aslında her iki cevap da doğru olarak nitelenebilir. Öncelikle Türkiye Cumhuriyeti demokratik ilkeler ışığında kurulmuştur. Bunun yanı sıra Atatürk’ün yapmak istediği ama henüz devrimlerin tam olarak sindirilemediği bir ortamda gerçekleşemeyeceğini düşündüğü çok partili demokrasi anlayışı, bir şekilde gerçekleştirilmek istenmiştir. Diğer taraftan, uluslar arası arenada gelişen olaylar bu süreci hızlandırmış, bazı zamanlarda baskı ise baskı uygulanmıştır. Hepsinden önemlisi ise halkın sitem değişikliğini istemesidir.

⁴⁴⁰ Metin Toker, *a.g.e.*,s.14-15.

⁴⁴¹ “Demokrasiye İlk Adım”, *Cumhuriyetin 75 Yılı 1923-1953*, s. 286.

⁴⁴² Fahir Giritlioğlu, *a.g.e.*, s.163.

Yeni Asır gazetesi seçimden sonraki günleri şöyle anımsamaktadır: “Demokrasi tarihimizin en coşkulu töreni, 14 Mayıs 1950 seçimiyle iktidara gelen Demokrat Parti'nin Egeli milletvekilleri, 20 Mayıs günü Basmane Garı'ndan Ankara'ya, benzeri görülmemiş bir törenle uğurlanmıştı. Demokrasiye sevdalı olan Türk Milleti, 1950'lerde, seçtiklerine sahip çıkmasını bilmiştir... Seçtiği milletvekilleri ise, gerek iktidar, gerek muhalefet cephesinde olsun, hep seçkin ve saygın kimselerdi.

20 Mayıs 1950 günü, Türk demokrasi tarihinin en görkemli ve coşkulu töreniyle, milletvekillerimiz Ankara'ya uğurlanacaklardı. Ege'de mutlu ve onurlu bir tarih sayfası yazılıyordu. İzmir Milletvekilleri Ankara'ya hareket edecekleri gün, Demokrat Parti İzmir Milletvekili Sadık Giz: ‘Biz, bir defa da bizi imtihan et, diyerek milletimize istida verdik. Şimdi bu istidamız kabul edildiği için dünya huzurunda o imtihanı vermeye gidiyoruz’ diyordu. TBMM, milletin idaresinin temsil makamı, milli iradenin Kabe’siydi. Demokrasinin en diri ve güçlü yeri idi. Türk milleti öz iradesinden oluşan büyük Meclis'e böyle bakıyor, derin bir saygı ve güven duyuyordu. 20 Mayıs uğurlaması için, partilerin İzmir merkez teşkilatları ve ilçeler seferber olmuşlardı. Demokrat Partililer akın akın Basmane Garı'na geliyorlardı. Yüzlerce davul-zurna alandaki yerini almıştı. Çok sayıda, deve, dana ve koyun kurban edilecekti. Basmane Garı ve meydan, mahşer yerini andırıyordu. Her taraf ana baba günüydü. Basmane Garı'nın kapısında Tire Demokrat Parti Badosu yer almış, Bando Şefi Şükrü Tok eşliğinde milli marşlar çalıyordu. Yine, Tire, Bayındır ve Ödemiş'ten gelen efeler, Harmandalı oynuyorlar, parti ileri gelenleri istasyon peronlarında saf tutmuş bulunuyorlardı. Basmane Gar ve Meydanı'nda on bini aşkın insan, Yaşa, varol, sesleriyle milletvekillerini alkışlıyordu. Böyle bir coşku, görülemez bir haldi. Milletin ve İzmir halkının yeni temsilcileri, Basmane Garı'ndan Ankara'ya uğurlanıyorlardı. Demokrat Parti'den seçilen İzmir'in İşçi Milletvekili Abidin Tekön'e bir paket verildi. Paketin içinden bir baş soğan, birkaç zeytin tanesi ve yarım ekmekle, şu pusula çıkmıştı: ‘İşçi kardeşlerinin günlük yiyeceği budur. Bizi unutma’. İzmir tam bir bayram havası yaşarken, Yeni Asır şu değerlendirmeyi yapıyordu: ‘Vatandaşlar zaferlerini sakın bir vekarla kutladılar’. 20 Mayıs uğurlamasına uzanan günlerde İzmir, siyasal çalkantıların odak noktası olmuştu. İsmet Paşa'nın ‘Değişmezlik’ sıfatını ve iktidarını nasıl terke hazırlandığı kahvelerde sürekli anlatılıyor, halk mizansenler çiziyordu. İsmet İnönü'nün köşkü boşalttıktan

sonra tedavi için İsviçre'ye gideceği, gazetelerin dahi birinci haberi olmuştu. Milletvekillerinin coşkulu kalabalık tarafından uğurlanışları, gazetelerin birinci sayfalarını süslemekteydi”⁴⁴³.

⁴⁴³ “Başkentte İz Bırakan İzmirliiler”, *Yeni Asır*, 4 Kasım 1999.

SONUÇ

1950 seçimleri, ilk kez, toplum yapısında yer alan bütün halk tabakalarını harekete geçirmiştir. Çünkü Demokratlar, siyaseti, ilk defa halka kadar indirmeyi ve halka maletmeyi bilmişlerdir. Böylece, eski devirlerin enkazı ile yaşanan devrin kuvvetleri harekete geldiler, köylüler, işçiler esnaf, ticaret veya sanayi mensupları, basın insanları, şehir, kasaba ve köy toplumlarının bütün tabakaları birden sahneye çıktılar⁴⁴⁴.

CHP, halktan kopukluk, II. Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik sıkıntılar ve tek parti iktidarının yol açtığı yıpranmışlık nedeniyle seçimleri kaybederken, İsmet İnönü yenilgiyi olgunlukla kabul etti ve bu yenilgiyi en büyük zafer olarak tanımladı⁴⁴⁵.

Peki Demokratları İzmir'de ve Türkiye'de başarıya ulaştıran etkenler nelerdi? Öncelikle Demokrat Parti'yi oluşturan nedenlere değinirsek;

II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle Türkiye, ekonomik ve siyasi anlamda bir darboğazdaydı. Bunun yanında, Atatürk'ün ölümünden sonra, Cumhurbaşkanı olan İnönü, ülkede devrimleri koruma korkusuyla bazı sert önlemler aldı. Halk, yüzyılın başından beri savaşlar ve ekonomik krizlerle fakirleşmiş ve tek parti iktidarının egemenliğini kabul etmişti. Ancak baskı arttıkça buna karşı tepkiler de artıyordu.

Diğer taraftan, İzmir İktisat Kongresi'nde, ülkenin liberal bir politika gütmesi kararı alınmasına rağmen, bunu yürütebilecek altyapı ve sermaye yoksunluğu nedeniyle, devlet, ekonomide etkin hale geldi. Bu da, devlet eliyle bazı sermaye sınıflarının desteklenmesi, onların yeni bir güç oluşturması anlamına geliyordu. Ayrıca, II. Dünya Savaşı'nın yarattığı kriz ortamı ve dönemin ekonomik koşullarıyla yeni bir burjuva

⁴⁴⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, s.476.

⁴⁴⁵ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998, s. 88.

sınıfı oluşmuştur. Bu sınıf, siyasal arenada kendini temsil edecek yeni bir siyasi oluşum içine girmiştir.

Bürokratların egemen olduğu ve tek parti iktidarının faşizan eğilim gösterdiği hükümet, meclis içinden de eleştiriler alıyordu. Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'nun görüşüldüğü dönemde yoğunluk kazanan bu eleştiriler Dörtlü Takrirle netlik kazanmıştı.

Tüm bunlarla beraber, savaş sonucunda ortaya çıkan yeni dünya düzeni, tek parti iktidarlarına karşı savaş açmıştı. Tüm dünya iki kutba ayrılmıştı. Türkiye'nin seçimi kendisinden toprak isteyen Sovyetlere karşı, Amerika'nın yanında olmalı.

Demokrat Parti kurulduktan sonra, hızlı bir teşkilatlanma içine girerken, tüm ülkeden destek görmeye başlamıştı. Oysa CHP'nin ilk amacı, DP'yi güçlü bir muhalefet olarak görmektir. Böylelikle hem iktidarları devam edecek, hem de ülke içinde ve dışında Türkiye'yi demokratik bir yönetime taşıyacaklardı. Ancak beklenen olmadı. DP ülkede özellikle Ege Bölgesi'nde büyük destek gördü. CHP ise ilk önlem olarak 1947 yılında yapılması gereken seçimleri bir yıl öncesine aldı. CHP'nin DP'ye ilk darbesi de buydu. Seçimlere güçsüz bir teşkilatlanmayla giren DP, mecliste güçlü bir muhalefet oluşturamadı. Ancak CHP'nin bu kazancı fazla sürmedi. Ülke, CHP'nin bu tutumuna tepki göstermeye başladı. İzmir'de ve birkaç ilde seçimler protesto edildi. Bu protestoların, sonuçlara değil ama DP'nin güçlenmesine çok etkisi oldu. DP, CHP tarafından ezilmişti, aynı Türk halkı gibi. DP ile halk arasındaki bu empati, ileride DP'yi iktidara taşıyacak etmenlerden biri olacaktı.

Demokrat Parti, kuruluşuyla beraber, herkesin partisi haline gelmişti. Tabanını geniş tutuyor, gerektiğinde sağ, gerektiğinde sol eğilimlere yöneliyordu. Ancak partinin temel tabanını burjuva sınıfı ve tüccarlar oluşturuyordu.

İzmir halkı, tarih boyunca zengin bir ticaret ağının ortasında yaşamıştı. Şehir içinde Müslüman ve gayri-Müslim bir çok iş adamı vardı. Büyük bir liman kenti olan bu şehir, devletten yardım göremiyordu. Şehirdeki birçok yapı, gayri-Müslimler sayesinde oluşturulmuştu. Köylü işçi halk ise tüm ülkede olduğu gibi ekonomik sıkıntılar içinde

geçimlerini sürdürmeye çalışıyordu. Halk cahildi. Yaşadığı sıkıntılar nedeniyle siyasetle ilgilenemiyor, yabancı kalıyordu. Köylerin hükümetle olan tek ilişkisi ağır vergiler ve ekonomik yüklerdi. Toprak ağaları ise, devletle köylü arasındaki köprüydü.

İzmir yapı olarak kurtuluş savaşından beri bir semboldü. Savaş döneminde bağımsızlığın sembolü olan İzmir, 1950 seçimlerinde de zaferin sembolü olacaktı. Demokrat Parti, Doğu’da tam olarak örgütlenememişti. Bu bölgeler daha çok CHP’ye aitti. CHP ise, Batı’ya hakim değildi. Buralarda yaşayan halk, despot rejimden ve ekonomik sıkıntılardan bezmişti. Böylelikle İzmir, kilit noktası haline gelecekti. İzmir’i kazanan seçimleri de kazanmış sayılacaktı.

Demokrat Parti İzmir’deki seçim propagandalarını ekonomiye ve demokrasiye dayandırmıştı. İktidar yarışındaki sloganı; “Yeter söz milletin” oldu. Bu söz halk arasında çok sevildi. Bunun yanında Demokratlar, iktidara gelmeleri halinde ekonomik refah, grev hakkı ve iş vaat ederken, bir yandan da demokrasi ve özgürlükten bahsediyorlardı. Her ne kadar öyle olmadığını ifade etse de; halk üzerinde “sihirli değneği olan bir peri” imajını yaratmıştı. Halkın partiden beklentisi çoktu. Zaten o dönem açısından siyaset ön planda değildi. Bir partinin sağ veya sol bir imaja sahip olması seçmenleri etkilemiyordu. Önemli olan, halkın kendi çıkarıydı.

Basının büyük çoğunluğu Demokratları destekliyordu. Gazetelerde Demokrat Parti’yi övücü yazılar bulmak her zaman mümkündü. CHP ise, aynı basın tarafından ağır bir dille eleştiriliyordu.

CHP, 1946 Seçimleri’nden sonra biraz daha ılımlı bir hava sergilemiş olmasına rağmen çok fazla takdir edilmemişti. Bu hareketleri Demokratlar ve bazı kesimler tarafından yapmacık bulunuyordu. Bu durumun az da olsa farkına varan CHP’nin seçimler için en büyük kozu ise, İsmet İnönü, -onun Kurtuluş Savaşı ve II. Dünya Savaşı’nda- sağladığı başarıları. DP ise, bu başarının salt CHP başarısı olmadığını, tüm ülkenin başarısı olduğunu savunuyordu. Zaten halk, İnönü’nün II. Dünya Savaşı politikasını beğenmemişti. Çünkü iktidarın baskıcı ve kısıtlayıcı yönetimi, özgürlüklerin

ihlali ve en büyük ekonomik sıkıntılar bu dönemde yaşanmıştı. İnönü'nün Kurtuluş Savaşı sırasındaki başarısına ise bu faktörler yüzünden gölge düşüyordu.

Demokratlar diğer partilerden farklıydı. Onların farklılığı parti politikalarından kaynaklanmıyordu. Programları, CHP ile ortak özellikler taşıyor, çok az yerde küçük farklılıklara rastlanıyordu. Asıl farklılık, halka yaklaşımlarıydı. Bayar, kurucu üyeler, ve milletvekili adayları, halkla iç içe olmayı, onların sorunlarını dinlemeyi kuruldıkları andan itibaren görev edinmişlerdi. CHP, hiç böyle bir tutum sergilememişti. Hatta CHP, Tek Parti iktidarı dönemi boyunca ülke içinde örgütlenememişti bile.

Seçimlerde, CHP ve DP'den sonra en güçlü aday Millet Partisi'ydi. Oysa Millet Partisi iktidara gelme amacıyla değildi. Sadece güçlü bir muhalefetin peşindeydi. Böylelikle seçim meydanı iki partiye kaldı.

CHP ile DP arasında seçim öncesi sert tartışmalar geçti. Aslında iki partinin de temel seçim propagandası birbirlerini eleştirmektir. CHP, DP'yi ülke düzenini bozup halkı kışkırtmak, hatta bölmekle suçlarken, DP, CHP'nin baskıcı yönetimini eleştiriyor, CHP'nin son zamanlarda yaptığı demokratikleşme hareketlerini, seçimler öncesi bir kandırmaca olarak niteliyordu.

Sonuç olarak; 1950 Seçimleri'nde, DP'nin seçimleri kazanması değil; kazanmaması lüks olacaktır. DP'nin zaferi; Türkiye'nin içinde yaşadığı ortamın, CHP yönetiminin, diğer partilerin durumunun ve Demokrat Parti'nin verdiği mücadelenin en doğal sonucuydu. Bu durum tüm Türkiye'de geçerli olduğu gibi, İzmir için de geçerli olmuştur.

EKLER

KARİKATÜRLER

Ressamımızın bu resimde sporcu ve dinç bir akıncı şeklinde temsil ettiği Türklük, asrın ikinci yarısının eşiğinde bir yol ağzında duruyor. Zümre imtiyaz ve inhisarlarının imtiyazı ağır basarsa, 1950 seçimleri neticesinde şer yoluna düşmemiz tehlikesi vardır. Geniş millî sevgi, dar partililik nefretlerine üstün çıkarsa; memleket dürüst bir seçime ve bunun yardımı ile istikrara, terakkiye ve saadete kavuşacaktır. 1950 yılında artık iyi yolun tutulmasına dua etmekle vakit geçirmek kâfi değildir. Halkımıza sahip çıkmalı ve memleketin hayır yoluna doğru istikamet tutması için her birimiz elimizden ne gelirse yapmalıyız.

Vatan- 1 Ocak 1950

2050 YILINDA CHP'nin SEÇİM PROPAGANDASI

- Bin yıl önce sizi düşmanlardan biz kurtardık, binaenaleyh, reylerinizi bize vermeğe mecbursunuz!

Demokrat İzmir – 4 Ocak 1950

BAŞBAKAN, C. H. P. sini ÖVEN BİR KONUŞMA YAPTI..
(Gazetelerden)

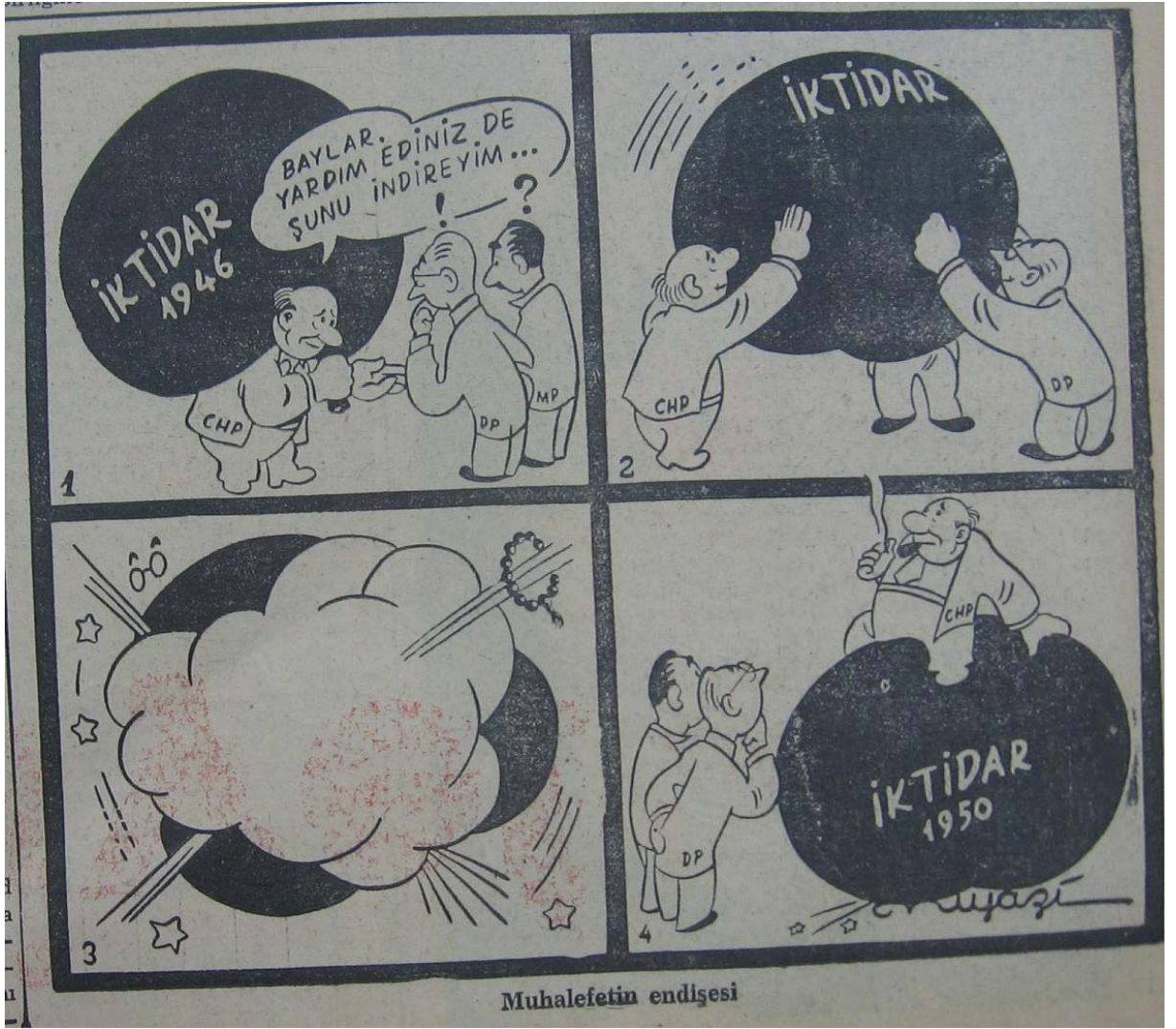

C. H. P. nin, milletin kalbini kazandığının resmidir.

Demokrat İzmir- 7 Ocak 1950

BAŞBAKAN C.H.P.'sini ÖVEN BİR KONUŞMA YAPTI (gazetelerden)

C.H.P.'nin, milletin kalbini kazandığının resmidir.

Cumhuriyet- 13 Ocak 1950

Muhalefetin endişesi

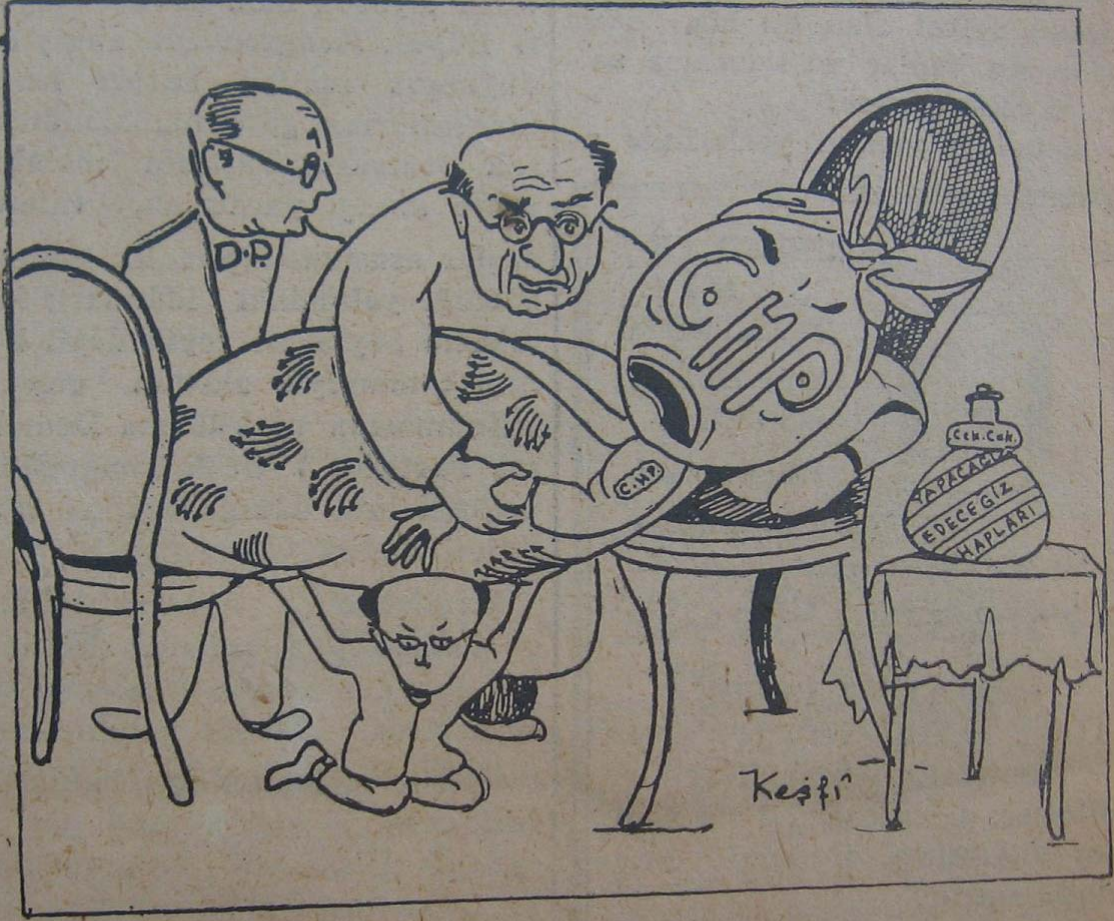

Demokrat İzmir 14 Ocak 1950

Demokrat İzmir 19 Ocak 1950

C. H. P. İSLAH EDİLİYOR: «gazetelerden»:

Celâl Bayar — Ben onu senelerce evvel muayene ettim, Başhekim Bey. Sandalye hastası «yapacağız, edeceğiz» haplarını aldıkça vaziyeti bozuluyor. Bakanları da çok ihmalci. En iyisi hastaya uzun bir istirahat ve tedavi gerek...

Demokrat İzmir 20 Ocak 1950

- C. H. P. ne yeni giren bir Milletvekili: «Bakkalın, hamalın, şoförün sözleri benim kulağıma girmez» demiş!
- Bunlar kimin Milletvekili yahu?
- Kendi kendilerinin...

Demokrat İzmir 26 Ocak 1950

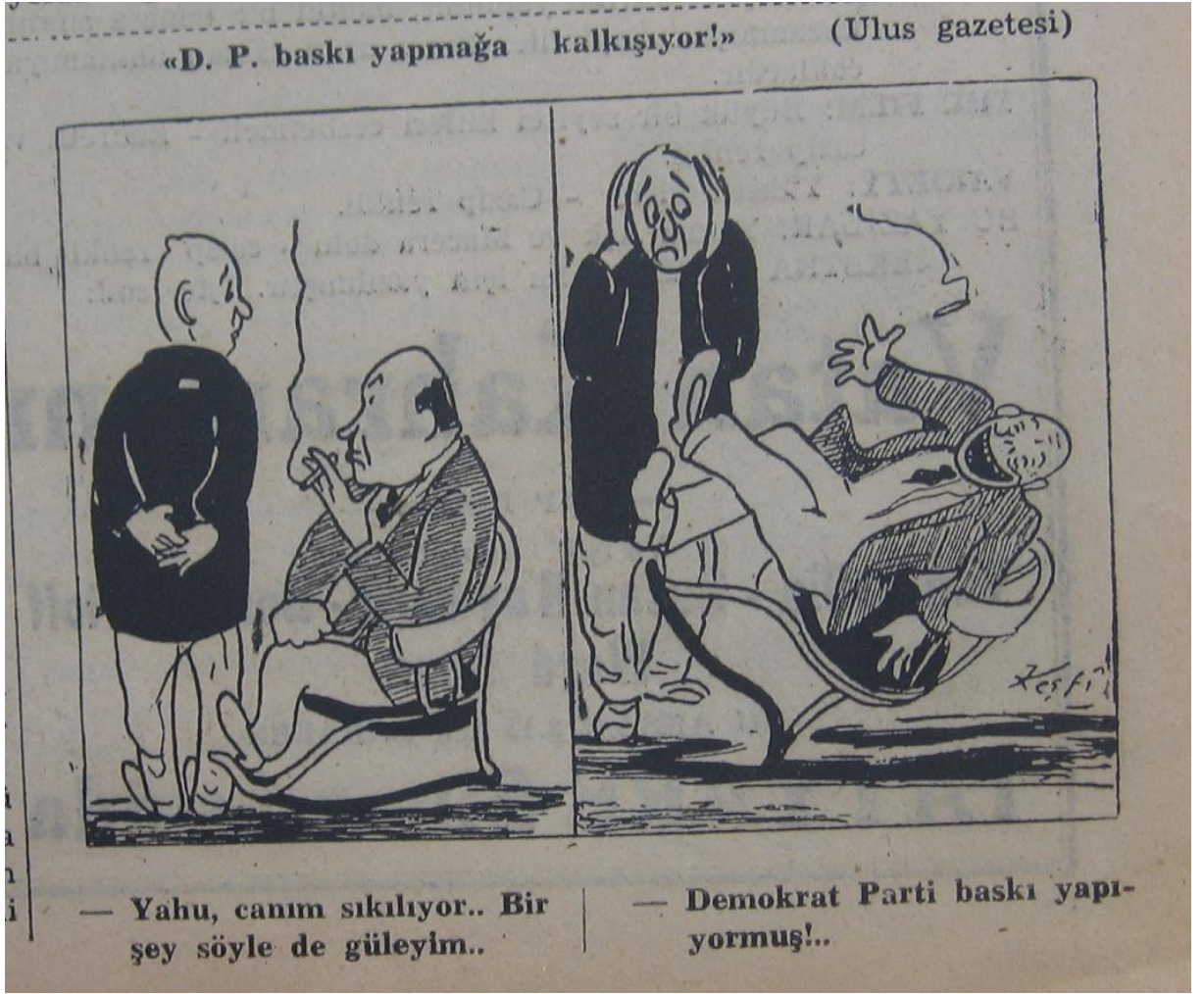
Demokrat İzmir 27 Ocak 1950

Hilmi Uran yine Husumet Andından bahsetti:

H. U. — Husumet Andı yapanla ha?!
Millet — Zannettiğiniz kadar hissiz değilim; maksudınız anlaşıldı. Lütfen yolumuzdan çekilin!

Demokrat İzmir 3 Şubat 1950

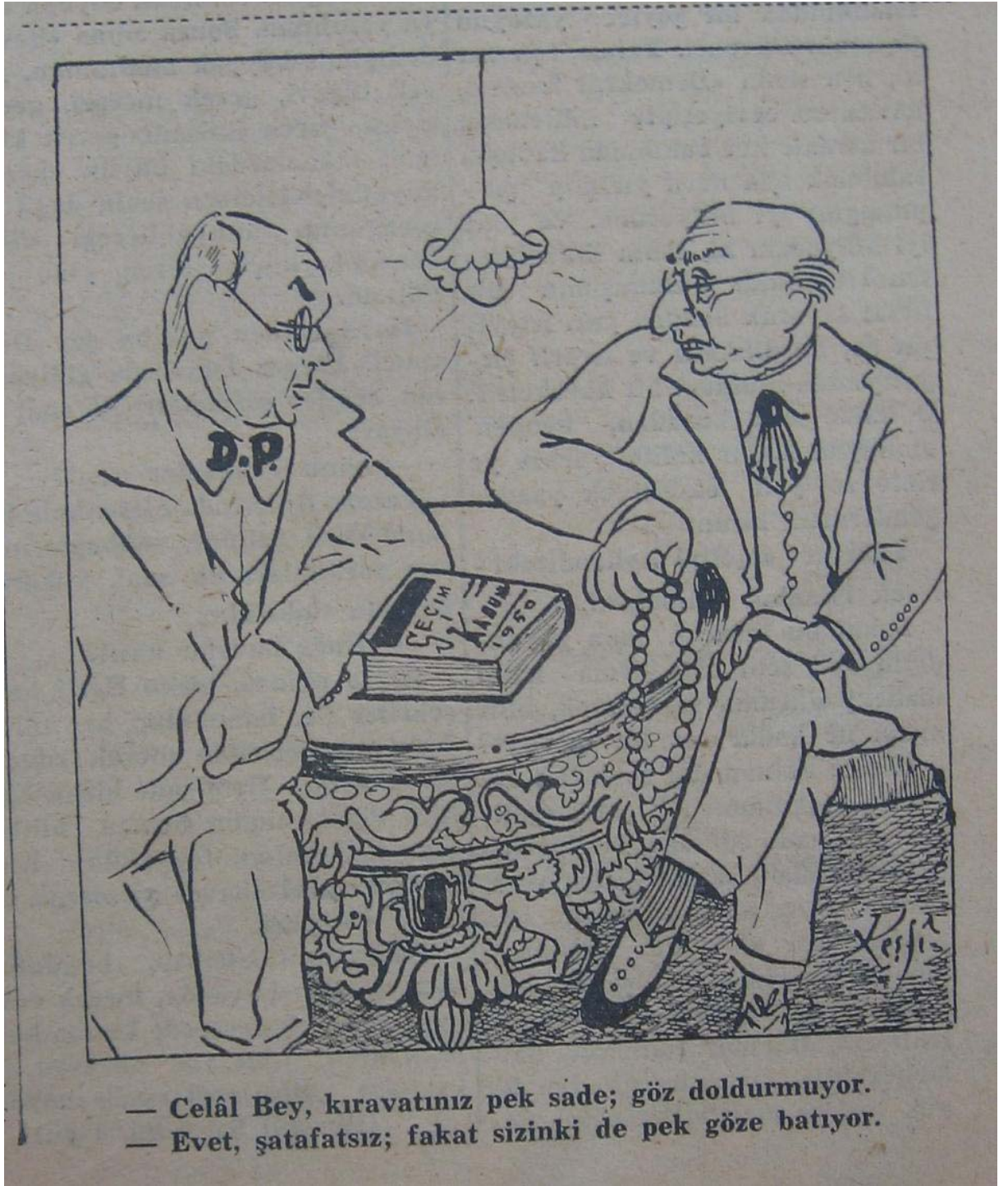
Demokrat İzmir 13 Şubat 1950

Demokrat İzmir 19 Şubat 1950

Vatan 20 Şubat 1950

Demokrat İzmir 9 Mart 1950

Ulus 12 Mart 1950

Yeni Asır 21 Mart 1950

Ulus 21 Mart 1950

- Sayın Başkan, hani ya Toprak Kanunu bizi topraklandıracaktı?
- Siz hiç üzülmeyin.. hele C. H. P. seçimleri bir kazansın, hepinizi bir ân evvel toprağa kavuşturmak için bu sefer elimizden geleni yapacağız.

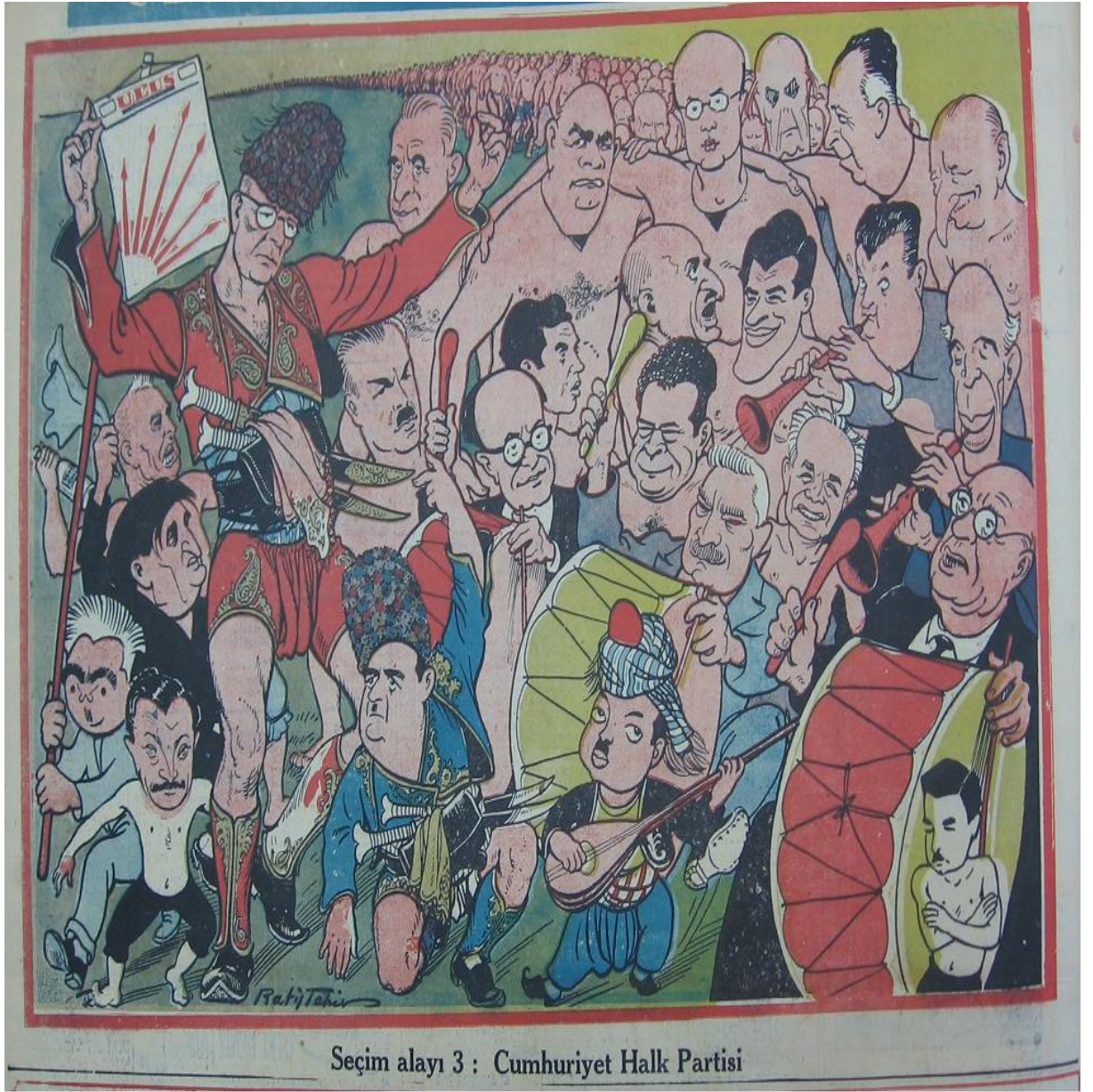
Demokrat İzmir 25 Mart 1950

Izmir Belediye Başkanı Reşat Leblebicioğlu, seçimlerin
salaş sahnesinde..

«— Meb'usluğu kıvırah
Belediyeyi savurah!..»
«— Yallah bici, bici Leblebici,
Seni gidi yaramaz darphaneci!..»

Demokrat İzmir 26 Mart 1950

Ulus 30 Mart 1950

Sızan haberlere göre C. H. P. Koalisyon Hükümetinde D. P. ye Tekel Bakanlığı ile İşletmeler Bakanlığını vermek istiyormuş

C. H. P. nin RAZI OLDUĞU KOALİSYON :
— İşte koltuğu paylaştık, artık sesin çıkmasın !

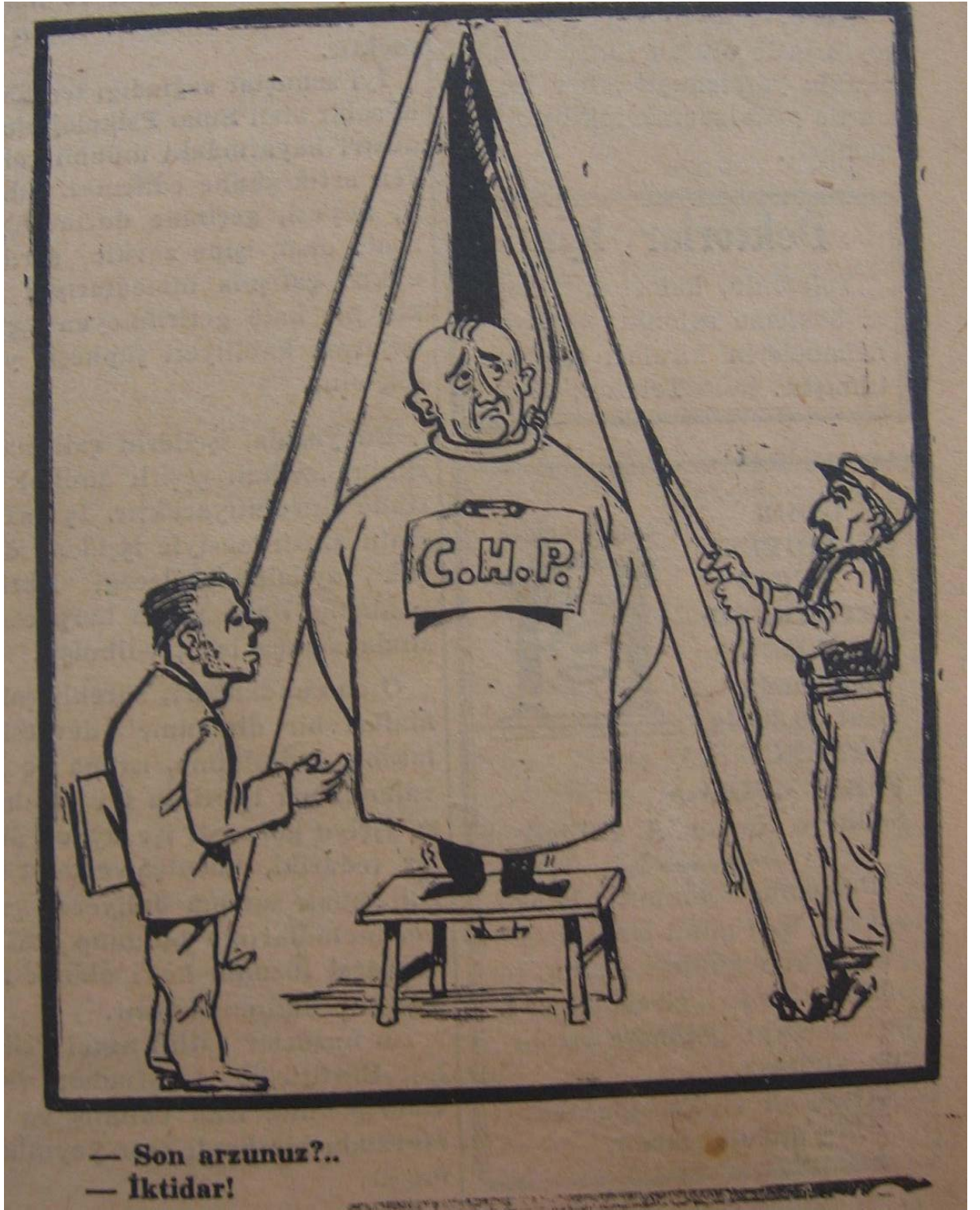
Vatan Mart 1950

Vatan Mart 1950

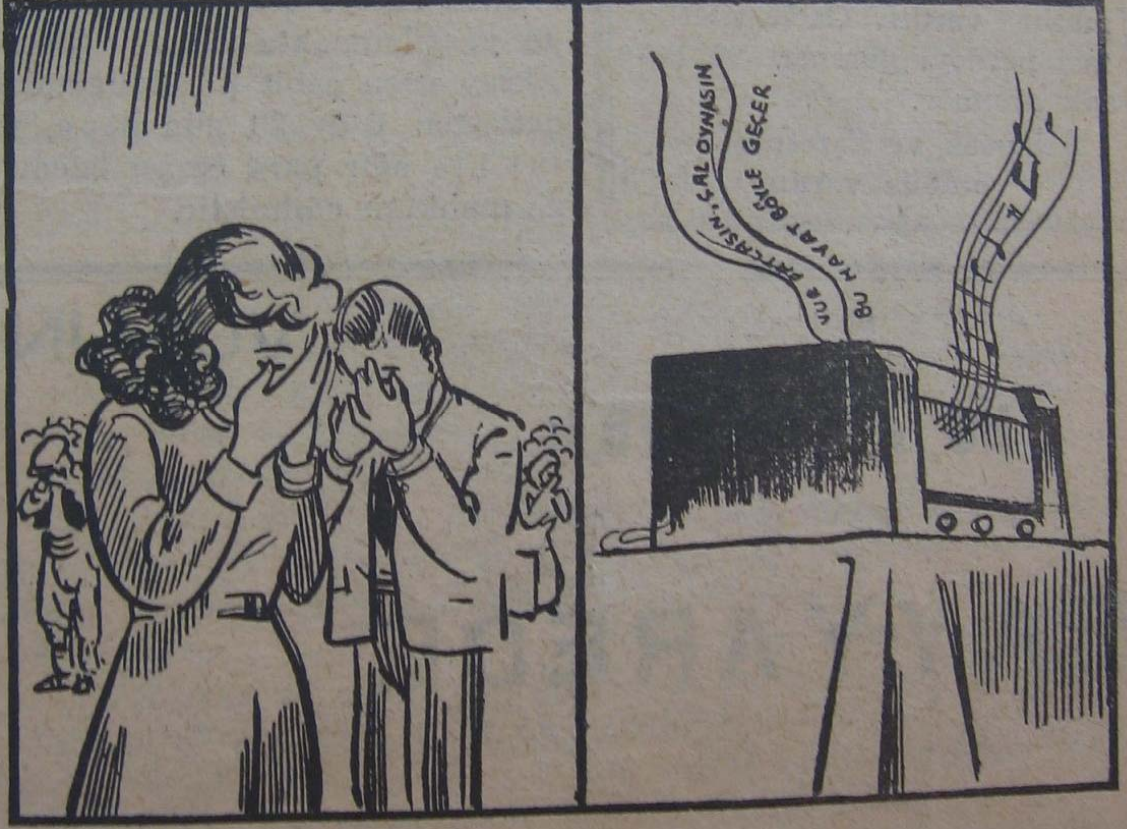

Vatan Mart 1950

Demokrat İzmir 4 Nisan 1950

MAREŞALİN ÖLÜM GÜNÜNDE

Türkiye

... Radyosu!

Demokrat İzmir 11 Nisan 1950

Oğlu C.H.P. den istifa etti diye, bir Ebe işinden çıkarıldı

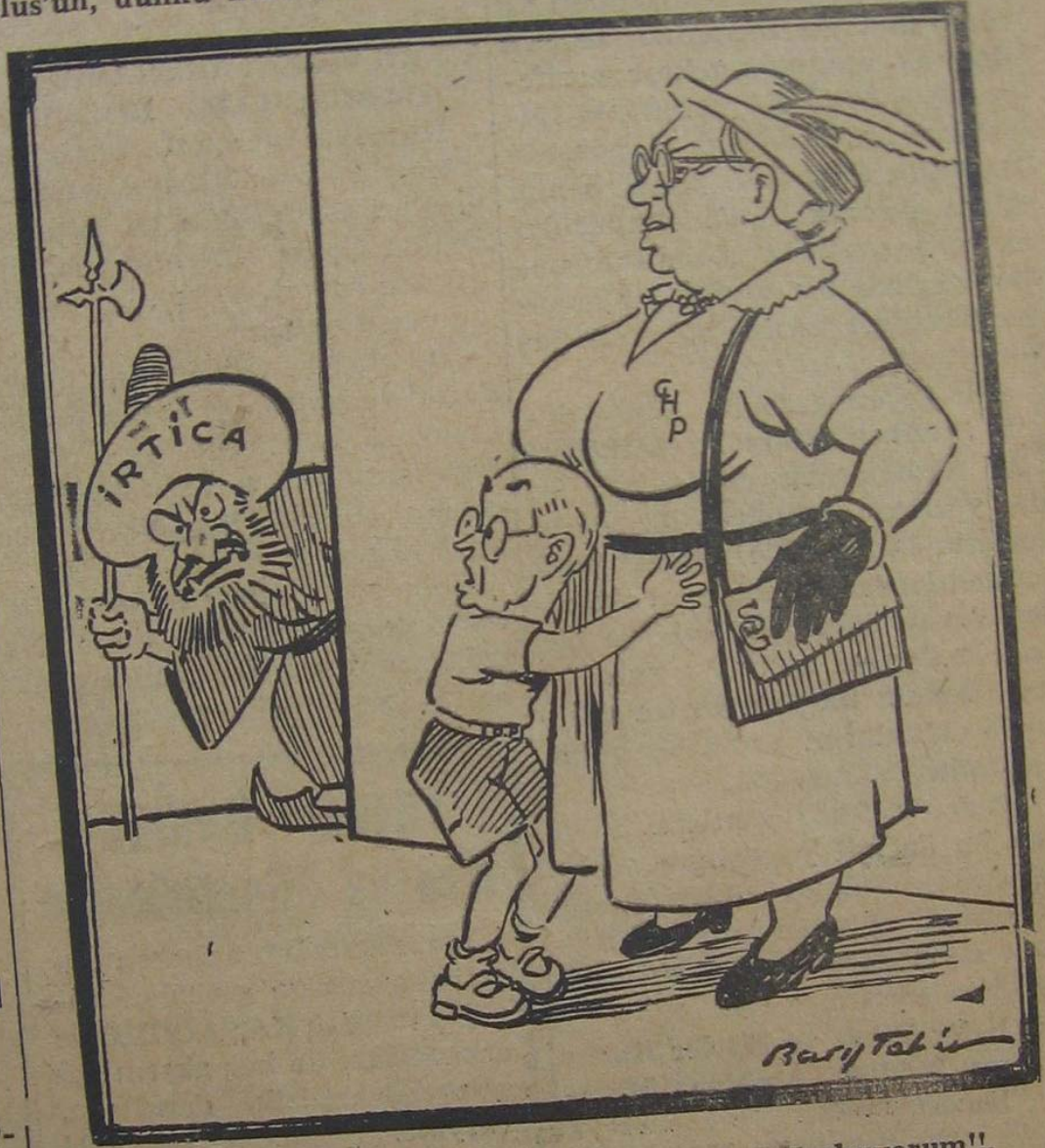
— Eviniz dar mı geldi ki, taşınıyor sunuz?
— Öyle bir şey.. Bitişikteki komşumuz C.H.P. den istifa etti
de.. Malûm ya, biz memuruz!..

Ulus 26 Nisan 1950

den sonra aynı me...

Ulus'un, dünkü nüshasında yarım bırakılan karikatürün tamamı:

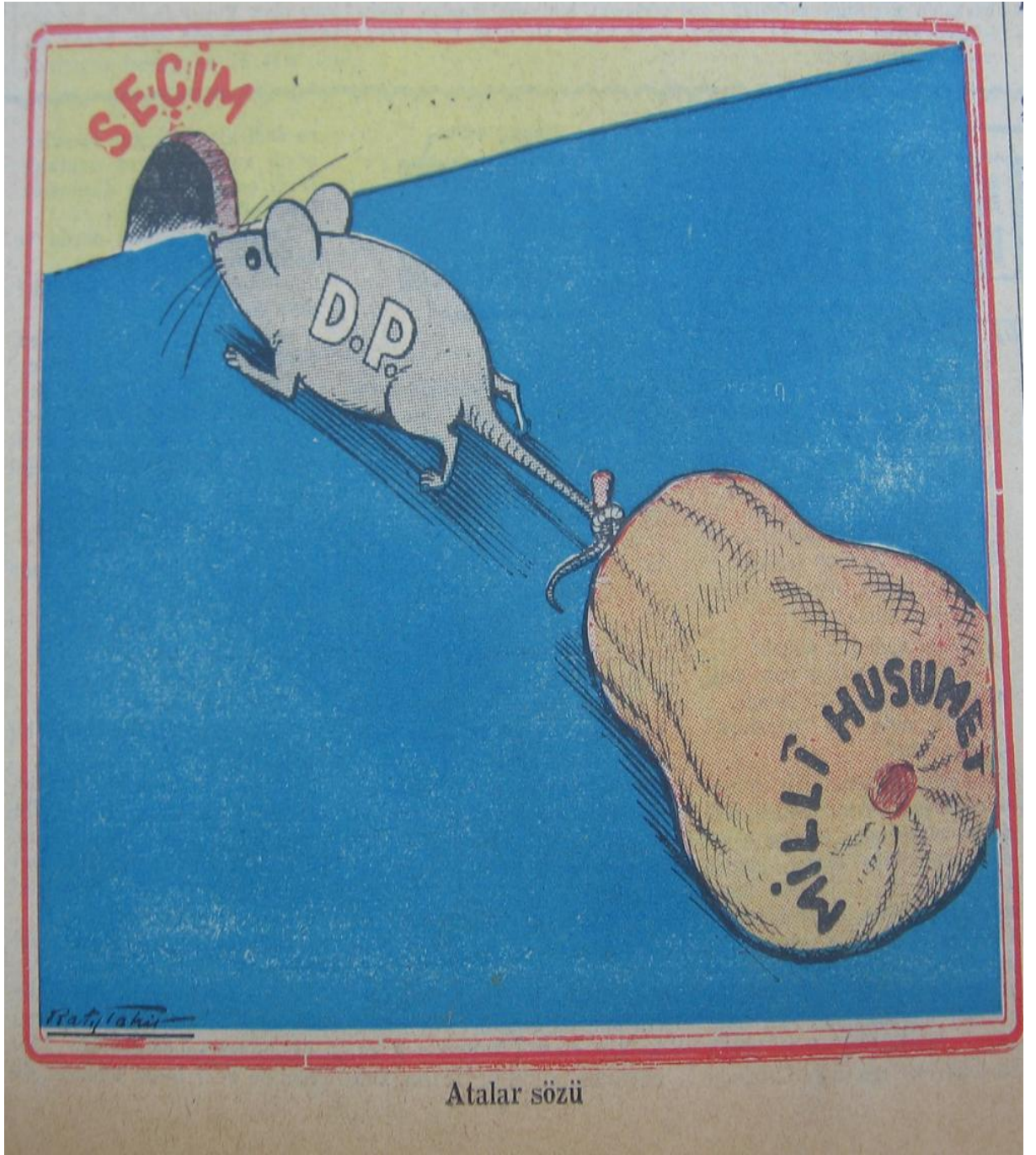

anlı

top-
ü Ci-
nuşma
alan
de)

Celâl Bayar: — Anneciğim, anneciğim... Korkuyorum!!
Şemsettin Günaltay: — Sen hiç korkma, o bizim soytarıdır,
şimdi ben okur, üfleyiveririm!.

Demokrat İzmir 27 Nisan 1950

Ulus Nisan 1950

Devlet Bakanı Cemil Sait Barlas «Demokrasi bahasına da olsa devletçilikten vazgeçmiyeceğiz» dedi:

Damad — İşte güzelim, kaynananla iyi geçinirsen, gül gibi yaşarsın!

Vatan Nisan 1950

Vatan Nisan 1950

C. H. P. nin propagan da afişleri karşısında

— Yahu, siz evde bulgur bıraktınız mı ki?

Demokrat İzmir 9 Mayıs 1950

BELGELER VE RESİMLER

1946 CHP Afişi

1950 CHP Afişi

1950 Seçimleri için CHP'nin duvar afişleri.

Demokrat Parti'nin Seçim Afişi ve Piyango Biletleri

Seçimleri protesto için yapılan çağrı

Seçimleri Protesto Mitingi - İzmir

Dün başlıyan D. P. «İzmir» il kongresinde Genel İdare Kurulu üyeleri ve delege'ler

DP'nin 1950 İzmir İl Kongresi'nden görüntüler

DP İzmir İl İdare Kurulu

DP İzmir Milletvekili Adayları

Anketimize iştirâk ediniz

Aşağıdaki sual varakamızı kesiniz. Suallerin karşısındaki cevaplardan fikrinize uyanları çiziniz, boş yerlere cevabınızı bir kelime ile yazarak bize gönderiniz. Böyle yapmakla, umumî seçimlerden evvel vaziyetin aydınlanmasında ve umumî efkârda hüküm süren cereyanların tesbitinde faydalı bir iş görmüş olacaksınız. Zarfın üzerine gazetemizin adresini yazdıktan sonra (Seçim anketi) işaretini de koyacak olursanız işimizi kolaylaştırmış olursunuz.

VATAN IN SEÇİM ANKETİ

- 1 — Önümüzdeki seçimlerde reyinizi kullanacak mısınız? EVET — HAYIR
- 2 — Rey sandığının namusuna bu defa saygı gösterileceğine emniyetiniz var mı? EVET — HAYIR
- 3 — Hangi parti listesine rey vereceksiniz? Parti, Karışık, Hiçbirine
- 4 — Mecliste Müstakil milletvekillerinin bulunmasını ister misiniz? EVET — HAYIR
- 5 — Sizce ikinci bir Meclise ihtiyaç var mı? EVET — HAYIR

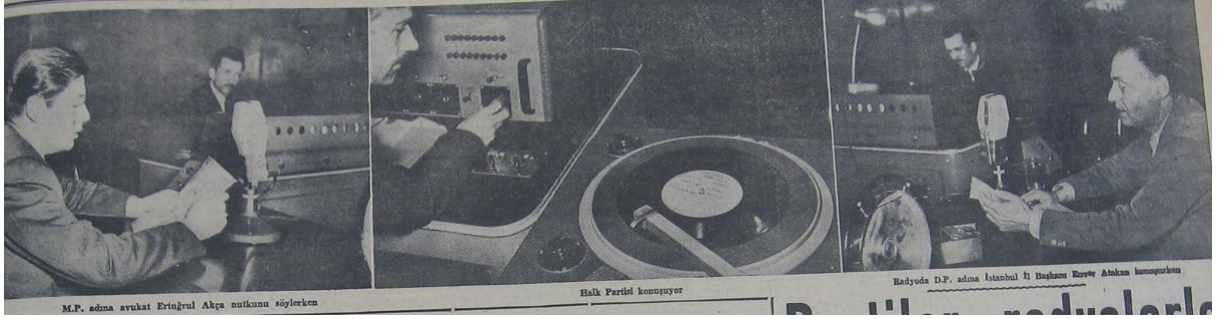
(Suallerimizin devamı arkadadır)

- 6 — Meclisin vazifesini tam yapabilmesi için sizce muvafık, müstakil ve muhalif nisbeti nasıl olmalı? 465 ten
..... Halkçı, ... Demokrat,
..... Müstakil, ... Millet P.
 - 7 — Valinizin yahut kaymakamınızın halk tarafından seçilmesinde bir fayda ve isabet görür müsünüz? EVET — HAYIR
 - 8 — Elinizde olsa kimi Başvekil yaparsınız?
 - 9 — Cumhurreisi de halktan rey toplıyarak seçilse kime rey verirsiniz?
- Vilâyetinizin adı:
- Mesleğiniz:

Menemendeki muazzam D. P. Mitinginden bir görünüş

DP Menemen Mitinginden bir görünüş

M.P. adına avukat Erteğül Akça nutkunu söylerken

Halk Partisi konuşuyor

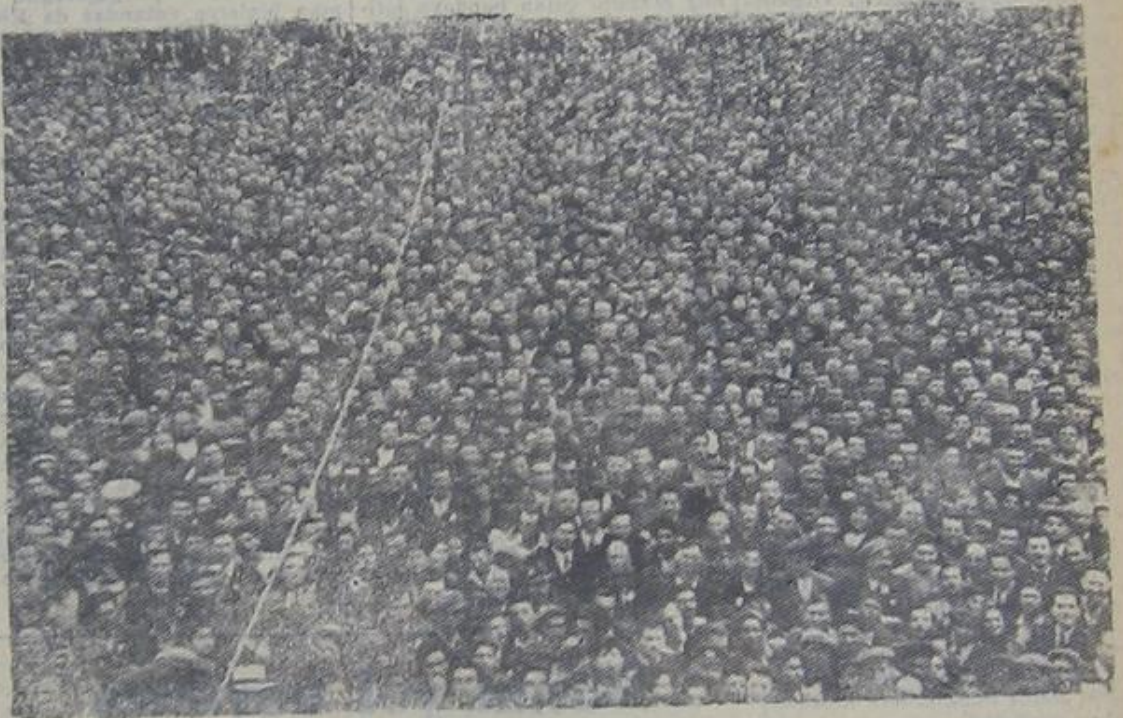
Radyoda D.P. adına İstanbul 11 Başkane Kurve Atakın konuşurken

Radyolardan yapılan konuşmalar

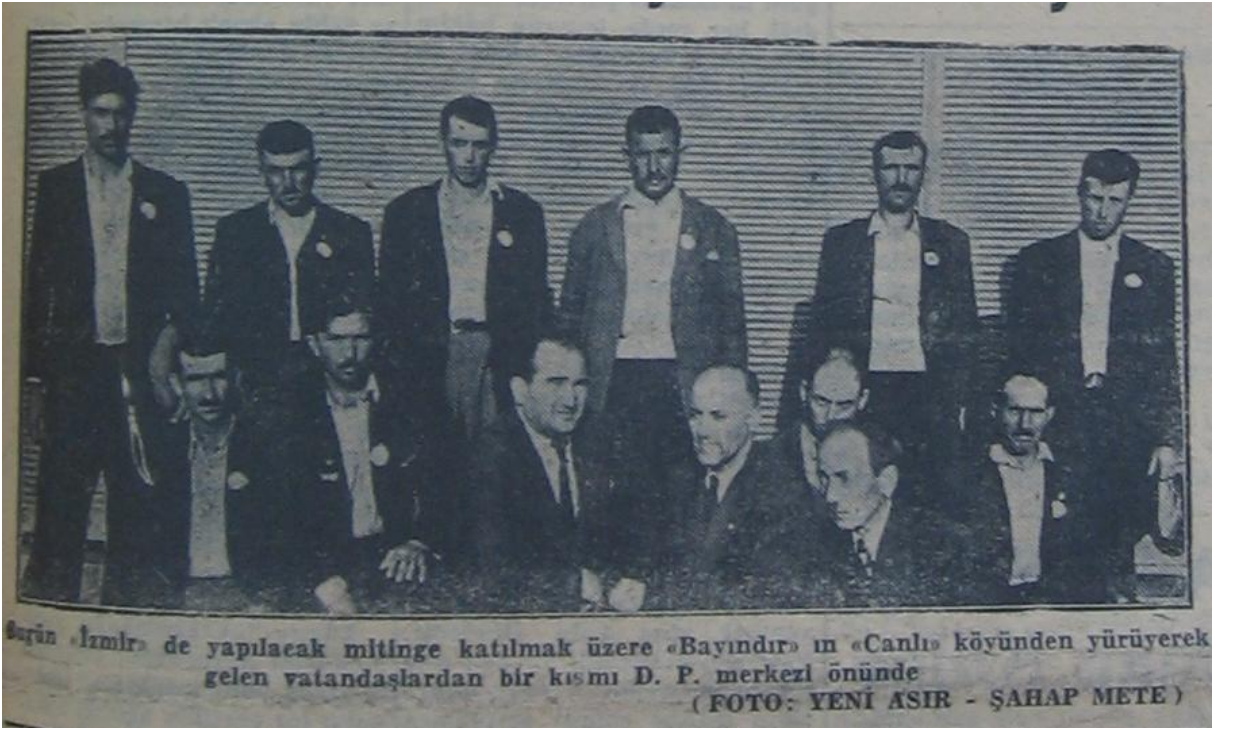
İnönü'nün 1950 İzmir Mitingi

İnönü'nün son İzmir gezisinden resimler

1950 Celal Bayar'ın İzmir'deki seçim Konuşması

Bu gün «İzmir» de yapılacak mltinge katılmak üzere «Bayındır» ın «Canlı» köyünden yürüyerek gelen vatandaşlardan bir kısmı D. P. merkezli önünde
(FOTO: YENİ ASIR - ŞAHAP METE)

Bayar'ın konuşmasını dinlemek için Bayındır'dan İzmir'e kadar –araç bulamadıkları için- yürüyen köylüler

Seçimlere 4 gün kaldı!

Vatandaş! işte oy vereceğın D. P. listesi

D. P.

Halide Edip Adıvar

Mehmet Aldemir

Cihat Baban

Avni Başman

Behzat Bilgin (M. Tuncer)

Muhittin Erener

Sadık Gız

Tanık Gürenk

Refik Şevket İnce

Necdet İncekara

Osman Kapanı

Vasfi Menteş

Halil Özyörük

Abidin Tekön

Cemal Tunca

Ekrem Hayri Östündağ

Zühtü Hülmü Velibeğ

İst. Ünl. Edebiyat Fa. Profesörlerinden
(Bağımsız)

Eski Millet vekillerinden Çıfçı

Millet vekili, Başmuharrir (Bağımsız)

Milli Eğitim Bakanlığı Başmüfettişı

Yeni Asır gazetesi başmuharrirlerinden

Avukat

Tüccar

Ziraat Bankası İzmir bölge müdürü

Eski Adalet Bakanı. Avukat. D.P. Genel
kurul üyesi

Eczacı

Avukat

Eski Elçilerden

Yargıtay birinci başkanı (Bağımsız)

İşçi sendikaları başkanlarından

Dr. Millet vekili

Profesör Dr. D.P. İz. İl Başkanı

Avukat D.P. Yüksek Haysiyet Divanı
Üyesi

VATANDAŞ! BU LİSTEYİ ZİHNİNE İYİCE HAKKET VE SEÇİM
GÜNÜ ELİNE TUTUŞTURULMASI MUHTEMEL OLAN SAHTE
LİSTELERİ ASLA KABUL ETME. D. PARTİNİN LİSTESİ YUKA-
RIDAKİNİN AYNIDIR. BUNA ÇOK DİKKAT ET!

Demokrat İzmir gazetesinin yayınladığı liste

14 Mayıs 1950 İzmir'den görüntüler

Sayım yapılırken

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.g.	: Adı geçen gazete
A.g.m.	: Adı geçen makale
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
MKP	: Milli Kalkınma Partisi
MP	: Millet Partisi
ş.y.	: Şehir yok
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
t.y.	: Tarih yok
yay.	: Yayınları

KAYNAKÇA

I - ANAKAYNAK YAPITLAR

A – Resmi Yayınlar

TBMM Tutanak Dergisi

T.C Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı*, İstanbul.

B – Süreli Yayınlar

1 – Gazeteler

Cumhuriyet

Demokrat İzmir

Hürriyet

Son Posta

Tasvir

Ulus

Vatan

Yeni Asır

2 – Dergiler

II – İNCELEME YAPITLARI

A - Kitaplar

Ağaoğlu, Samet *Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*, Baha Matbaası, İstanbul, 1972.

Ahmad, Feroz, Ahmad, Bedia Turgay, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1947)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976.

Akkerman, Naci Cevat, *Demokrasi ve Türkiye’de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar*, Ulus Basımevi, Ankara, 1950.

Aksoy, Yaşar, *Bir Kent, Bir İnsan*, Nejat F. Eczacıbaşı yay., İstanbul, 1986.

Altan, Mehmet, *Süperler ve Türkiye*, Afa yay., İstanbul, 1986.

Arcayürek, Cüneyt, *Demokrasinin İlk Yılları 1947- 1951*, 2. basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

Arı, Oğuz, *İzmir’de Kitle Haberleşmesi*, Türk Sosyal Bilimler Derneği yay., Ankara, 1972.

Armaoğlu, Fahir, *Siyasi Tarih 1914-1990*, C. I, 10. baskı, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1994.

Avcıoğlu, Doğan, *Türkiye’nin Düzeni*, I. Kitap, Tekin Yayınevi, ş.y., 1987.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam (İsmet İnönü)*, C. II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967.

Bağlum, Kemal, *Anıpolitik 1945-1960*, Bilgi yay., İstanbul, 1991.

Bayar, Celal, *Başvekilim Adnan Menderes*, Baha Matbaası, ş.y.,t.y.

Bila, Hikmet, **CHP 1919-1999**, 2. basım, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999.

Birand, Mehmet Ali, DüNDAR, Can, Çaplı, Bülent, **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, 8. basım, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999.

Bozdağ, İsmet, **Demirkırat Aldatmacası**, Emre yay., İstanbul, 1991.

Burçak, Rıfkı Salim, **Türkiye’de Demokrasiye Geçiş 1945-1950**, Olgaç Yayınevi, ş.y., 1979.

Canbolat, Selahattin, Canbolat, Bedrettin, **Seçim Kanunları ve Siyasi Partiler Kanunu**, Yetkin yay., Ankara, 1987.

Cem, İsmail, **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**, 9.baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 1986.

Cumhuriyetin 75 Yılı 1923-1953, C.I, Yapı Kredi yay., İstanbul, 1998.

Çavdar, Tevfik, **Müntebih-i Sani’den Seçmene**, V yay. Ankara, 1987.

Çavdar, Tevfik, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, İmge Kitabevi yay., Ankara, 1995.

Erdem, Tarhan, **Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982**, Milliyet yay., İstanbul, 1982.

Erer, Tekin, **Türkiye’de Parti Kavgaları**, 2. baskı, Çınar Matbaası, İstanbul, 1966.

Ezerli, İhsan, **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1986)**, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu yay., Ankara, 1986.

Eroğul, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, 3. baskı , Ankara, 1998.

Fersoy, Orhan Cemal, *Bir Devire Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, Hun yay., İstanbul, 1978.

Gerger, Mehmet Emin, *Bütün Yönleriyle İnönü – Menderes Mücadelesi ve Demirkırat Oyunu*, Akbel Yay., İstanbul, 1991.

Gevgilili, Ali, *Yükseliş ve Düşüş*, 2. basım, bağlam Yayınları, İstanbul, 1987.

Giritlioğlu, Fahir, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii*. C.I., Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965.

Goloğlu, Mahmut, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, Kaynak yay., İstanbul, 1982.

Gürsoy, Melih, *Tarihi, Ekonomisi ve İnsanları ile Bizim İzmirimiz*, Metis Yayıncılık, ş.y., 1993.

İnönü, Erdal *Anılar ve Düşünceler 2*, 5. baskı, İDEA, İstanbul, 1998.

İpekçi, Abdi, Coşar, Ömer Sami, *İhtilalin İçyüzü*, C.I, Uygun Yayınevi, İstanbul, 1965.

Kaçmazoğlu, H. Bayram, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1988.

Kapani, Münci, *Politika Bilimine Giriş*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yay., Ankara, 1975.

Karakuş, Emin, *40 Yıllık Bir gazeteci Gözü ile İşte Ankara*, Hürriyet yay., İstanbul, 1977.

Karpat, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa yay., İstanbul, 1996.

Kennedy, Paul, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, 5.baskı, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1994.

Kısakürek, Necip Fazıl, ***Benim Gözümde Menderes***, Ötüken Yayınevi, İstanbul, t.y.

Kışlalı, Ahmet Taner, ***Siyaset Bilimi***, 7. baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

Koçak, Cemil, ***Türkiye Tarihi***, C. IV, 6. baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.

Kongar, Emre, **21. Yüzyılda Türkiye**, 23. basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

Müftüoğlu, Tamer, Sabuncu, Yavuz, ***1945'den Günümüze Türkiye ile Batı Dünyası Arasındaki İlişkiler***, Özyurt Matbaacılık, ş.y., 1993.

Nadi, Nadir, ***Perde Aralığından***, 3. baskı, Çağdaş yay., İstanbul, 1979.

Nutku, Emrullah, ***Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar 1946-1958***, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1979.

Parlak, Türkmen, ***Yeni Asır'ın İzmir Yılları***, C.II, Yeni Asır yay., İstanbul, 1989.

Sander , Oral, ***Siyasi Tarih 1918-1994***, 5.baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1996.

Sencer, Muzaffer, ***Türkiye'de Siyasal Partiler'in Sosyal Temelleri***, May yay., İstanbul, 1974.

Sertel, Sabiha, ***Roman Gibi (Anılar) 1919- 1950*** , Ant yay., İstanbul, 1969.

Sertel, Zekeriya, ***Hatırladıklarım***, 3. baskı, Gözlem yay. İstanbul, 1977.

Sönmez, Mustafa, ***Türkiye Ekonomisi'nin 80 Yılı***, İstanbul Ticaret Odası yay., İstanbul, 1994.

Teziç, Erdoğan, ***100 Soruda Siyasal Partiler***, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976.

Timur, Taner, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, 2.baskı, İletişim yay., İstanbul, 1994.

Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 (DP’nin Altın Yılları 1950- 1954)* , Bilgi Yayınevi, Ankara,1990.

Topuz, Hıfzı, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.

Topuz, Hıfzı, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 2. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.

Topuz, Hıfzı, *Televizyon, Radyo, Basın ve Afişle Seçim Savaşları*, Milliyet yay., İstanbul, 1977.

Tunaya,Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul, 1952.

Türk, Hikmet Sami, Tuncer, Erol, *Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi*, Tesav yay., Ankara, 1995.

Uyar, Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998

Yaşa, Memduh, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, Akbank Kültür yay., İstanbul, 1980.

Yavuz, K. Haluk, *Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütme’nin Güçlendirilmesi*, Seçkin yay., Ankara, 2000.

Yeşil, Ahmet, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, Mas Matbaacılık, Ankara, 1988.

Yılmaz, Fikret, Yetkin, Sabri, *İzmir Kent Tarihi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını., İzmir, 2002.

Yücekök, Ahmet N., *Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye’de Parlamantonun Evrimi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., Ankara, 1983.

B – Makaleler

Kuruç, Bilsay, Cumhuriyet Döneminde İktisat Politikaları Üzerine Gözlemler, *Bilanço 1923-1998: “Türkiye Cumhuriyeti’nin 75 Yılına Toplu Bakış” Uluslararası Kongresi* (Kongre’ye sunulan bildiriler: 10-12 Aralık 1998 ODTÜ Kültür ve Kongre Merkezi, Ankara), II., Tarih Vakfı yay., İstanbul, 1999.

Kuruç, Bilsay, Ekonomik ve Kültürel Yapıda Yeni Yüzyıla Açılım, *21. Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslararası Sempozyum*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2001.

Syrett, Elena Fanagakis-, 18. Yüzyıldan 20. Yüzyılın Başlarına Kadar İzmir Ekonomisine Bir Bakış, *21. Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslararası Sempozyum*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2001.

Torun, Esmâ, “Çok Partili Yaşamın İlk Yıllarında Din Politikası”, *Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2004.

Yetkin, Sabri, İzmir İktisadının Tarihsel Dönüşümleri, *21. Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslararası Sempozyum*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2001.

C – Tezler

Mert, Hasan, *Necdet Öklem ve 1940-1960 İzmir’de Siyasi Hayat*, Ege Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1995.

D – Ansiklopediler

Büyük Larousse

İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi

E – İnternet

<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/816.html>